

UNIVERZITA KARLOVA V PRAZE

FAKULTA SOCIÁLNÍCH VĚD

Institut komunikačních studií a žurnalistiky

Diplomová práce:

Publicistika pounorového sociálnědemokratického exilu (1948-1953)

Autor: Pavel Horák

Praha 2011

Autor práce: Pavel Horák

Vedoucí práce: Doc. PhDr. Jana Čechurová, Ph.D.

Oponent práce:

Datum obhajoby: 2011

Hodnocení:

Bibliografický záznam

HORÁK, Pavel, *Publicistika poúnorového sociálnědemokratického exilu (1948-1953)*, Praha, Karlova univerzita, Fakulta sociálních věd, Institut komunikačních studií a žurnalistiky, 2011, 131 s. Vedoucí diplomové práce Doc. PhDr. Jana Čechurová, Ph.D.

Anotace

Diplomová práce se zabývá historií exilové sociální demokracie v letech 1948-1953, konkrétně její publicistikou, zpravodajstvím a propagandou. Popisuje vytváření jednotlivých stranických frakcí, jejich vymezení, vzájemnou komunikaci a mediální prezentaci. Pozornost věnuje formě tiskovin, výrobě, financování a velikosti nákladu. Sleduje působení sociálních demokratů v rozhlasu a otázky související s plány na tzv. černou vysílačku. Na případu tajemníka Blažeje Vilíma a Bohumila Laušmana, posledního předúnorového předsedy strany, pak studie ukazuje, zda se jednotlivé stranické skupiny ve zkoumaném období snažily publicistickou činností primárně ovlivnit dění v ČSR, nebo zda toto snažení s postupem času ochromoval frakční boj a frustrace z beznadějně politické situace a nedostatku publika natolik, že se mediální výstupy omezily jen na vnitrostranickou diskuzi a formulování politických názorů.

Annotation

This diploma thesis (*Journalism of Social Democratic Exile after February 1948 /1948-1953/*) studies the history of social democratic party in exile between the years 1948 and 1953 with special focus on journalism, news service and propaganda. The thesis describes formation of party fractions and deals with how they defined themselves, communicated and presented themselves in the media. The thesis then goes on to analyse the newspaper format, production and financing thereof as well as the number of copies. It looks into broadcasting activities of social democrats and their plans related to the setup of illegal radio. Based on the cases of party secretary Vilím Blažej and Bohumil Laušman, the last party chairman prior to February 1948, the thesis analyses the question whether single groups within the party in the given time period tried by its journalistic activities to primarily influence events in Czechoslovakia or whether these efforts slowly faded due to rivalry between fractions and frustration over hopeless political situation and lack of audience in such an extent that media outputs were later on confined only to discussions within the party and to barely expressing political views.

Klíčová slova

Československý exil, 1948-1953, sociální demokracie, ČSSD, tisk, zpravodajství, propaganda, Blažej Vilím, Bohumil Laušman

Keywords

Czechoslovak exile, 1948-1953, social democratic party, journalism, news service, propaganda, Blažej Vilím, Bohumil Laušman

Prohlášení

1. Prohlašuji, že jsem předkládanou práci zpracoval samostatně a při práci jsem použil jen uvedené prameny a literaturu.
2. Souhlasím s tím, aby práce byla zpřístupněna veřejnosti pro účely výzkumu a studia.

V Praze dne 7. 1. 2011

Pavel Horák

Na tomto místě bych rád poděkoval vedoucí mé diplomové práce,

Doc. PhDr. Janě Čechurové, Ph.D.,

za její rady, trpělivost, laskavý přístup a mnohá zastání.

Tato práce by také nevznikla bez inspirativních seminářů Prof. PhDr. Jana Kuklíka, CSc.

Sylvě Šimsové děkuji za vlídné přijetí a informace o fondech britských archivů,

Sophii Dickens za její pohostinnost v Londýně.

Za pomoc s procedurálními otázkami děkuji Doc. PhDr. Barbaře Köpplové, CSc.

Děkuji svým rodičům za jejich podporu.

OBSAH

OBSAH	7
ÚVOD	8
1. SOCIÁLNÍ DEMOKRATÉ PŘED ÚNOREM	12
1.1. První republika a Mnichov	12
1.2. V exilu za války	17
1.3. Budování nové republiky	20
1.4. Boj o ovládnutí stranického tisku	26
1.5. Likvidace sociální demokracie a jejího tisku	31
2. ZÁPAD – Kauza Blažeje Vilíma (1948-1950)	36
2.1. Složitě začátky	36
2.2. Od Londýnských listů...	41
2.3. ... k časopisu <i>Demokracie a socialismus</i>	49
2.4. <i>Zpravodaj</i> mládeže a rozhlas <i>Alžběta</i>	57
2.5. Vyloučení Vilíma z vedení strany	63
3. VÝCHOD – Kauza Bohumila Laušmana (1951-1953)	69
3.1. Jugoslávská naděje?	69
3.2. Exilové schizma a případ Karla Maiwalda	75
3.3. Časopis <i>Naše cesta</i> a námluvy mládeže s Vilímem a Laušmanem	81
3.4. Otázka svolání exilového sjezdu ČSSD a argumentace Majerova tábora	85
3.5. Úklady agenta Macháčka a exilová propaganda z Jugoslávie	91
3.6. Konec jugoslávské naděje a pátrání po původu falzifikátu <i>Naší cesty</i>	95
ZÁVĚR	100
RESUMÉ	105
SUMMARY	106
SEZNAM PRAMENŮ A LITERATURY	108
PŘÍLOHY	<i>Chyba! Záložka není definována.</i>

ÚVOD

Sociální demokracii zastihla demise ministrů nekomunistických stran v únoru 1948 nepřipravenou a rozpolcenou. Řada jejích členů uprchla do zahraničí, kde již v květnu téhož roku založila Ústřední výkonný výbor exilové ČSSD. Představitelé poúnorového sociálnědemokratického exilu, zatížení představami o předchozích formách organizace, se však museli vyrovnávat se zcela novými podmínkami. Z masové politické strany zůstala relativně nepočetná a po světě roztroušená skupina funkcionářů a sympatizantů. Také proto zůstala strana nejednotná, v exilovém mikrokosmu vzniklo mnoho znesvářených sociálnědemokratických frakcí, někteří sociální demokraté navíc s ÚVV z různých důvodů nespolečně pracovali a organizovali vlastní politickou akci.

Přesto, anebo právě proto, byli sociální demokraté publicisticky velmi aktivní. Vydávali časopisy, bulletiny, oběžníky a letáky, usilovali o proniknutí do zahraničních rozhlasových stanic a uvažovali o konstrukci vlastní, tzv. černé vysílačky. Cílem diplomové práce je přispět k historii exilové sociální demokracie, konkrétně její publicistiky. Práce bude popisovat vytváření jednotlivých stranických frakcí, jejich vymezování, vzájemnou komunikaci a mediální prezentaci. Pozornost bude věnována formě tiskovin, způsobu financování, výroby a velikosti nákladu. Práce sleduje působení sociálních demokratů v rozhlasu a otázky související s přípravou plánované vysílačky. Klade si otázku, zda se jednotlivé skupiny sociálních demokratů ve zkoumaném období snažily publicistickou činností primárně ovlivnit dění v ČSR, nebo zda toto snažení (pokud nějaké bylo) s postupem času ochromil frakční boj a frustrace z beznadějně politické situace a nedostatku publika natolik, že se mediální výstupy omezily především pouze na vnitrostranickou diskuzi a formulování politických názorů. Práce vypráví příběhy politiků, kteří přes noc ztratili nejen moc, ale i svůj domov.

*

Studie je členěna do tří hlavních kapitol. Funkcionáři předúnorových vládnoucích politických stran nezačínali v exilu v pomyslném „bodě nula“. Přinášeli si s sebou do vyhnanství nejen zkušenosti, ale i dřívější vzájemné spory. První část se proto věnuje vývoji sociální demokracie do jejího „sloučení“ s KSČ v červnu 1948. Nebude přitom pouze popisovat obecné dějiny strany, její program, začlenění v politickém systému a strukturu

stranického tisku. Sleduje zejména vývoj složitých mezilidských vztahů jednotlivých osobností. Jedním z velkých témat exilové i dnešní sociální demokracie je problematika hodnocení sociálních demokratů, kteří prosazovali úzkou spolupráci s komunisty, a těch, kteří se částečně podíleli na poučkových změnách a na Západ uprchli později (Maiwald, Laušman).

Druhá kapitola nazvaná „Západ“ zahrnuje počátky a formování sociálnědemokratického exilu do roku 1950. Exulantům se i přes nesmírně složité sociální a komunikační podmínky podařil dobrý začátek. Získali hmotnou podporu západoevropských socialistických stran a vybudovali síť organizací v řadě zemí po celém světě. Přesto se však už v roce 1949 objevily první skandály a vážné rozpory, jež vyvrcholily vyloučením Blažeje Vilíma, ústředního tajemníka, z vedoucích orgánů strany. Protože spory ovlivnily vydávání prvních sociálnědemokratických tiskovin a rozepře způsoboval i projekt vysílačky, sleduje kapitola počátky sociálnědemokratické publicistiky také v širším politickém kontextu.

V roce 1950 uprchl do exilu také Bohumil Laušman, poslední předúnorový předseda ČSSD. Za jeho poučkovou spolupráci s KSČ ho Ústřední výkonný výbor ČSSD vyloučil ze strany, avšak díky Laušmanovu napojení na Jugoslávii a Rakousko se jeho příznivcům znovu podařilo otevřít diskuzi o svolání prvního exilového sjezdu strany a také o některých ambiciózních publicistických a propagandistických projektech, včetně rozhlasového vysílání do Československa. Tuto třetí a závěrečnou kapitolu nazvanou „Východ“ vymezuje rok 1953, kdy se v Sovětském bloku a v Jugoslávii uskutečnily mocenské změny, které vytvořily novou realitu v mezinárodní politice.

*

Sociálnědemokratickému exilu se podrobně (a nejen pasivně) věnovala komunistická rozvědka, protože právě v tomto politickém hnutí viděla KSČ největší ohrožení. V archivech bezpečnostních složek je díky tomu velké množství materiálu, agenturních zpráv i výsledků provokací tajných služeb. Protože informace o sociálnědemokratickém exilu často vznikaly s účelem retušování skutečnosti, je nutné si všechny zprávy ověřovat z vnějších zdrojů. Na druhou stranu mají tyto přehledně roztříděné materiály výhodu v tom, že odkazují k minulosti jednotlivých osob, obsahují obsáhlé výslechy bývalých sociálních demokratů, kteří do exilu neuprchli, a zahrnují i informace komunistického předúnorového zpravodajství.

Pražský archiv Československého dokumentačního střediska zpravuje fond Exilová sociální demokracie, jehož základem je původní archiv ČSSD v exilu. Tento materiál byl

sloučen s kopiemi sbírky Vilím Papers uložené v British Library. Obě sbírky se vzájemně překrývají, doplňují a umožňují vhled do činnosti politiků z Ústředního výkonného výboru (Holub, Majer, Němec, Bernard) i skupiny, která se vytvářela kolem z ÚVV vyloučeného Blažeje Vilíma. Ten také v prvních letech korespondenci ÚVV vyřizoval. Především díky obsáhlé korespondenci je zásadní pozůstalost Karla Maiwalda uložená v Churchill Archives Center v Cambridge. Pozůstalost sociálního demokrata Josefa Kosiny, dlouholetého redaktora *BBC*, která je uložena v archivu knihovny londýnské School of Slavonic and East European Studies, bohužel obsahuje jen fragment Kosinových nepublikovaných pamětí z druhé světové války. Pro naše téma by byla zásadní pozůstalost Radomíra Luži v archivu knihovny Hooverova institutu kalifornské Stanfordské univerzity, zcela přístupná bude však až od září 2011.

V Archivu ČSSD v Lidovém domě je nezpracovaná pozůstalost Arna Haise obsahující období poúnorového exilu. Dosud nezpracovaný fond, jehož dokumenty uložené na půdě trpí špatnými podmínkami, obsahuje rozsáhlou korespondenci a mnoho různorodých exilových časopisů. Pozůstalosti českých archivů obsahují především materiály vztahující se pouze k období před únorem 1948. Je možné jmenovat pozůstalost Zdeňka Fierlingera, Bohumila Laušmana, Klementa Gottwalda, Huberta Ripky, Petra Zenkla a dalších. Tiskoviny sociálnědemokratické publicistiky, bohužel nekompletní, se nacházejí v archivu Libri Prohibiti.

Historie sociálnědemokratického exilu je zatím popsána především pamětníky, například Radomírem Lužou, Karlem Hrubým, Václavem Holubem aj., jejichž memoáry jsou sice prostředkem k vyřizování osobních účtů, přesto ale zásadním svědectvím. Vzpomínky k formujícímu se sociálnědemokratickému poúnorovému exilu obsahuje společné dílo pamětníků v knize editora Karla Hrubého *Léta mimo domov*.¹ Kontroverzi způsobila kniha Radomíra Luži o politice exilové ČSSD,² na kterou reagoval například Karel Hrubý ve své recenzní stati na stránkách *Ročenky Československého dokumentačního střediska 2003*.³ Politici vydávali paměti už v exilu. Přeli se o to, kdo zavinil únor, a interpretovali události, které komunistickému puči předcházely. Jmenujme především vzpomínkovou knihu

¹ *Léta mimo domov*, HRUBÝ, Karel (ed.), Praha 1996. Jmenujme také memoáry Václava Holuba *Vítězství i prohry. Život na pozadí 20. století*, Václav Holub 1997.

² LUŽA, Radomír, *Československá sociální demokracie. Kapitoly z let exilu 1948-1989*, Praha – Brno 2001.

³ HRUBÝ, „Opozice v exilové sociální demokracii. Nad knihou Radomíra Luži“, in: *Ročenka Československého dokumentačního střediska 2003*, Praha 2003, s. 173-186.

předúnorového předsedy ČSSD Bohumila Laušmana nazvanou *Kdo byl vinen?*,⁴ jež vyvolala v exilu prudké reakce. Memoárové články vycházely na stránkách exilového časopisu *Demokracie a socialismus*⁵ a ve zkoumání našeho tématu nelze vynechat ani vzpomínky politiků ostatních stran, kteří si situace mezi sociálními demokraty také všímali.⁶

K období třetí republiky a tématu sociální demokracie v systému Národní fronty existuje obsáhlá literatura. Karel Kaplan se této problematice věnoval už v šedesátých letech⁷ a poté v emigraci⁸. Po roce 1989 na tuto práci navázal a vytvořil obsáhlé dílo⁹ psané nehodnotící formou, které je základem studia tohoto období. Z dalších historiků jmenujme Jiřího Kociana, Pavlu Vošahlíkovou, Milana Drápalu a Jana Dobeše. Někteří z nich se zúčastnili i projektu *Československo na rozhraní dvou epoch nesvobody*, což byla konference s rozsáhlou diskuzí a mnoha příspěvky k příležitosti 60. výročí konce druhé světové války.

Historické monografie existují k počátkům pounorového exilu obecně (Čelovský, Jirásek, Trapl).¹⁰ Historikové se exilové sociální demokracii věnovali pouze v dílčích studiích (Trapl, Svátek, Burešová).¹¹ Nutné je zmínit především materiálové studie Sylvy Šimsové, která zpracovala fond Blažeje Vilíma a Karla Maiwalda. Centrum pro československá exilová studia v Olomouci se sociálnědemokratickému exilu nevěnuje systematicky. Publicistickou činnost Bohumila Laušmana mezi českou a slovenskou menšinou v Jugoslávii rozebírá na základě studia krajanského tisku monografie Jany Burešové a Miloše Trapla.¹²

⁴ LAUŠMAN, Bohumil, *Kdo byl vinen?*, Vídeň 1953.

⁵ Např. článek NĚMEC, František, „Něco o tom, jak byla strana za války infiltrována a jak byla připravena její likvidace po válce...“, in: *Demokracie a socialismus. List Československé sociální demokracie*, Londýn, červenec 1955, č. 39, s. 8-15, nebo MOKRÝ, Adolf, „Od zrady ke zradě“, in: *Demokracie a socialismus. List Československé sociální demokracie*, Londýn, květen 1954, č. 29, s. 8.

⁶ Např. DRTINA, Prokop, *Československo můj osud*, Praha 1991-92, FEIERABEND, Ladislav Karel, *Politické vzpomínky*, Brno 1994-96, FIRT, Julius, *Záznamy ze starých deníků*, Köln 1985 a další.

⁷ KAPLAN, Karel, *Znárodnění a socialismus*, Praha 1968.

⁸ Týž, *Das verhängnisvolle Bündnis*, Wuppertal 1984 a *Nekrvavá revoluce*, Toronto 1985.

⁹ Týž, *Pět kapitol o únoru*, Brno 1997 a k pounorovému období např. *Kronika komunistického Československa. Doba táni 1953-1956*, Brno 2005.

¹⁰ ČELOVSKÝ, Bořivoj, *Politici bez moci. První léta exilové Rady svobodného Československa*, Šenov u Ostravy 2000 a JIRÁSEK, Zdeněk – TRAPL, Miloš, *Exilová politika v letech 1948-1956*, Olomouc 1996, KAPLAN, *Pounorový exil 1948-1949*, Liberec a Český Těšín 2007.

¹¹ BUREŠOVÁ, Jana – TRAPL, „Silvestrovský útěk Bohumila Laušmana do emigrace a jeho tvrdý dopad na rodinu“, in: *Emigrace. Sborník historických prací pro československá exilová studia*, Olomouc 2006, s. 59-67, SVÁTEK, František, „K literatuře a sporům o dějinách exilové sociálně demokratické strany. Případ Vilím: kontexty interpretací“, in: *Ročenka Československého dokumentačního střediska 2004-2007*, JANIŠOVÁ, Milena – PREČAN, Vilém – VRBA, Tomáš (eds.), Praha 2008, s. 11-20.

¹² BUREŠOVÁ – TRAPL, *Bohumil Laušman. Proměny života sociálně demokratického politika s nástupem komunistické moci v Československu*, Olomouc 2009.

1. SOCIÁLNÍ DEMOKRATÉ PŘED ÚNOREM

1.1. První republika a Mnichov

Během první světové války soupeřily v sociální demokracii dva směry. Marxistický, internacionalistický směr viděl v mnohonárodnostním Rakousku-Uhersku možnost lépe prosadit své zájmy, zatímco nacionalistický a decentralistický směr na konci války projekt federalizace habsburské monarchie nadobro odmítl. Spor mezi reformistickým a ortodoxně marxistickým křídlem pak na podzim roku 1920 rozštěpil československou sociální demokracii definitivně. Vznikly dvě nové strany. Ortodoxně marxistická Komunistická strana Československa a Československá sociálně demokratická strana dělnická orientovaná revizionisticky¹³. Ne náhodou se tak stalo po vzniku samostatného státu. Nacionální směr se s novým státem ztotožnil, protože právě jeho prostřednictvím měla být společnost socialisticky reformována. Zato marxistický a internacionalistický směr se pod vlivem bolševické revoluce spojil s Kominternou a KSČ jako strana mnohonárodnostní třídy začala bojovat proti československému státu považovanému za nový nástroj sociální i nacionální nadvlády.¹⁴

Většina původního členstva přestoupila do KSČ. Sociální demokraté proto museli zajistit fungování strany a ujasnit si programové cíle.¹⁵ Rozpravy o budoucím programu, vedené také na stránkách sociálnědemokratického tisku¹⁶, ukázaly, že je sociální demokracie názorově nejednotná. Protože denní praktickou politiku vytvářeli tzv. političtí efektivní¹⁷, pragmatici ovládající vedení strany, diskutovalo se o programu zejména mezi dvěma

¹³ Revizionismus spočívá v převedení výrobních prostředků do rukou dělníků prostřednictvím politické moci a tlaku odborů. S tímto termínem přišli odpůrci německého socialistického teoretika Edwarda Bernsteina, kterému vytýkali, že opustil řadu Marxových tezí a vyvodil z nich reformistické závěry.

¹⁴ RUPNIK, Jacques, *Dějiny komunistické strany Československa. Od počátků do převzetí moci*, Praha 2002, s. 35.

¹⁵ KÁRNÍK, Zdeněk, *České země v éře První republiky (1918-1938)*, II. díl, „Československo a české země v krizi a ohrožení (1930-1935)“, Praha 2005, s. 347.

¹⁶ Za první republiky tisková základna sociální demokracie neustále rostla. V roce 1935 vycházelo sedm deníků a 29 týdeníků. Ústředními deníky strany byly *Právo lidu* a *Večerník Práva lidu* (šéfredaktor J. Stivín) vycházející celorepublikově, ostatní tiskoviny byly regionální. Každá župní stranická organizace měla svůj tiskový orgán, většinou týdeník, deníky vydávaly organizace v Plzni, Ostravě, Brně a Bratislavě, např. tradiční *Hlas lidu* vycházel v Prostějově třikrát týdně. KUKLÍK, Jan, st., „Československá sociálně demokratická strana dělnická“, in: *Politické strany. Vývoj politických stran a hnutí v českých zemích a Československu v letech 1861–2004*, MALÍŘ, Jiří – MAREK, Pavel (eds.), I., s. 700.

¹⁷ Pojem Josefa Macka, kterým odlišoval postup stranických praktiků od intelektuálů-teoretiků.

skupinami stranických teoretiků. Západoevropskými socialistickými stranami, například etickým fabiánstvím, se inspirovala národohospodářsky orientovaná část sociálních demokratů, jejíž hlavní osobností byl Josef Macek, reprezentant nemarxistického liberálního proudu ve straně. Jeho platformou byla kulturně-politická revue *Naše doba*. Z neortodoxního marxismu pak vycházela skupina radikálnějších teoretiků působících v osvětové organizaci Dělnická akademie a v týdenících *Dělnická osvěta* a *Nová svoboda*. Nejradikálnější a názorově vyhraněnou publicistiku zastupoval studentský časopis *Útok* a čtrnáctideník *Úder*.¹⁸

Kompromisem mezi umírněným a radikálním táborem se stalo *Prohlášení zásad* ze srpna 1930. V programu je deklarováno odhodlání bránit „demokratické, republikánské, sociální a kulturní zřízení republiky“, která však měla být „přebudována po stránce hospodářské ve smyslu skutečné demokracie socialistické“. Vysvětlena byla také účast v koaliční vládě: „Dělnická třída je nyní v dějinném údobí, kdy buržoasie je již příliš slabá, aby vládla bez proletariátu, kdy však ani proletariát není ještě tak silný, aby vzal vládu sám do svých rukou. V tomto mezidobí vyjadřuje se často mocenský poměr sil ve formě koaliční vlády.“¹⁹

Sociální demokraté se tedy nezříkali marxismu. Avšak určující a pro demokratickou republiku blahodárné bylo to, že i přes slovní radikalismus dokázali přijímat kompromisy ve vládních koalicích a spolupracovat se stranami napříč politickým spektrem. Tuto skutečnost oceňoval i tehdejší tisk, když napsal, že „v sociální demokracii mladí teoretikové mluví radikálně, ale staří se diskuse neúčastní a provedou si věc po svém“²⁰. Inspirací západními trendy a hlavně podílem na vládní odpovědnosti dokázala sociální demokracie radikálním náladám čelit i během hospodářské krize. Ostatně, kdyby z této linie sešla, ztratila by identitu, kterou se vymezovala vůči KSČ.

Ve třicátých letech reagovali sociální demokraté na hospodářskou krizi, silící hrozbu fašismu a nacismu a vyjasňovali si postoj ke KSČ, jejíž vedení naznačovalo ochotu spolupracovat s levicovými stranami. Teoretici z Dělnické akademie proto sepsali na konci roku 1934 dokument *Co chtějí socialisté*. V textu byl poprvé v českém prostředí vymezen program tzv. demokratického socialismu, podle kterého nestačí k boji proti fašismu jen

¹⁸ O vývoji sociálnědemokratického programu ve třicátých letech více KUKLÍK, Jan st., „Hledání cesty k demokratickému socialismu (k programovému vývoji Československé sociálně demokratické strany dělnické v první polovině 30. let)“, in: *K novověkým sociálním dějinám českých zemí*, III., Praha 1998, s. 59-91.

¹⁹ Tamtéž, s. 65-66.

²⁰ Tamtéž, s. 70.

politická demokracie, „teprve v demokratizaci a socializaci hospodářského života je jádro věci (...) teprve socialismus je skutečná demokracie.“²¹ V duchu demokratického socialismu nevyklučovali ze spolupráce ani KSČ. Domnívali se, že ji od dogmatickosti odvrátí počínající spolupráce Sovětského svazu se západními demokraciemi a ČSR.²² Nedůvěru se ale překonat nepodařilo, navíc by vytvoření „levého bloku“ znamenalo zformování pravého, což by za stávající mezinárodní situace mohlo mít pro demokracii neblahé důsledky.

*

Po Mnichovu už nebyl na prosazování programových alternativ čas ani prostor. Sociální demokraté museli bojovat alespoň o zbytky politického vlivu. Hrozilo, že vznikne pouze jedno politické uskupení – pravicová Strana národní jednoty. Nakonec však byla umožněna existence opoziční Národní strany práce (NSP), kterou vytvořili sociální demokraté s částí národních socialistů.

I za ztížených podmínek byli členové NSP žurnalisticky aktivní. Založili deník *Národní práce*, jehož vydávání namísto tradičního *Práva lidu* bylo veřejně ohlášeno na ustavujícím sjezdu NSP 11. prosince 1938.²³ První číslo vyšlo 1. ledna 1939. Do novin přispívali straníci Antonín Hampl²⁴, František Modráček, Josef Macek, Josef Patejdl, ale pravidelně i některé osobnosti kulturního života, například Vladislav Vančura.²⁵ NSP měla

²¹ *Co chtějí socialisté*, Praha 1935. Cit. dle KUKLÍK, st., „Hledání cesty k demokratickému socialismu...“, s. 79-80.

²² SOMMER, Vítězslav, „Kampaň proti pravicovému oportunistu před VII. sjezdem KSČ. Případ Stanislava Budína“, in: *Bolševismus, komunismus a radikální socialismus v Československu*, V., Praha 2005, s. 78-79. Termín „socialistické souručenství“, navržený komunistou Janem Švermou na podzim 1934, reagoval na neudržitelnost některých komunistických tezí. Například podle jedné z nich, tzv. sociálfašistické teorie, měla být sociální demokracie „umírněným křídlem fašismu“. Tato iniciativa byla prvním signálem snahy o zlepšení vztahu KSČ k socialistickým stranám. Tehdy byla ještě ovšem Kominternou označena jako „pravicově oportunistická chyba.“ NÁLEVKA, Vladimír, *Světová politika ve 20. století*, I., Praha 2000, s. 104-105. Už v příštím roce VII. kongres Kominterny a její generální tajemník Georgi Dimitrov vyhlásil projekt lidové fronty, a deklaroval tak návrat k Leninově teorii z počátku dvacátých let o přechodném stádiu mezi kapitalismem a proletářskou revolucí. V československých podmínkách to znamenalo snahu o „širokou protifašistickou koalici politických reprezentací dělníků, rolníků a středních vrstev“.

²³ Národní archiv (NA), fond 207, Presidium Zemského úřadu v Praze, kar. 1512, i. č. 31.

²⁴ Antonín Hampl, 12. 4. 1875 Jaroměř – 17. 5. 1942 Berlín, sociálnědemokratický politik, v první republice poslanec Národního shromáždění, 1919-20 ministr veřejných prací, 1924-38 předseda ČSSD, 1938-39 předseda Národní strany práce, zemřel v nacistickém vězení v Berlíně. Pokud nebude uvedeno jinak, jsou i další biografické údaje převzaty z těchto prací: TOMEŠ, Josef, *Průkopníci a pokračovatelé. Osobnosti v dějinách české sociální demokracie 1878-2005*, Praha 2005 a CHURANĚ, Milan a kol., *Kdo byl kdo v našich dějinách ve 20. století*, Praha 1998.

²⁵ Tajemník NSP Bohumil Laušman v prvním čísle přihlásil stranu k tradici T. G. Masaryka a účel vydávání *Národní práce* zdůvodnil takto: „Zdá-li se totiž někdy a někde, že pomalu už žijeme jenom

i druhý celostátní deník – legionářské *Národní osvobození*, které bylo ale v lednu 1939 úředně zakázáno, a počet regionálních periodik byl také výrazně zredukován. Například časopis radikálnější mládežnické organizace *Hlas Mladých*, do kterého přispívali také František Halas a literární kritik Václav Černý, byl z moci úřední zastaven už po dvou číslech.²⁶ Tiskoviny Národní strany práce vydávala Lidová knihtiskárna A. Němec a spol. se sídlem v Lidovém domě. 28. prosince 1939 byl podnik přejmenován na Cíl, akciová společnost v Praze, který až do konce války kontrolovala Národní odborová ústředna zaměstnanecká, tedy zglajchšaltované odbory.²⁷

Důležitou otázkou se při zakládání NSP stal vztah ke komunistům. Sociální demokraté z Dělnické akademie²⁸ prosazovali koncepci „jednotné strany pracujícího lidu“ s úplným sloučením s bývalou členskou základnou KSČ.²⁹ Pragmatictí organizátoři Národní strany práce, předseda Antonín Hampl, Jaromír Nečas³⁰ i tajemník Bohumil Laušman³¹ si ale

proto, abychom ‚žili‘ a tu či onde se trochu líbili, zdá-li se, že žijeme bez duše a bez krve, pak nutno přec energicky usilovat o nápravu, neboť kdybychom slabostí podlehli, pak slabostí i zemřeme. Tedy – zůstat za každých okolností v duchu naší národní tradice svými a být při tom mravně s i l n ý m i – toť jeden z největších národních úkolů. A k jehož zdolání se právě hlásíme.“ LAUŠMAN, „Prameny životní moudrosti“, in: *Národní práce*, 1. 1. 1939, č. 1, roč. 1, 1. 1. 1939, s. 5.

²⁶ KUKLÍK, st., „Národní strana práce“, in: *Politické strany. Vývoj politických stran a hnutí*, II., s. 1084.

²⁷ Archiv ČSSD, pozůstalost Arna Haise, Úplný výpis z obchodního rejstříku, vedeného Krajským obchodním soudem v Praze, oddíl B. XXVI, vložka 240. Kromě *Národní práce* podléhaly odborům i další deníky (*Večerní Národní práce*, *Ženské noviny*, *Hlas lidu*, *Svět v obrazech*, *Sobota*, *Nová svoboda*, *Mladé Česko-Slovensko* atd.), NA, fond 207, Presidium Zemského úřadu v Praze, kar. 1512, i. č. 31.

²⁸ Dělnická akademie zajišťovala vzdělávací složku strany, vedle přednáškové činnosti pořádala i nejrůznější všeobecné a odborné kurzy.

²⁹ KUKLÍK, st., *Sociální demokraté ve Druhé republice*, Praha 1993, s. 118.

³⁰ Jaromír Nečas, 17. 11. 1888 Nové Město na Moravě – 30. 5. 1945 Marston Mawr (Wales, Velká Británie), sociálnědemokratický politik, v první republice tajemník guvernéra na Podkarpatské Rusi, pracovník Kanceláře prezidenta republiky, poslanec Národního shromáždění, 1935-38 ministr sociální péče. Přední činitel Národní strany práce, 1939 člen Českého národního výboru, předseda Nejvyššího cenového úřadu, spolupracovník Politického ústředí. 1940 státní ministr, 1941-1942 ministr pro hospodářskou obnovu.

³¹ Bohumil Laušman, 30. 8. 1903 Žumberk (okr. Chrudim) - 9. 5. 1963 Praha, sociálnědemokratický politik a novinář. Maturita na obchodní akademii v Chrudimi. Župní tajemník strany v Pardubicích, vydavatel a šéfredaktor *Východočeského obzoru* a občasný dopisovatel *Práva lidu*. Od roku 1935 poslanec ČSSD v Národním shromáždění. Za druhé republiky organizátor a vedoucí tajemník Národní strany práce. Za protektorátu člen Politického ústředí. Emigrace v prosinci 1939 do Francie a Anglie. V letech 1940-45 člen Státní rady československé v Londýně. 1945-47 ministr průmyslu, připravil znárodňovací dekrety. V poválečné ČSSD zprvu zastával orientaci předsedy strany Zdeňka Fierlingera na úzkou spolupráci s komunisty s perspektivou brzkého sloučení ČSSD a KSČ v jednu stranu. Kvůli komunistickým praktikám postupně opouštěl Fierlingerovu linii. 1947-1948 předseda ČSSD. Náměstek předsedy vlády Gottwaldovy „obrozené“ Národní fronty. V této funkci působil pouze do června 1948. Poté ředitel Slovenských elektráren. Po roce 1949 emigrace do Jugoslávie, Rakouska. 24. 12. 1953 tajnou službou unesen z Rakouska zpět do Československa. Zemřel za záhadných okolností ve věznicí v Praze-Ruzyni 9. 5. 1963.

uvědomovali křehkost svého projektu. Obávali se radikalizace hnutí a možné destruktivní činnosti některých komunistů. Funkcionáři v přípravných výborech proto dostali pokyn přijímat komunisty jen po prověrkách.³²

Sociální demokraté se po 15. březnu 1939 zapojovali především do dvou odbojových směrů: Politického ústředí a Petičního výboru Věrní zůstaneme. PVVZ založila skupina Dělnické akademie v čele s Josefem Fischerem³³, jehož programové iniciativy v průběhu války inspirovaly také exilové politiky, a ovlivnily tak budoucí uspořádání Československa. PVVZ chtěl „využít stálých strukturálních krizí kapitalismu k zahájení socialistické přestavby“ a apeloval pro rozšíření demokracie do oblasti hospodářské a sociální „kolektivním vlastnictvím výrobních prostředků“. Formuloval tzv. akční socialismus, který se „nemusí demokracie obávat, neboť je programem většiny“. Připouštěl sice kontinuitu s předmnichovskou ČSR, ovšem jedině za předpokladu změny její „podstaty, moci i struktury“.³⁴

Kontinuitu s předmnichovskou republikou naproti tomu neodmítalo Politické ústředí - seskupení významných politických osobností s těsným kontaktem na Edvarda Beneše. Podporovalo sice změny ve smyslu hospodářské demokracie a požadovalo změny v systému politických stran, na rozdíl od PVVZ se však Politické ústředí primárně nesoustředilo na formulaci politického a hospodářského programu, který byl kvůli složení této organizace velmi různorodý. Orientovalo se především na praktickou politiku a působilo vlivem svých osobností. Ze sociálních demokratů to byli právě bývalí straničtí „efektuálové“; předseda Antonín Hampl, Jaromír Nečas, ministr prvorepublikových vlád, ale i někteří ambiciózní mladíci, např. tajemník Národní strany práce Bohumil Laušman nebo František Němec³⁵, tajemník železničářských odborářů.³⁶

³² GEBHART, Jan – KUKLÍK, st., „Pomnichovská politika KSČ a její reflexe v Kominterně“, in: *Bolševismus, komunismus a radikální socialismus v Československu*, IV., Praha 2005, s. 62-63.

³³ Josef Fischer se podílel např. na programu *Co chtějí socialisté* nebo manifestu *Věrní zůstaneme*.

³⁴ KURAL, Václav, *Vlastenci proti okupaci, Ústřední vedení odboje domácího 1940-1943*, Praha 1997, s. 20-21.

³⁵ František Němec, 20. 5. 1898 Libišany u Pardubic – 19. 3. 1963 Montreal (Kanada), sociálnědemokratický politik, člen interbrigád ve Španělsku, generální tajemník zaměstnanců železnice, 1940 ministr sociální péče, 1942 ministr hospodářské obnovy, 1944 vládní delegát pro osvobozená území, 1947 vyslanec v Kanadě, zde po únoru 1948 zůstal, stal se členem ÚVV exilové sociální demokracie, člen Rady svobodného Československa.

³⁶ Tamtéž, s. 20-30.

1.2. V exilu za války

Snahy o spolupráci mezi KSČ a demokratickými politickými proudy ukončil 23. srpna 1939 sovětsko-německý pakt o neútočení a začátek druhé světové války o několik dní později. Kominternu označila vzniklý válečný konflikt za oboustranně imperialistický a ilegální KSČ, která dočasně spolupracovala s domácími odbojovými organizacemi podporujícími Edvarda Beneše, se Moskvě disciplinovaně podřídila.³⁷ Po vstupu Sovětského svazu do války v červnu 1941 začali českoslovenští komunisté spolupracovat s Benešovým odbojem znovu. Podle nové orientace KSČ vyžadovala válka „jednotu českého národa s jediným cílem, jediným úkolem – porážkou Hitlera“. Ze spolupráce komunisté vylučovali „oportunisty“ Háchova typu, do společného odboje patřili „bojovníci proti fašismu“. Jako cíl vyhlásili obnovu samostatného Československa.³⁸

Protože i po vstupu SSSR do války vystupovala KSČ organizovaně a jednotně, zpochybnila Benešovu představu o nadstranické jednotě exilu. Tu už ale v rámci Benešových institucí narušovali sociální demokraté, kteří sice po příchodu do exilu počátkem roku 1940 potvrdili přání domácího odboje,³⁹ aby se exilová politická reprezentace sjednotila pod Benešovým vedením, avšak ihned po vytvoření prozatímního státního zřízení se, řečeno s Janem Kuklíkem ml., rozdělili na „ministry hlasující loajálně s exilovou vládou a na radikální kritiky stojící mimo vládu“.⁴⁰ Ministry se stali František Němec, Jaromír Nečas a později i Ján Bečko. Naopak pouze členství ve Státní radě, poradním orgánu vlády, „zbylo“ na prvorepublikového politického matadora Rudolfa Bechyněho, Bohumila Laušmana, mladého ambiciózního organizátora Národní strany práce a Politického ústředí, nebo Jána Čaploviče a Marii Jurnečkovou.⁴¹

³⁷ KURAL, *Úvahy a poznámky o problémech politiky KSČ v letech 1938-1945*, Bolševismus, komunistus a radikální socialismus v Československu, IV, Praha 2005, s. 76.

³⁸ Tamtéž, s. 80-81.

³⁹ Odkaz Antonína Hampla zněl: „Postavte se venku proti každému, kdo by v zahraničí rušil společný boj národní, postavte se s veškerou rozhodností za presidenta Ed. Beneše.“ PASÁK, Tomáš, *Pod ochranou říše*, Praha 1998, s. 119.

⁴⁰ KUKLÍK, Jan ml. – NĚMEČEK, Jan, *Proti Benešovi! Česká a slovenská protibenešovská opozice v Londýně 1939-1945*, Praha 2004, s. 86.

⁴¹ Členění sociálních demokratů v Benešově zahraničním odboji na „vládní“ a „protivládní“ je sice schematické, rozsah a téma práce však detailnější rozbor neumožňuje. Sociální demokraté se v exilovém mikrokosmu denně stýkali a spolupracovali, politiku ovlivňovali i další sociálnědemokratičtí matadoři (J. Bělina, E. Táborský). Východiskem pro nás ale bude skutečnost, že zejména Bechyňova skupina sama sebe vnímala jako opoziční platformu k Šrámkově vládě tvořené některými sociálnědemokratickými straníky. Přídomek „levicový“ označuje spíše než ideologii sociálních demokratů (posun doleva byl v té době všeobecný) jejich opoziční stanovisko k vládě a úsilí o těsnou spolupráci s komunisty.

Sociálnědemokratické kritiky vlády sblížila nespokojenost s pravomocemi Státní rady. Vytvořili proto politickou platformu s časopisem *Nová svoboda*,⁴² který pojmenovali po prvorepublikovém alternativním sociálnědemokratickém bulletinu.⁴³ Hlavním ideologem skupiny se stal Zdeněk Fierlinger⁴⁴, bývalý československý vyslanec v Moskvě, jenž po podepsání sovětsko-německého paktu pobýval v Paříži a v Londýně. Fierlinger hájil politiku SSSR, propagoval tamní systém a zdůrazňoval, že „rusko-německé přátelství je jen přechodné povahy a on se nakonec do Moskvy vrátí“.⁴⁵ V programových statích na stránkách *Nové svobody* polemizoval s Benešovou představou o nadstranickosti exilu a požadoval okamžitou diskuzi o nutných poválečných změnách; vyzýval ke „skutečnému převratu sociálnímu a zcela novému řádu společenskému“.⁴⁶

V Benešově exilu převládal od počátku názor, že se po válce musí politický systém zjednodušit. Znamé jsou Benešovy úvahy z počátku roku 1942 o „kanalizaci revolučního vření“ vytvořením jednotné socialistické strany, se kterou by komunisté splynuli.⁴⁷ Také sociálnědemokratický ministr František Němec tehdy prohlašoval, že staré strany „zmizely s Mnichovem“ a na levici počítal s „velkou konstruktivní socialistickou stranou“. Avšak zatímco „vládní“ sociální demokraté upřednostňovali splynutí s národními socialisty, aby společně vyloučili vše, „co by mohlo odvést dělnictvo od základní demarkační čáry mezi

⁴² K působení skupiny *Nové svobody* více HORÁK, Pavel, *Politické představy Bohumila Laušmana – příběh demokratického socialisty*, Diplomová práce obhájená na Ústavu českých dějin FF UK v Praze, 2009.

⁴³ HORÁK, Jiří, „Českoslovenští sociální demokraté ve druhém odboji“, in: *Svědectví*, roč. 2/1958, č. 1, s. 39-42. Členy byli dále např. Ján Čaplovič, Marie Jurnečková-Vorlová a Václav Patzak.

⁴⁴ Zdeněk Fierlinger, 11. 7. 1891 Olomouc – 2. 5. 1976 Praha, diplomat, sociálnědemokratický a komunistický politik. Absolvent obchodní akademie. Důstojník čs. legií v Rusku. 1917-1918 činitel čs. zahraničního odboje v USA a ve Francii. Od roku 1919 v diplomatických službách, úzký spolupracovník Beneše. Ve dvacátých letech vyslancem v Holandsku, Rumunsku, USA a Švýcarsku, současně zástupce ČSR u Společnosti národů v Ženevě. 1932-1936 vyslancem v Rakousku. 1936-1939 a 1941-1942 vyslanec, 1942-1945 velvyslanec v SSSR. V té době navázal těsnou spolupráci se sovětskými orgány a čs. komunistickou emigrací v SSSR. 1945-1947 a 1948 předseda ČSSD, zastánce úzké spolupráce s KSČ. 1945-1946 předseda vlády, 1946-1947 náměstek předsedy vlády. 1948 ministr průmyslu. Podílel se na sloučení ČSSD s KSČ v červnu 1948. 1948-1966 členem předsednictva ÚV KSČ, 1948-1971 členem ÚV KSČ. 1948-1953 náměstek předsedy vlády, 1953-1964 předseda Národního shromáždění, 1945-1969 poslanec Národního shromáždění, 1969-1971 poslanec Federálního shromáždění.

⁴⁵ Vliv Fierlingera na skupinu potvrzuje Laušmanův diář. NA, Laušman, k. 24, diář 1940. Více Jan a Jan KUKLÍKOVI, „Formování sociálně demokratického exilu v Paříži a v Londýně v letech 1939-1941“, in: *K novověkým sociálním dějinám českých zemí*, IV., Praha 2001, s. 11-56, zde s. 26-27.

⁴⁶ FIERLINGER, Zdeněk, „Nejdříve jasnou myšlenku a program“, in: *Nová svoboda*, roč. XVIII, May 1941, č. 3, s. 58-60.

⁴⁷ Např. GEBHART – KUKLÍK st., *Velké dějiny země Koruny české*, XV. b, Praha – Litomyšl 2007, s. 299.

demokracií a totalitarismem“⁴⁸, měla podle Bechyňovy skupiny v budoucí jednotné straně převládat spolupráce sociálních demokratů s komunisty. Bechyňova *Nová svoboda* se proto snažila komunisty získat pro spolupráci, kterou by se dostala z izolace, a zvýšila tak svůj vliv v exilových institucích.

Po vstupu Sovětského svazu do války viděla Bechyňeho skupina *Nové svobody* přirozeného partnera nalevo. Laušman se snažil přes Fierlingera, jenž se znovu vrátil do SSSR, získat kontakt s vedením KSČ. I se souhlasem Beneše, kterého názory komunistů zajímaly, se proto v polovině roku 1942 vypravil do země nového válečného spojence. Během jednání s představiteli KSČ se pokoušel komunistům nabídnout spolupráci. „Levicoví“ sociální demokraté společně s komunisty měli vytvořit koalici, s níž by vstoupili do vlády. Ve Šrámkově „reakčním kabinetu“⁴⁹ by tak tvořili protiváhu zkompromitovaným politikům a připravili podmínky pro vytvoření jednotné socialistické strany.

S touto iniciativou Laušman v Sovětském svazu neuspěl. Vedení KSČ v Kujbyševě vstup do vlády odmítlo a z taktických důvodů zdůraznilo, že je pro spolupráci se všemi partnery v rámci protifašistické národní fronty.⁵⁰ Přesto se *Nová svoboda* šance na alespoň skrytou koalici s KSČ nevzdávala. Protože s ní však londýnští komunisté rezervovaně spolupracovali pouze na stránkách exilových časopisů⁵¹, byla odkázána jen na zprávy od Zdeňka Fierlingera. Pokynům velvyslance a zkušenějšího soudruha psaným stylem „zdejší soudruzi dávají k uvážení“ se proto vždy podřídila.⁵²

„Vládní“ i „levicoví“ sociální demokraté během války s obnovením strany v prvorepublikovém formátu nepočítali. Domnívali se, že se politický systém zjednoduší

⁴⁸ NEDVĚD, Jaroslav, *Cesta ke sloučení sociální demokracie s komunistickou stranou v roce 1948*, Praha 1968, s. 14.

⁴⁹ NA, Laušman, k. 20, B. Laušman R. Bechyňovi 16. 7. 1943.

⁵⁰ Tamtéž, k. 24, poznámky.

⁵¹ Exiloví politici napříč politickým spektrem, kteří se zapojili do Benešova odboje, sice přispívali do oficiálních médií Benešova odboje, časopisu *Čechoslovák* nebo do českého vysílání *BBC*, v nich však museli s ohledem na domov působit jednotně. Skutečná politika se odehrávala na stránkách časopisů, které si udržovaly jednotlivé politické frakce. Skupina *Nové svobody* se chtěla spojit s komunisty ovládaným a v Londýně vydávaným časopisem *Mladé Československo*. 2. prosince napsal Ján Čaplovič Laušmanovi do SSSR, že sice *Nová svoboda*, *Nové Časy* a *Mladé Československo* vytvořily „kartel nových časopisů“, to ale podle něho nebylo seskupení politické. Sloužilo ke společnému postupu ve věci tiskárny, kterou měly všechny tři časopisy společnou. Komunisté v duchu politiky protifašistické národní fronty na vládu neútočili, kritizovali naopak přílišnou radikálnost *Nové svobody* a její představitele. Přesto londýnští komunisté po Laušmanově návratu dostali od moskevského vedení strany příkaz smířit alespoň na stránkách časopisů. Více HORÁK, Pavel, *Politické představy Bohumila Laušmana – příběh demokratického socialisty*, Diplomová práce obhájená na Ústavu českých dějin FF UK v Praze, 2009.

⁵² Korespondenci obou politiků je nutné zkompletovat z obou jejich pozůstalostí, Archiv Národního muzea (ANM), Fierlinger, k. 16, inv. č. 313 a NA, Laušman, k. 21.

slučováním politických stran. „Vládní“ sociální demokraté uvažovali o sloučení s národními socialisty podobně jako za druhé republiky, skupina *Nové svobody* chtěla sloučení s komunisty bez ministrů zkompromitovaných účastí ve Šrámkově vládě. Situace se změnila na počátku roku 1944 po Benešově návštěvě Moskvy. Beneš tehdy přivezl do Londýna v dopise od Fierlingera „doporučení“, aby byla v Londýně obnovena sociální demokracie se všemi jejími členy, včetně ministrů. Pro oba znesvářené tábory to bylo složité, neboť i do té doby hledaly společnou řeč obtížně; pokusy vytvořit funkční Socialistický klub, který by byl pokračováním druhorepublikové Národní strany práce, vždy předčasně ukončila vzájemná nedůvěra. Na počátku roku 1944 byly však obě skupiny k vytvoření organizace exilové sociální demokracie donuceny vnějším tlakem. Laušman se z těchto důvodů dokonce politicky rozešel s dosavadním vůdcem „levicové“ skupiny Rudolfem Bechyněm, pro kterého byla spolupráce s vládou nepřijatelná.⁵³

1.3. Budování nové republiky

Jednání o programu a složení budoucí vlády, která se uskutečnila v březnu 1945 v Moskvě, potvrdila shodu v politickém programu východního a západního (Benešova) odboje, a tím také budoucí vývoj Československa.

Na základě Benešovy návštěvy Moskvy a informací londýnských komunistů sice moskevské vedení přizpůsobilo KSČ svůj návrh programu, všechny otázky ale vyřešeny nebyly.⁵⁴ Nejednota demokratických stran však komunistům ulehčila pozici. Benešův poradce, sociální demokrat Eduard Táborský⁵⁵, si do svého deníku napsal: „My sociální demokraté působíme velmi trapně. Jsme nejednotní a komunisté do nás jdou jako do másla.“

⁵³ Více HORÁK, Pavel, *Politické představy Bohumila Laušmana*, s. 72-91.

⁵⁴ Sporné záležitosti během mezistranických rozhovorů se týkaly především otázky státoprávního postavení Slovenska v osvobozeném státě, rozdělení ministerských postů a některých jednotlivostí v komunisty předložených podkladech. Složitě vyjednávání se týkalo zejména podoby armády, systému národních výborů, zjednodušení politického systému, funkce státních tajemníků a zahraniční politiky. Více KUKLÍK – NĚMEČEK, s. 287-293.

⁵⁵ Eduard Táborský, 18. 3. 1910 Praha – 12. 11. 1996 Austin (Texas, USA), sociálnědemokratický politik, právník, diplomat, politolog. Po studiu práv pracovník ministerstva zahraničních věcí (1937-38 osobní tajemník ministra Kamila Krofity), 1939-45 osobní tajemník a právní poradce prezidenta E. Beneše, 1945-1948 čs. vyslanec ve Švédsku, po abdikaci prezidenta Beneše na úřad rezignoval a zůstal v exilu. Od roku 1949 profesor politických věd na Texaské univerzitě. 1948-1983 člen ÚVV exilové ČSSD.

Máme ostré spory v našem vlastním středu. Máme málo lidí pevných nervů a kuráže. Komunisté ovládají celé jednání a takřka diktují program.⁵⁶

18. března, ještě před hlavním jednáním, začala na československém velvyslanectví dvoudenní sociálnědemokratická porada, jíž se z dosavadní „provládní“ skupiny zúčastnili Václav Majer⁵⁷, Ján Bečko, Eduard Táborský, Václav Holub⁵⁸ a Vilém Bernard. Oponovali jim prokomunisté B. Laušman, Z. Fierlinger a Josef Šoltész, bývalý sociální demokrat, jenž se stal v době Slovenského národního povstání funkcionářem komunistické strany po sloučení slovenské KSČ s tamní sociální demokracií.⁵⁹ Právě o tuto otázku se přítomní nejvíce přeli. Šoltész, Fierlinger a Laušman prosazovali co nejrychlejší sjednocení obou dělnických stran také v Českých zemích. Sociálnědemokratická delegace, rozpolcená v otázce budoucí existence strany, proto v hlavních mezistranických jednáních nemohla vystupovat jako celek.

V nové vládě se Fierlinger stal předsedou, Laušman ministrem průmyslu a Václav Majer ministrem výživy. Budoucí kabinet, který měl připravit řadu revolučních dekretů a připravit zemi na volby, tak řídil komunistický agent Fierlinger a prokomunistický nadšenec Laušman se ujal přípravy znárodnění hospodářství. Václav Majer sice také na počátku exilu patřil v armádě, kde podepisoval petice o „povážlivé pravdivosti, politické i sociální reakčnosti“ Šrámkovy vlády,⁶⁰ k jejím radikálním kritikům. Po příchodu do Londýna se ale postupně přiklonil k Františku Němcovi a stal se ve Šrámkově kabinetu jeho ministerským kolegou. Jako odpůrce těsné spolupráce s komunisty však dostal v Moskvě podle Táborského nejhorší rezort Košické vlády, neboť ve válkou zbídačené zemi „není co rozdílet“.⁶¹

*

⁵⁶ Hoover Institution Archives (HIA), Stanford, Táborský Collection, kar. 2, deník E. Táborského, s. 599, zapůjčeno prof. Janem Kuklíkem st.

⁵⁷ Václav Majer, 22. 1. 1904 Pochvávalov u Loun – 25. 1. 1972 College Park (Maryland, USA), sociálnědemokratický politik, ve druhé polovině třicátých let předseda sociálně demokratického Svazu domkářů a maloročníků. Účastník příprav založení a činnosti Národní strany práce. 1940 emigrace do Velké Británie, 1942-45 člen Státní rady v Londýně, 1944-45 ministr průmyslu, obchodu a živností v exilové londýnské vládě. 1945-48 ministr výživy, poslanec Národního shromáždění a člen předsednictva ČSSD. 1948 emigrace do Velké Británie a později do USA, člen Rady svobodného Československa i Socialistické internacionály a předseda exilové ČSSD.

⁵⁸ Václav Holub, 8. 8. 1909 Hodonín u Vimperka – 10. 5. 2004 Londýn, sociálnědemokratický politik a novinář, absolvent stavební průmyslovky, od roku 1923 v ČSSD, vedoucí činitel Národního hnutí pracující mládeže, generální tajemník mládeže Národního souručenství, 1940-1945 emigrace v Londýně – čs. armáda i žurnalistická činnost (BBC), od dubna do června 1945 generální tajemník ČSSD, 1945-1948 člen ÚVV strany a poslanec, odpůrce Fierlingerovy linie, přítel V. Majera (už z Londýna), 1948 exil v Londýně, 1950-1970 generální tajemník exilové ČSSD.

⁵⁹ ANM, Pozůstalost Zdeňka Fierlingera, kar. 35, Politická jednání ORW, pro Ripku, 21. 3. 1945.

⁶⁰ HORÁK, Jiří, s. 40.

⁶¹ HIA, s. 602.

Během války převládlo v české společnosti nové chápání demokracie. Ta už nebyla vnímána pouze politicky, měla se změnit také v sociálním a ekonomickém smyslu. Liberálně demokratický model dělby moci nový systém výrazně omezil. Základy rovnosti zaručovalo společenské vlastnictví. Politickou základnou se v režimu tzv. lidové demokracie stala Národní fronta, vládní koalice povolených stran – v Čechách a na Moravě strany komunistické, sociálnědemokratické, národně demokratické a lidové, na Slovensku strany komunistické a strany slovenských demokratů. Opozice neexistovala. Mocenským orgánem nebyla jen instituce prezidenta, vláda a na základě delegačních voleb 28. října 1945 zvolený prozatímní parlament; součástí systému byly také správní národní výbory a sjednocené odbory.⁶² Vláda tak disponovala prakticky neomezenou politickou mocí a po zestátnění průmyslu zvýšila také svůj hospodářský vliv. O to ostřejší kampaň se rozběhla ve volbách⁶³ do Ústavodárneho národního shromáždění naplánovaných na 26. květen 1946. V souboji o politickou moc bylo najednou ve hře daleko víc než v liberálních demokraciích.⁶⁴

Na ČSSD útočili nejen národní socialisté, kteří ji prezentovali jako zcela zbytečnou stranu a po právu ji obviňovali z nesamostatnosti a úvah o sloučení s KSČ, ale překvapivě ji napadal i komunistický tisk. Na útoky ČSSD příliš nereagovala. Rozpolcenost ji paralyzovala. Navenek se snažila zdůrazňovat nutnost společného postupu socialistických stran, uvnitř ale proti sobě stály dvě stranické frakce. Sami sebe dělili členové ČSSD na „pravici“ a „levici“ podle toho, kdo byl pro výlučnou spolupráci s KSČ a kdo naopak prosazoval samostatnější postup strany.⁶⁵ Komunisté měli v ČSSD spolupracovníky především v předsedovi strany Zdeňku Fierlingerovi a Evženu Erbanovi, bývalém tajemníkovi protektorátní Národní odborové ústředny zaměstnanecké, ze které vznikla Ústřední rada odborů. Erban se stal jejím generálním tajemníkem. Byl členem České národní rady, v níž během Pražského povstání postupoval společně s komunisty J. Smrkovským

⁶² Na základě programu vlády schváleného v Košicích, jenž vyhlášoval výstavbu republiky jako národního státu Čechů a Slováků, přibyly k politickým institucím i slovenské národní orgány – Slovenská národní rada (SNR) a sbor pověřenců. Moc těchto institucí byla ale postupně omezována. „Třetí pražská dohoda“ z 27. června 1946 nařizovala předběžnou kontrolu veškerých rozhodnutí SNR centrální vládou, což si těsně po parlamentních volbách vymohly české socialistické strany frustrované drtivým volebním vítězstvím slovenských demokratů, jejichž vliv měl být tímto způsobem snížen.

⁶³ K tehdejšímu pravidlům volební soutěže VYKOUPIIL, Libor, „Volby v květnu 1946“, in: *Československo na rozhraní dvou epoch nesvobody. Sborník z konference k 60. výročí konce druhé světové války*, KOKOŠKOVÁ, Zdeňka, KOCIAN, Jiří, KOKOŠKA, Stanislav (eds.), Praha 2005, s. 168-174.

⁶⁴ BROKLOVÁ, Eva, „Politický systém v Československu 1945-1948“, in: *Tamtéž*, s. 78-85, KOCIAN, Jiří, „Politický systém v letech 1945-1948“, in: *Politické strany. Vývoj politických stran a hnutí...*, II., s. 1125-1130.

⁶⁵ Archiv bezpečnostních složek (ABS), ASU-321-2005, CD ARCH 0005, DP19085, „Zápis o výslechu s V. Erbanem z 19. 12. 1950 ve věci Informátorské sítě soc. dem strany“.

a V. Davidem. Stejně jako Fierlingerovi mu tehdy vedení KSČ naznačilo, aby z taktických důvodů zůstal zatím v sociální demokracii.

Zastáncem úzké spolupráce s KSČ byl František Tymeš, společně s komunisty vězněný v koncentračních táborech, a také komunistický agent Vojtěch Erban-Eckstein. Rovněž proti Blažejovi Vilímovi⁶⁶ (do roku 1932 členu KSČ, který ve druhé polovině třicátých let pracoval v sociálnědemokratických odborech, za druhé republiky vedl Národního hnutí pracujících mládeže a od začátku okupace byl vězněný) nemělo „levé“ křídlo námitky. Jak později vzpomínal Vilím, ty by ostatně proti němu „jako kovodělníku a politickém vězni“ byly velmi nesnadné.⁶⁷ Vilím ale k překvapení „levice“ ihned přešel do druhého tábora.

Během volební kampaně se vedení ČSSD přelo, jakou taktiku v ní zvolit a které křídlo má větší zásluhy na propagaci. Majer, Němec, postupně Vilím a z regionu například předseda krajského výboru ČSSD v Hradci Králové František Klaban⁶⁸ (který se snažil na prvním poválečném sjezdu jako předsedu strany místo Fierlingera prosadit Františka Němce) kritizovali, že se strana v kampani nevymezuje vůči komunistům. Na základě stížností z regionů upozorňovali, že se komunisté nechovají jako spojenci. Podporu měli zejména na Karlovarsku, Plzeňsku, Kladensku, Ostravsku a v některých pražských obvodech. Na druhé straně „levice“ připomínala, že „skupina vedená Majerem soustřeďuje své úsilí dovnitř strany, záměrně intrikuje proti vedení se zřejmým úmyslem izolovat soudruhy Fierlingera a Laušmana, čili, jinými slovy, zbavit je opory socialistů“, zatímco, jak to formuloval Vojta

⁶⁶ Blažej Vilím, 3. 2. 1909 Praha – 26. 9. 1976 Londýn, komunistický a sociálnědemokratický politik a novinář, původem cizelér. Na přelomu 20. a třicátých let krátce v KSČ, vyloučen za „trockismus“. Od roku 1935 tajemník Svazu kovodělníků. 1938-1940 ve vedení Národního hnutí pracujících mládeže, jež v protektorátu přešlo do ilegality. V únoru 1940 zatčen a do konce války vězněn. 1945-1948 generální tajemník ČSSD. 1948 prozatímním předsedou exilové ČSSD, 1948-1950 generálním tajemníkem strany. 1950 vyloučen z jejího vedení, pracoval jako cizelér a nezávislý politik. 1971-1974 vydával časopis *Perspektivy socialismu*.

⁶⁷ Archiv Československého dokumentačního střediska (ČSDS), Vilím, k. 1, vol. III., „Poznámky pro s. J. Horáka“. Vilím později v exilu tvrdil, že ho do funkce nominoval Václav Holub, který byl jako tajemník odmítnut už v Košicích. Fierlinger s Laušmanem měli proti Vilímovi původně prosazovat J. Šnýdra. Agent Vojta Erban později při výsleších StB zdůrazňoval, že se Vilím stal generálním tajemníkem strany díky podpoře Fierlingera a Laušmana. Chtěl tím dokázat spojení Laušmana s Vilímem už v roce 1945. ABS, ASU-321-2005, CD ARCH 0005, DP19085, „Zápis o výslechu s V. Erbanem z 19. 12. 1950 ve věci Informátorské sítě soc. dem strany“

⁶⁸ František Klaban, 10. 7. 1891 Hradec Králové – 10. 5. 1963 tamtéž, sociálnědemokratický politik, původně soustružník. Účastník protinacistického odboje v organizaci Obrana národa, 1914 zatčen a do konce války vězněn, 1945-1948 předseda krajského výkonného výboru ČSSD v Hradci Králové a člen ÚVV strany. Odpůrce Fierlingerova vedení. 1950 zatčen, propuštěn 1962 a na následky dlouholetého komunistického věznění zemřel o rok později.

Erban v dopise Fierlingerovi a Laušmanovi, „skuteční sociální demokraté pro stranu doslova dřou a získávají pro ni sympatie veřejnosti, jezdí po schůzích a píší“.⁶⁹

Druhým problémem se stal spor o volební kandidátky. Majer se s podporou Vilíma snažil prosadit kandidáty podle návrhů z regionů en bloc, „levice“ se ale snažila do seznamů zasahovat. „Pravice“ sice tento záměr obhájila, její protivníci ovšem počítali s tím, že právě „neposlušné“ regiony ve volbách neobstojí, a jak vyplývá z korespondence mezi Laušmanem, Fierlingerem a Vojtěchem Erbanem, měla v nich poté „levice“ provést čistky, což Erban eufemicky označil jako „energická opatření“ pro „výměnu garnitur v krajích“.⁷⁰

František Němec, který ve straně necítil potřebnou podporu, se sice díky zásahu Vilíma dostal na kandidátku v Kladenském kraji, na zasedání zastupitelstva ale po přečtení svého jména z listiny povstal a oznámil, že se kandidatury veřejně vzdává. Jak napsal Vojtěch Erban: „Sporný potlesk doprovázel politicky významnou rehabilitaci Němcovu.“ V ČSSD tak ale vyklidil pole, odešel na ministerstvo zahraničí a až do únorového puče působil jako vyslanec v Kanadě.⁷¹

Přestože „levice“ obsadila ve vedení strany významnější pozice, několik skutečností její postavení ztěžovalo, především chování KSČ. Paradoxně utrpěla představa o snadném, rychlém a přátelském sloučení dělnických stran nejvíce tam, kde už sjednocení ČSSD s KSČ proběhlo, tedy na Slovensku. Mnozí bývalí slovenští sociální demokraté nebyli v nové straně spokojeni se svou pozicí a od července 1945 to dávali pražskému vedení sociální demokracie důrazně najevo. Požadovali znovuvytvoření sociálně demokratické strany na Slovensku.⁷² Problém byl v tom, že už se sjednocení oslavilo v tisku jako úspěch dělnického hnutí. Vše se navíc muselo projednávat s komunisty, kteří tak alespoň prosazovali, aby strana vznikla

⁶⁹ ANM, Pozůstalost Zdeňka Fierlingera, kar. 40, i. č. 1433, z ústředního sekretariátu ministra Laušmana.

⁷⁰ Tamtéž.

⁷¹ Tamtéž.

⁷² HLAVOVÁ, Viera, „Sociálna demokracia na Slovensku v rokoch 1945-1948 (Pokus o obnovu)“, in: *Kapitoly z dejín sociálnej demokracie na Slovensku*, SIKORA, Stanislav - HOTÁR, Viliam S. - LALUHA, Ivan - ZALA, Boris (Eds.), Bratislava 1996, s. 312-313. Sociální demokraté na Slovensku se v otázce slučovacího sjezdu v Banské Bystrici dělili do dvou táborů. Především pro mladší generaci sociálních demokratů (J. Šoltész, J. Čech, D. Ertl a další) bylo sloučení logickým vyústěním jejich těsné spolupráce s komunisty v domácím odboji. Druhá část (J. Bečko, P. Viboč, J. Kapinaj a další) označovala sjezd za neregulérní a nedemokratický, protože se ho nezúčastnili zástupci z celého Slovenska. V srpnu 1945 se konal sjezd Komunistické strany Slovenska, na němž bylo nové plénum ÚV KSS sestaveno tak, že z jeho 48 členů bylo pouhých 12 bývalých sociálních demokratů. Tamtéž, s. 314.

pod novým názvem. Nový slovenský politický subjekt – Strana práce – tak vznikla až po dlouhých diskuzích v lednu 1946.⁷³

Pozici „levice“ v ČSSD chování komunistů stěžovalo. Ti za zády sociálních demokratů dělali například politické obchody s „reakčními“ národními socialisty. Na podzim roku 1945 se navíc začaly množit stížnosti sociálnědemokratických funkcionářů na chování komunistů a jejich neohleduplný postup v závodech a v regionální správě. Ve vedení ČSSD se dokonce už v lednu 1946, pět měsíců před volbami do Národního shromáždění, objevil oběžník s přehledem „činů organizací i příslušníků KSČ vůči příslušníkům strany sociálně demokratické“.⁷⁴ Předseda poslaneckého klubu ČSSD Jaroslav Hladký kritizoval v Národním shromáždění postup KSČ v bezpečnostních složkách, mluvil o „teroru SNB“ a označil její metody za „gestapácké“.⁷⁵ Zatím byl ale teror komunistických funkcionářů v regionech vysvětlován jako nedorozumění způsobené neinformovaností a poválečnou revoluční horlivostí.⁷⁶

Rozpolcená ČSSD nemohla první poválečné volby⁷⁷ vyhrát. Pro veřejnost nečitelná strana, jejíž členové nejprve hledali vlastní identitu a teprve pak se věnovali volební kampani, skončila beznadějně poslední se dvanácti procenty hlasů. Jasně zvítězili komunisté se čtyřiceti procenty. Československý ústav pro výzkum veřejného mínění vypracoval o volební blamáži studii. Nejvíce dotázaných spojovalo debakl sociálních demokratů s úspěchem KSČ. V duchu českého přísloví „o kováři a kovářičkovi“ se lidé ptali, proč mají hlasovat pro kovářička, když můžou volit kováře. Obávali se, že se obě strany spojí. Ti, kteří srovnávali volební programy, neviděli mnoho rozdílů a sociální demokracii vnímali jen jako „koketu, která neví, s kým nakonec půjde“.⁷⁸

⁷³ Tamtéž, s. 317-318.

⁷⁴ NA, KSČ, ÚV 100-1, sv. 19.

⁷⁵ ABS, objektový svazek č. 2231, IV., „Zápis o výpovědi se zajištěným V. Erbanem ve věci s Jaroslavem Hladkým 27. V. 1950“.

⁷⁶ K předvolební kampani ČSSD více HORÁK, Pavel, *Politické představy Bohumila Laušmana*, s. 116-128.

⁷⁷ Volby skončily pro ČSSD katastrofou. V českých zemích získali komunisté 40,17 %, národní socialisté 23,66 %, lidovci 20,23 % a poslední sociální demokraté 15,59 % hlasů. Celorepublikově, po přičtení slovenských hlasů jejich sesterské Strany práce, však dosáhli pouhých 12,75 % hlasů. KAPLAN, *Pět kapitol...*, s. 173.

⁷⁸ ANM, Pozůstalost Zdeňka Fierlingera, karton 40, 1436.

1.4. Boj o ovládnutí stranického tisku

Výsledek voleb způsobil ve straně rozčarování. Ke krajům, které před volbami kritizovaly vedení, se přidávaly další a požadovaly mimořádný sjezd a hlavy představitelů předvolební politiky, především Zdeňka Fierlingera a Bohumila Laušmana. Předsednictvo nakonec zveřejnilo stanovisko, že byla dosavadní spolupráce s komunisty správná, což v diskusi potvrdil i Vilím. Fierlinger a John označili výsledek jako úspěch, ostatní, mezi nimi i Laušman vyhýbající se jakékoli kritice, potvrzovali, že za daných okolností byl výsledek maximem.⁷⁹ Sociální demokracie byla v zapleklité situaci i z hlediska složení nově sestaveného parlamentu. KSC s ČSSD měly dohromady 151 mandátů, ostatní strany 149, a rozpolcenost strany se tak mohla projevit při hlasování.

Důležité bylo, že řadu Fierlingerových dosavadních stoupenců volební fiasko šokovalo a vystrašila je následná tvrdá kritika z regionů. Tento stranický „střed“ se sice obával toho, že se „reakce“ v nekomunistických stranách chystá slibně rozjetou socializaci zmařit, děsila ho ale i rozpínavost komunistů, kteří se vůbec nechovali jako spojenci. Jedním z aktivních mužů tohoto rozpolceného „středu“ byl také Bohumil Laušman, populární ministr průmyslu, který získal oblibu veřejnosti masivním zestátněním hospodářství. V exilu za války sice usiloval o tajné spojenectví s KSC a horlivě prosazoval jednotnou socialistickou stranu, nepřátelské chování komunistů ho ale o nadšení připravilo.

Na scénu vstoupil rázně. Počátkem roku 1948 rozčileně vtrhnul do sekretariátu na pražských Příkopech a překvapeným soudruhům (tak si sociální demokraté říkali) vynadal, že se „opětne přesvědčil, že ústřední sekretariát stojí za hovno“, protože při důležitých jednáních, „kde jde o pozice a vliv, sociálnědemokratičtí vyjednaváci nic nevědí“. Varoval, že komunisté „přicházejí vždy nabytí materiálem a že vědí od narození až do smrti o každém všechno“. Výstup zakončil rozkazem vytvořit stranickou informační službu a zahájit přípravu kampaně do dalších voleb plánovaných na rok 1948.⁸⁰

Jenomže ČSSD nebyla něčeho takového schopná. Klopýtala naopak od nesnáze k nesnázi. Když v září 1947 ustoupili její vyjednaváci komunistickému tlaku na mimořádné zdanění „milionářů“, téměř ji to rozštěpilo.⁸¹ V překerní situaci ale znovu překvapil Laušman. Na listopadovém sjezdu v Brně vyzval Fierlingera na souboj o předsednické křeslo. Spojil se kvůli tomu s tajemníkem Vilímem, který dokázal přesvědčit pravici ve straně

⁷⁹ KAPLAN, *Das verhängnisvolle Bündnis*, s. 74.

⁸⁰ ABS, ASU-321-2005, CD ARCH 0004, DP19087, „Zápis o výpovědi se zajištěným V. Erbanem ve věci Dr. Ladislav Tůma 13. 6. 1950“.

⁸¹ K zářijové dohodě KAPLAN, *Das verhängnisvolle Bündnis*, s. 119-129 a *Pět kapitol...*, s. 173-178.

(reprezentovanou Václavem Majerem, prezidentovým bratrem Vojtou Benešem a poslancem Vilémem Bernardem⁸²), aby volila Laušmana jako menší zlo. Laušman díky tomu porazil Fierlingera dvoutřetinovou většinou. Jakou důležitost přikládal prezident Beneš výsledku brněnského sjezdu dokládá i to, že když dostal zprávu o jeho výsledku, prohlásil tu chvíli za svoji nejšťastnější od návratu do ČSR.⁸³

Nový předseda se snažil vzít stranu pevně do rukou. Z tiskového a propagačního oddělení ministerstva průmyslu do strany přivedl Oldřicha Bergera a učinil ho předsedou ústřední propagační komise ČSSD a vedoucím nakladatelství. Berger pracoval nejen s tiskem, ale i s filmem a rozhlasem. Po brněnském sjezdu mu proto byla svěřena příprava volební kampaně, v níž společně s Vilímem a Laušmanem v představenstvu prosazoval kritiku KSČ zleva a nezávislou politickou linii.⁸⁴

Vliv ve straně závisel také na vlivu ve stranickém tisku. Vojta Erban v pozdějších výpovědích tvrdil, že linii *Práva lidu*, největšího stranického listu a ústředního tiskového orgánu sociální demokracie s nákladem 130 tisíc a v neděli 165 tisíc výtisků, udávala „pravice“. Do brněnského sjezdu v něm ale nedokázala žádná z frakcí získat rozhodující vliv. Šéfredaktor Jan Vaněk nebyl Fierlingerův odpůrce. Linie hájící na komunistech nezávislou politiku začala převládat v redakci až s brněnským sjezdem. Tyto tendence označoval Fierlinger za bulvarizaci. Protestoval proti „sříbrňáckým metodám“, které byly podle něho uplatňované snahou o zvýšení nákladu. S *redakcí* se například ostře pohádal už v říjnu 1946 kvůli zveřejnění zprávy o Göringově sebevraždě na titulní stránce. Protestoval, že byla informace upřednostněna namísto Gottwaldova projevu o dvouletce. Redakce se bránila statistikou vyšší prodejnosti.⁸⁵

⁸² Vilém Bernard, 5. 5. 1912 Náchod - 22. 5. 1992 Reading, Velká Británie, sociálnědemokratický politik, vystudoval práva na UK v Praze, předseda Studentské fronty proti fašismu. V červenci 1939 uprchl do Polska a SSSR, kde vstoupil do československé armády, ze které byl převelen na československé velvyslanectví jako konzulární přidělenec. Po válce pracoval na předsednictvu vlády, byl odpůrcem Fierlingerova křídla ČSSD. Prosazoval spolupráci evropských sociálně demokratických stran v mezinárodní ústředně (COMISCO), jež se stala přechodem k obnovení Socialistické internacionály v roce 1951. V únoru 1948 jako člen představenstva ČSSD stál na straně V. Majera, po vyloučení ze strany odešel přes Rakousko do Velké Británie, kde nejprve pracoval v *BBC*. V exilové ČSSD vykonával funkci tajemníka pro mezinárodní otázky, byl delegátem strany v Socialistické internacionále a tajemníkem Socialistické unie střední a východní Evropy. V roce 1986 se stal jejím prvním místopředsedou.

⁸³ KAPLAN, *Pět kapitol...*, s. 178.

⁸⁴ NA, AMV 550, Oldřich Berger, kar. 95-97 a ABS, ASU-321-2005, CD ARCH 0005, DP19085, „Zápis o výslechu s V. Erbanem 19. 12. 1950 ve věci informátorské sítě soc. dem. strany“.

⁸⁵ NA, ÚV KSČ, 100-1, sv. 19, a. j. 112, „některé informace o soc. dem. straně“. Např. Benjamin Frommer v práci *Národní očista. Retribuce v poválečném Československu*, Praha 2010, s. 58, udává průměrný denní náklad *Práva lidu* 190 000. Podle tohoto výčtu mělo pro srovnání *Rudé právo*

Situace se změnila po sjezdu, kdy začal Laušman ze své funkce přímo zasahovat do podoby článků, některé z nich zakazoval uveřejnit, a vyhrazoval si tak cenzorskou pravomoc.⁸⁶ Jejím užíváním se snažil mírnit obě zneprátelená stranická křídla. Ostrou hádku měl kvůli tomu například s levicovým sociálním demokratem Jiřím Ledererem na schůzi sociálnědemokratických žurnalistů 11. ledna 1948, jemuž vyškrtl z připravovaného článku pro *Právo lidu* pasáž, v níž kritizoval západoevropské socialisty. Laušman mu zásah vysvětloval potřebou opatrnosti: „My nechceme, aby soudružské strany naši politiku kritizovaly, proto také já nechci tyto strany veřejně kritizovat.“⁸⁷ Laušmanovou doménou byl od počátku významný sociálnědemokratický týdeník *Svět práce*. Po válce se šéfredaktorem stal František Hliněnský, manžel Laušmanovy sestry. Vojta Erban dokonce uvedl, že byl *Svět práce* Laušmanův „osobní list“, což by při nákladu 83 tisíc výtisků nebylo zanedbatelné.⁸⁸

Tajemník Blažej Vilím se snažil kontrolovat sociálnědemokratickou mládež a její tisk. Po sjezdu proto dosadil na místo tajemníka Ústřední komise mládeže Josefa Jonáše⁸⁹, na jeho žádost poté změnil i redakční radu *Mladého socialisty*, tiskového orgánu mládeže.⁹⁰ 12. ledna mluvil Laušman znovu s Jonášem a varoval ho: „Perete se ještě hodně mezi sebou? Doufám, že v *Mladém socialistovi* už nebudou vycházet skopičiny!“ Reagoval tak na článek redaktora Stýbla, který na stránkách *Mladého Socialisty* po brněnském sjezdu kritizoval spojení antikomunisty Vojty Beneše s Laušmanem.⁹¹

500 000 výtisků, národně socialistické *Svobodné slovo* 300 000 výtisků, odborářská *Práce* 250 000, lidovecká *Lidová demokracie* 185 000 a mládežnická *Mladá fronta* 80 000.

⁸⁶ „Laušman většinu času se nyní zdržuje v redakci Práva lidu. Je to proto, jelikož chce bedlivě sledovat, a udávat tón psaní Práva lidu,“ říká zpráva informátora KSČ z 22. ledna. Podle Vojty Erbana byl František Rauš, vedoucí propagačního oddělení sekretariátu, Laušmanův člověk, stejně jako redaktor Brouček, dosazený předsedou strany do téhož oddělení z pardubického kraje. ABS, ASU-321-2005, CD ARCH 0005, DP19085, „Zápis o výsledku s V. Erbanem 19. 12. 1950 ve věci informátorské sítě soc. dem. strany“.

⁸⁷ NA, ÚV KSČ, 100/24, 39/827, informace min. vnitřní Gottwaldovi.

⁸⁸ ABS, fond č. 310 - sekretariát velitelství StB, 310 – 71 – 8.

⁸⁹ Josef Jonáš, 20. 9. 1920 Brno – 6. 12. 2002 Vídeň, sociálnědemokratický politik a novinář. Původně nástrojář, účastník domácího odboje, 1940-1943 vězněn v nacistické káznici ve Vratislavi, 1945-1947 krajský tajemník mládeže ČSSD v Brně, 1947-1948 tajemník Ústřední komise mládeže ČSSD. Po únoru 1948 organizoval přechod osob do Rakouska, zatčen StB a přemlouván ke spolupráci, propuštěn v prosinci 1948 a v únoru 1949 unikl do zahraničí. Žil v Rakousku, spolupracoval s rakouskými sociálními demokraty, stal se jednatelem ústřední komise mládeže exilové ČSSD, 1952-1954 ji zastupoval v Mezinárodní unii socialistické mládeže (IUSY) v Kodani, 1954-1958 člen předsednictva IUSY (jediný z východní Evropy), trvale působil mezi českou a slovenskou menšinou v Rakousku, žurnalistická činnost, po roce 1989 pomáhal založit ČSSD.

⁹⁰ ABS, fond č. 310 - sekretariát velitelství StB, 310 – 71 – 8, „Společná schůze ÚVV společně s poslaneckým klubem soc. dem. 26. I. 1948“.

⁹¹ NA, ÚV KSČ, 100/24, 39/827, informace min. vnitřní Gottwaldovi.

Z centrálních listů sociálních demokratů byly nejkritičtější články v časopisu závodních politických organizací *Sociální demokrat*⁹², který byl založen po prohraných volbách v létě 1946 s cílem zvýšit vliv sociální demokracie v ROH. Redakci listu s nezanedbatelným nákladem 52 tisíc výtisků ovládla skupina funkcionářů se zkušenostmi z prvorepublikových nezávislých odborů, například Vojta Beneš a Vojtěch Dunder, tajemník předválečných kovodělníků a bývalý generální tajemník strany. Časopis proto psal v protikomunistickém duchu. Už v prvním čísle v létě 1946 ohlásil *Sociální demokrat* návrat k tradici prvorepublikového Odborového sdružení československého a jeho periodik. Zmíněný prokomunistický odborář Evžen Erban sice několikrát žádal zastavení listu a marně se snažil přes svého sekretáře, kterého do redakce *Sociálního demokrata* dosadil, cenzurovat články.⁹³

Kriticky se před brněnským sjezdem k vedení vyjadřoval zejména tisk krajských organizací. K regionálním deníkům, které hájily antikomunistickou linii Václava Majera a jeho přívrženců a dokázaly si získat značný vliv mezi členstvem, patřila zejména liberecká *Stráž severu* a plzeňský *Nový den*.⁹⁴

Zajímavá je i situace ve vrcholné majetkové organizaci strany, komanditní společnosti Cíl, jež vydávala i stejnojmenný týdeník s nákladem čtyři až pět tisíc výtisků, do kterého přispívali například Jiří Veltruský a Závaš Kalandra. Ředitel Cíle Antonín Veselý a vedoucí ředitel společnosti Jindřich Knebort souhlasili se změnou na brněnském sjezdu. Když k nim připočteme také předsedu ústřední finanční komise strany Jaroslava Metála a Josefa Kufnera, vrchního ředitele VDP, jednoho z největších konzumních družstev⁹⁵ strany, zjistíme, že prakticky celou finanční politiku strany ovládali odpůrci Fierlingerova směru.⁹⁶

Po brněnském sjezdu vedení KSC už Fierlingerovi, jenž nebyl schopen stmelovat ani „svou levici“, nesvěřovalo hlavní úkoly. Kvůli spolupráci „spolehlivých“ členů sociální

⁹² Časopis *Sociální demokrat* byl vydáván v nákladu 52 000 výtisků, *Právo lidu zemědělců* 12 000, *Právo lidu živnostníků* 10 000, *Dům a domácnost* 12 000. Tamtéž, 100-1, sv. 19, a. j. 112, „Některé informace o soc. dem. straně“.

⁹³ Časopisu se podrobněji věnuje BROUČEK, Miloslav, „Odborové hnutí a sociální demokracie“, in: *Demokracie a socialismus*, č. 26, duben 1953, s. 9-12.

⁹⁴ VOŠÁHLÍKOVÁ, Pavla, „Československá sociální demokracie 1945-1948“, in: MAREK, Pavel a kol., *Přehled politického stranictví na území českých zemí a Československa v letech 1861-1998*, Olomouc 2000, s. 302.

⁹⁵ Dalším významným sociálnědemokratickým družstvem byla například Budoucnost.

⁹⁶ Archiv ČSSD, pozůstalost Arna Haise, Úplný výpis z obchodního rejstříku vedeného Krajským obchodním soudem v Praze, oddíl B. XXVI, vložka 240. Zřejmě je to i z členstva správní rady Cíle. Z jejích šesti členů - Vladimíra Görnera, Bohumila Laušmana, Jindřicha Kneborta, Antonína Veselého, Oldřicha Bergera a Martina Raise pouze poslední zmíněný přečkal v této funkci 23. říjen 1948, kdy se rada oficiálně obměnila.

demokracie se komunistické vedení snažilo založit politickou platformu pro své důvěrníky, Klub socialistické demokracie a časopis *Směr*.⁹⁷ Ty by nespádaly pod vedení ČSSD, měly na něj ale vytvářet nátlak a ukazovat „oddaným stoupencům Fierlingera jasnou linii“.⁹⁸ Šéfredaktorem časopisu byl jmenován zmíněný Jiří Lederer, v čele klubu stáli univerzitní profesori Julius Dolanský-Heidenreich a Emil Svoboda, jednatelem organizace se stal Jaroslav Havelka, funkcionář sociálnědemokratické mládeže.⁹⁹ Komunisté viděli, že „levice“ ztratila vliv v tiskových orgánech ČSSD. 23. ledna proto navštívil vedení ČSSD literární historik Julius Dolanský-Heidenreich, aby oficiálně oznámil vydávání časopisu. Vysvětloval, že „časopis nechce útočit na vedení strany, že má být jakýmsi protějškem k Peroutkovu *Dnešku*.

Sociálnědemokratickému vedení se ale časopis nelíbil. Na společné schůzi Ústředního výkonného výboru a poslaneckého klubu ČSSD 26. ledna 1948 novinář Arno Hais¹⁰⁰ pronesl, že časopis je „diletantský a infantilní“, a varoval, že „vyšel v předvolební době a bude zneužit“. Pozastavil se také nad tím, že komise ministerstva informací pod vedením Václava Kopeckého časopis bez problému schválila: „Kdyby my jsme chtěli něco podobného, nedali by nám povolení, ale tady byl do 24 hodin povolen spolek i časopis a dán papír k dispozici.“ František Klaban, předseda krajského výboru v Hradci Králové, prohlásil: „Když chtějí soudruzi psát, mohli by psát do *Cile* a jiných listů a nemusí vydávat zvláštní časopis

⁹⁷ KAPLAN, *Pět kapitol...*, s. 32, 48-51.

⁹⁸ ABS, fond č. 310 - sekretariát velitelství StB, 310 – 71 – 8, „Denní zprávy o jednání se soc. dem. od 27. I. – 4. II. 1948“, zpráva č. 27, 27. 1. 1948.

⁹⁹ Ustavující schůze se konala 31. 1. v Mánesu za účasti 15 lidí. Členy výboru byli dále Dvořák, Pošusta, Dlouhý, Sýkora, Holátková. Bylo jednáno s Rudolfem Slánským o celostátní konferenci a do tisku dány přihlášky. ABS, fond č. 310 - sekretariát velitelství StB, 310 – 71 – 8, „Denní zprávy o jednání se soc. dem. od 27. I. – 4. II. 1948“, zpráva č. 30, 2. 2. 1948.

¹⁰⁰ Arnošt Hais, 30. 11. 1893 Rottenstein u Amstättenu, Rakousko - 16. 6. 1971 Vídeň, v roce 1908 pracoval jak tiskař v Janáčkově tiskárně v Praze, brzy se stal korektorem *Práva lidu*, v roce 1913 odjel do Ruska. V rámci krajského spolku Československá jednota vybudoval sociálnědemokratickou organizaci a vydával v Kyjevě časopis *Svoboda*. V Moskvě se poté přidal k československým rudoarmějcům, pro které vydával časopis *Průkopník svobody*. Po návratu do ČSR a vzniku KSČ se stal tajemníkem ústředního sekretariátu. Od roku 1923 působil v Mezinárodním odborovém svazu, pro který redigoval periodika. 1924 delegován do exekutivy Rudé odborové internacionály. Na V. sjezdu KSČ roku 1929 se Hais postavil proti „karlínským klukům“ K. Gottwalda. Byl z KSČ vyloučen, avšak k nelibosti Gottwaldova vedení zachoval odborový svaz věrnost Haisovi, který v roce 1930 převedl k sociálním demokratům. Redigoval sociálnědemokratická periodika a roku 1937 se stal krajským tajemníkem pro Prahu. Po okupaci a sloučení odborů do Národní odborové ústředny zaměstnanecské (NOÚZ) se stal v červnu 1939 prvním zástupcem generálního tajemníka, v únoru 1941 organizačním referentem (v náplni jeho práce byl také styk s úřadem říšského protektora) a místopředsdou. V době heydrichiády veřejně odsuzoval Beneše, avšak ještě v roce 1943 byl zatčen gestapem a do konce války vězněn. V roce 1947 byl spolu s dalšími funkcionáři NOÚZu souzen Národním soudem a osvobozen. Pracoval v tiskovém odboru Laušmanova ministerstva průmyslu. Po únoru 1948 uprchl do exilu a účastnil se budování Rady svobodného Československa. Zastupoval čs. odboráře v Mezinárodním ústředí svobodných odborářů v exilu.

a nechávat se financovat ministrem Kopeckým. Je nutno veřejně odsoudit *Směr*.“ Nato předseda Laušman navrhl, aby byl připraven oběžník, v němž bude oznámeno, že strana nemá s časopisem nic společného, a dodal, že ve věci byl angažován nejen Kopecký, „který bez ohledu na tiskovou komisi ihned časopis povolil, nýbrž i min. Nosek. Ministerstvo informací sanovalo časopis částkou 100.000 Kčs. Náklad tohoto čísla je 20.000.“¹⁰¹ Účastníci schůze upozorňovali, že nemají čas na odpočinek a spí tři hodiny denně. Schůze byla při projevu Václava Majera přerušena, udělalo se mu nevolno.¹⁰² Vyčerpání a nervové vypětí se totiž řešilo různě, například alkoholem.

12. února proto na schůzi představenstva byla na Vilímův návrh odhlasována neslučitelnost členství v Klubu a redakci *Směru* se členstvím ve straně.

1.5. Likvidace sociální demokracie a jejího tisku

Komunisté ohrožovali demokracii, ostatní strany socialismus. Nové sociálnědemokratické vedení bránilo obě zásady, a tak dilema komu nadržovat odsouvalo na blížící se volby. Ty „rozhodnou o budoucnosti republiky. Dělají se dalekosáhlé přípravy, bude se operovat s pravdou a lží, penězi a demagogií. Ostatní strany nám už dělají námluvy. Komunisté by chtěli s námi vytvořit totalitářský blok, národní socialisté přišli s vytvořením bloku protikomunistického,“ prohlásil Laušman na počátku února 1948 na stranické schůzi a představil strategii předvolebního boje: „Musíme od obou bloků udržovat odstup, hájit vlastní program, a stát se tak koncentračním bodem slušných lidí bojujících o demokracii a socialismus.“¹⁰³

Demisí ministrů nekomunistických stran v pátek 20. února 1948 byli sociální demokraté postaveni před hotovou věc. Nikdo s nimi záměr dopředu neprojednal. Druhý den, v sobotu 21. února, se v Praze objevily plakáty se znázorněnou republikou, dvěma zápasícími kohouty a nápisem: „Nebojte se, nic se nestane, sociální demokracie je ve střehu!“ Oldřich Berger, který měl na starost přípravu volební kampaně ČSSD, nadšeně prohlašoval, že plakát přesně znázorňuje koncepci strany a komu se nelíbí, je „terorista, nebo zbabělec“.¹⁰⁴

¹⁰¹ ABS, fond č. 310 - sekretariát velitelství StB, 310 – 71 – 8, „Společná schůze ÚVV společně s poslaneckým klubem soc. dem. 26. I. 1948“.

¹⁰² Tamtéž.

¹⁰³ Tamtéž.

¹⁰⁴ Tamtéž, ASU-321-2005, CD ARCH 0004, DP19087, „Zápis o výpovědi se zajištěným V. Erbanem o průběhu únorových událostí“.

Na mimořádném zasedání představenstva sociální demokracie nepovažoval demisi za správný krok nikdo. Václav Majer s podporou Viléma Bernarda a Vladimíra Görnera navrhl, aby ČSSD tři nekomunistické strany následovala. Komunistický konfident Vojta Erban naopak varoval, že komunisté neustoupí. Tajemník Blažej Vilím tvrdil, že Gottwald jen straší a „KSC provádí manévr, protože se bojí voleb, což znamená, že se musí vydržet a neustoupit“. Laušman podpořil Vilímův názor. Představenstvo ČSSD se proto na schůzi usneslo řešit krizi „na základě Národní fronty, s účastí všech dosavadních stran“.¹⁰⁵

Společnost byla rozdělená, prezident Beneš se obával války. Přesto viděli sociální demokraté v demisi především předvolební manévr, jímž se ne vlastní vinou ocitli na křižovatce. „Národní socialisti, kteří se snaží mít punc nejdemokratičtější strany, chtějí tímto krokem získat výhodu pro svoji předvolební agitaci,“ upozorňoval na schůzi tajemník Vilím. Stejného názoru byl Laušman, jenž se obával toho, že by se připojením k jednomu či druhému táboru stala ČSSD v případných koalicích nejslabším článkem bez podílu na politickém zisku. Demisi proto odmítal jako vydírání.¹⁰⁶

Sociálnědemokratický plán spočíval ve dvou předpokladech: odmítnutí demise prezidentem a udržení stranické kázně. Beneš musel zůstat pevný, aby donutil strany k jednání, které by dovedlo zemi k touženě očekávaným volbám. „Demisi přece Beneš nepřijme,“ uklidňovali představenstvo Vilím společně s Laušmanem, který dodal, že „jedině tak to strana vyhraje a s vnitřní opozicí se vypořádá“.¹⁰⁷

Taktika se zhroutila v úterý 24. února odpoledne, když komunisté násilně obsadili sekretariát ČSSD. Odbory a závodní rady už uspořádaly generální stávkou. Prahu kontrolovaly hlídky SNB a Lidových milicí vyzbrojených samopaly. Policie zatýkala funkcionáře nekomunistických stran. Aby Gottwald nezačal jednat o rekonstrukci vlády s Fierlingerovým křídlem, rozhodl se Laušman přijmout komunistické požadavky a vytvořit s KSC „obrozenou“ vládu národní fronty.¹⁰⁸

Fierlinger se kvůli tomu cítil ponížen. S Laušmanem a Jaroslavem Hladkým se ale musel po půlnoci znovu setkat, aby dojednal změny ve vedení strany. Přítomni byli také Oldřich John, Ludmila Jankovcová a Vojta Erban. Přítomní se dohodli, že do nové

¹⁰⁵ ABS, ASU-321-2005, CD ARCH 0004, DP19087, „Zápis o výpovědi se zajištěným V. Erbanem o průběhu únorových událostí“.

¹⁰⁶ ABS, ASU-321-2005, CD ARCH 0004, DP19087, „Zápis o výpovědi se zajištěným V. Erbanem o průběhu únorových událostí“.

¹⁰⁷ Tamtéž.

¹⁰⁸ Nejvíce KAPLAN, *Pět kapitol...*

Gottwaldovy vlády vstoupí Laušman, Fierlinger a Jankovcová, Vojta Erban se stane místo Vilíma generálním tajemníkem strany.¹⁰⁹

Ve středu 25. února, po prezidentově demisi, přednesl na schůzi představenstva sociální demokracie Vojtěch Erban domluvený návrh, že se představenstvo formálně nezmění, pouze do něj Václav Majer, Vladimír Görner, Josef Kubát a Vilém Bernard nebudou zváni. Místo nich měli docházet Jiří Hájek, Jaroslav Havelka, Jan Němec a jako ministr i Evžen Erban. Blažej Vilím měl odejít na „dovolenou“. Návrh byl schválen přes odpor zejména Majera, který namítal, že předseda strany nemá právo nechávat hlasovat o návrhu, kdo bude zván na představenstvo. Sporný bod se týkal Blažeje Vilíma. Laušman navrhoval formulaci, že se Vilím vrátí do své funkce po měsíční dovolené, zatímco „levice“ prosazovala tento návrh: „Dosavadní tajemník nastoupí dovolenou, z níž se už nevrátí.“ Otázka zůstala otevřená, sám Vilím ale projevil ochotu na dovolenou odejít.¹¹⁰

*

Od 25. února sociální demokracie existovala jen kvůli legitimizaci komunistického puče. Komunisté kontrolovali akčními výbory Národní fronty situaci. Někteří sociální demokraté ze starého vedení se chystali uprchnout do exilu, mnohé z těch, kteří v republice zůstali, čekala v budoucnosti perzekuce. Zatím se ale jen vylučovalo ze strany. Snaha pomoci pronásledovaným sociálním demokratům byla omezená, nové vedení ČSSD naopak dělalo čistky ve straně samo v duchu hesla: „My musíme čistit, aby ostatní nemohli čistit za nás.“¹¹¹ Příkazy k nové personální politice připravoval nový ústřední tajemník strany Jaroslav Lindauer. 18. března byl Laušman donucen vzdát se předsednické funkce ve prospěch Zdeňka Fierlingera.¹¹²

Přesto ještě na začátku dubna 1948 nebylo rozhodnuto o budoucnosti ČSSD. Existovalo několik variant: sloučení s KSČ už před volbami, společná kandidátka obou stran nebo i prozatímní existence sociální demokracie. Komunistické vedení bylo v této otázce velmi váhavé a staronovému předsedovi ČSSD Zdeňkovi Fierlingerovi situaci v jeho vlastní

¹⁰⁹ KAPLAN, *Pět kapitol...*, s. 499-500.

¹¹⁰ Tamtéž, s. 516-518.

¹¹¹ KAPLAN, *Das verhängnisvolle Bündnis*, s. 159.

¹¹² NA, Bohumil Laušman, k. 34.

straně nezlehčovalo. Naopak, nechávalo Fierlingerovi pocítit jeho četná selhání a komunikace mezi oběma stranami vážla.¹¹³

Smutné časy jsou bohaté na tragikomické příběhy. Vrcholem mnoha nedorozumění mezi Fierlingerem a vedením KSČ byla na počátku dubna příhoda ze schůze poslaneckého klubu ČSSD, na níž měl sociálnědemokratický předseda přednést politický výklad. Referoval o nastávajících volbách do Národního shromáždění, a jak později Laušman vzpomínal, prohlásil s „nezvratnou jistotou za tichého úžasu posluchačů“, že termín voleb je již pevně stanoven na květen a že všechny strany Národní fronty se jich budou účastnit samostatně. Ujišťoval, že je pevně přesvědčen o dobrém výsledku ČSSD „očištěné od pravicových živlů“. Užaslí přítomní ale těsně před tím vyslechli projev předsedy ÚRO a náměstka předsedy vlády Antonína Zápotockého, který na rozhlasem přenášené konferenci ROH prohlásil, že ve volbách budou společné kandidátní listiny a ihned po volbách dojde ke sloučení obou stran. Schůze byla přerušena, Fierlinger odjel za Gottwaldem a po návratu oznámil, že byl projev Zápotockého předem domluvený ve vedení KSČ. Ještě ten den začal Fierlinger propagovat rychlé sloučení.¹¹⁴

Po ohlášeném sloučení sociální demokracie s KSČ začali komunisté připravovat také pohlcení tisku a hospodářských podniků ČSSD. V Dělnickém nakladatelství a největším podniku strany, Cíli, který vydával také ústřední tiskový orgán strany *Právo lidu*, byla zpráva o chystaných změnách, zejména o zastavení vydávání *Práva lidu* k 30. červnu 1948, zveřejněna počátkem června. Zaměstnanci si proto na závodní radě vynutili schůzi všech pracovníků Cíle na 18. června. Spor se týkal také budovy Lidového domu v Hybernské ulici, jejíž část byla zatím nedostavěná. Do jejích místností měly být přesunuty tiskařské stroje, avšak komunisté s těmito prostorami počítali jako s učebnami pro své politické kurzy, a tak instalaci strojů bránili. Předseda závodní rady Amen na schůzi v nedostavěných prostorách Lidového domu zaměstnance přesvědčoval, že se rada snaží udržet závod v samostatné činnosti, ale nedaří se jí navázat styk s předsedou ÚRO Antonínem Zápotockým a předsedou strany Zdeňkem Fierlingerem. Když si Amen postěžoval, že mu tajemník ČSSD Lindauer řekl, že „zaměstnancům není nic do toho, co se s podnikem stane“, ozval se z davu nesouhlas. Nato se ujal slova Fierlinger, který se pokoušel postup ÚRO omlouvat tím, že přeci „dnes žijeme v lepším světě“. Namísto rozptýlení obav na konci svého výstupu přítomné rozesmál, když prohlásil, „že se v životě nikdy dobře neměl“ a že také „žije na lístky“. Jeden

¹¹³ Z novější literatury k této problematice nejvíce, bohužel však bez odkazů na prameny, KAPLAN, *Kronika komunistického Československa*, s. 197-201, a jeho starší práce *Das verhängnisvolle Bündnis*.

¹¹⁴ ABS, ZV 127 MV, svazek č. 6, paměti B. Laušmana, kapitola „Sloučení ČSD a KSČ důsledkem února 1948“.

ze starších zaměstnanců navrhl, aby byla druhý den zastavena práce a dělníci pochodovali k parlamentu, kde si vynutí setkání s vedoucími osobnostmi. Fierlingerovi dalo práci toto nebezpečí odvrátit jen za cenu kompromisu – byla zvolena desetičlenná delegace, pro kterou měl Fierlinger zajistit přijetí u nově jmenovaného předsedy vlády Antonína Zápotockého. Po vyjednání dohody musel Fierlinger rychle shromáždění opustit, protože „z řad dělníků padala na jeho hlavu slova jako ‚zrádče‘, ‚rošťáku‘ atd.“ Další zástupce „obrozeného“ vedení ČSSD, mladý Jiří Hájek, se vůbec ke slovu nedostal.¹¹⁵

Spor se odehrával v době sokolského sletu, kdy v Praze pobývalo mnoho zahraničních návštěvníků, vedení KSČ byl tedy jakýkoli nepokoj nepřijemný. Zaměstnance Čile navíc podpořili odboráři z Grafické Unie, Orbisu, Melantrichu atd. Zápotocký delegaci přijal, pohostil a prohlásil, že jsou úvahy o uzavření tiskových podniků ČSSD od 1. července 1948 „nesmyslem“, avšak vzhledem k tomu, že už se na konec června plánovalo slavnostní sloučení ČSSD a KSČ, Zápotocký vědomě lhal.

Komunisté si záminku ke zrušení svých slibů našli v západním tisku, který si situace v sociálně demokratické straně pravidelně všímal; o možnosti zrušení *Práva lidu* a nepokojích v Lidovém domě dokonce informovalo na titulní straně evropské (pařížské) vydání *New York Herald Tribune*. A tak se závodní delegace musela dostavit na sekretariát KSČ Na Příkopě, kde byla kvůli zprávám v zahraničních novinách obviněna z toho, že je součástí „majerovského“ a „vilímovského“ spiknutí. 27. června 1948 byla sloučena sociální demokracie s komunistickou stranou. 30. června vyšlo *Právo lidu* naposledy. Nakladatelský podnik strany – Dělnické nakladatelství – pohltila komunistická Svoboda.¹¹⁶

¹¹⁵ ČSDS, Vilím, k. 1, vol. II, „Sociální demokraté vzdorují“, zpráva z domova, podepsán J. Loučný.

¹¹⁶ Tamtéž. Dělnickému nakladatelství byl ihned změněn ediční program. KSČ zakázala propagaci a expedici knihy B. Russella *Svoboda a organizace*, zastavili tisk knih Emila Ludwiga *Othello* a *Duch a moc v německých dějinách*, román Ignazia Siloneho *Símě pod sněhem* a H. J. Laskiho *Stát v teorii a praxi*.

2. ZÁPAD – Kauza Blažeje Vilíma (1948-1950)

2.1. Složitě začátky

Do jakých podmínek utečenci prchali, dokumentuje nejlépe situace v Američany kontrolovaném Bavorsku, nejčastějším útočišti československých exulantů. První velmi obecně formulované direktivy pro jejich příjem stanovil zemský velitel vojenské správy v Bavorsku již 27. února 1948. Všichni uprchlíci museli nejprve projít prověrkami na úřadovnách americké špionážní služby CIC, tzv. screeningem. Po výsledkové proceduře byli zdravotně vyšetřeni německými úřady v rámci tzv. customary refugee treatment a až poté byli oficiálně uznáni za uprchlíky. Jen pro určité prominenty bylo připraveno zvláštní zacházení, „special handling“. Uprchlíci byli rozdělováni do dvou skupin: „High Level and Low Level“. Za exulanty z „vyšší třídy“, přední politiky a obchodníky, byla zodpovědná CIC.¹¹⁷

Situaci druhé, „nižší třídy“, komplikoval fakt, že pro její sociální zabezpečení neexistovala právní úprava. Americká směrnice z roku 1945, podle níž se uprchlíci, kteří nebyli uznáni za „United Nations Displaced Persons“ (tedy osoby vybavené například vlastním provizorním cestovním pasem), svěřovali do péče příslušné země, zejména do válkou zbídačeného a válečnými uprchlíky přeplněného Bavorska. Tito němečtí uprchlíci tak měli stejný sociální status jako například němečtí bývalí nacisté umístění v táborech. Většina uprchlíků proto neměla nárok na podporu UNRRA, popř. její následnické organizace International Refugee Organization (IRO), což muselo být pro československé exulanty, z nichž někteří za okupace bojovali proti nacistům, velmi ponižující. Paradoxní navíc bylo i to, že řada exulantů, kteří se po válce podíleli na vyhnání československých Němců nebo ho schvalovali, se v uprchlických táborech znovu se svými bývalými německými spoluobčany setkávala a byla s nimi nucena sdílet společný prostor za velmi složitých životních podmínek.¹¹⁸ Podle odhadů Czechoslovak Relief Committee for Political Refugees opustilo ČSR od února do 14. května 1948 dvanáct tisíc uprchlíků a jejich proud sílil.¹¹⁹

¹¹⁷ HOFFMANN, Roland, J., *Die Anfänge der Emigration aus der Tschechoslowakei nach der kommunistischen Machtergreifung vom Februar 1948 und die provisorische Aufnahme der Flüchtlinge in der amerikanischen Besatzungszone Deutschlands*, Praha 1996, s. 67-71.

¹¹⁸ HOFFMANN, s. 72-73.

¹¹⁹ Tamtéž, s. 94. Podle Amerického fondu pro československé uprchlíky (American Fund for Czechoslovak Refugees) uprchlo mezi únorem 1948 a koncem roku 1950 více než 60000 lidí.

Jakmile obdrželi vízum v některé z hostitelských zemí, dostávali Českoslovenští uprchlíci v amerických, francouzských či britských pásmech Německa a Rakouska povolení k vycestování.¹²⁰ Na to však musela většina z nich čekat i několik let, protože nové hostitelské země exulanty přijímaly na základě pracovní poptávky, a ta byla velmi omezená. Utečenci si tak svůj nový domov nevybírali podle svých přání, ale s vděčností přijímali každou nabídku. Zastaralé imigrantské zákony byly například v USA velmi přísné. Byly založené na kvótách, jež tradičně favorizovaly italské a irské žadatele a prakticky vylučovaly ty, kteří neměli ve Státech příbuzné.¹²¹ Ve Francii a Anglii byly podmínky pro přijetí podobně přísné. Dánsko, Švýcarsko a Švédsko exulanty přijímalo pouze jednotlivě, Holandsko a Norsko upřednostňovaly především studenty. Austrálie a Kanada přijímaly omezený počet technických odborníků a k dokreslení tragické situace uveďme příklad Nového Zélandu, jenž poptával „čtyřicet zdatných mladých mužů s vysokým počtem spermat k oživení krve v zemi“. To bylo ale pro tisíce nuzně přežívajících Čechoslováků v německých a rakouských utečeneckých táborech nedostačující. V lepší situaci byli prominentní politici, lidé se západními bankovními konty a političtí uprchlíci, kterým se dařilo získávat víza ihned nebo po kratším pobytu v Německu. Situace uprchlíků „nižší třídy“ se alespoň zlepšila v srpnu 1948, kdy většinu těchto táborů převzala organizace OSN International Refugees Organization (IRO).¹²²

Ústřední orgán československého exilu - Rada svobodného Československa - vznikl 20. února 1949, v den prvního výročí komunistického puče, a sídlil ve Washingtonu. Byl především výtvozem politických stran národní fronty z let 1945-1948, které si vzájemnou solidaritou dokázaly i v exilu prosadit rozhodující mocenské pozice. Předúnorová emigrace s částí pouňorových uprchlíků¹²³ odsuzovala systém třetí republiky a činnost jejich

ČELOVSKÝ, *Emigranti. Dopisy politických uprchlíků z prvních let po „Vítězném únoru“ 1948*, Šenov u Ostravy, s. 142.

¹²⁰ HOFFMANN, s. 87-88.

¹²¹ Ján Papáňkovi, stálému delegátu ČSR v OSN, jenž navzdory komunistickým protestům uhájil po únoru 1948 pro svou osobu funkční období, do něhož byl zvolen, se podařilo v USA zaktivizovat československé krajany, s jejichž přispěním bylo v Kongresu v roce 1948 prosazeno jednorázové zvýšení kvót pro čs. uprchlíky o 2000 míst. JERÁBEK, Vojtěch, *Českoslovenští uprchlíci ve studené válce*, Brno 2005, s. 28-32.

¹²² JIRÁSEK – TRAPL, s. 17.

¹²³ Za zmínku stojí například skupina generála Lva Prchalý, důstojníka legií, který jako generál a ministr autonomní vlády Zakarpatské Ukrajiny bojoval v roce 1939 s Maďary. Spoluvytvářel Polský legion, ve druhém exilu kritizoval Beneše. Byl zásadním odpůrcem smlouvy se SSSR z roku 1943. V roce 1944 spolu s Vladimírem Ležákem-Borinem založil Českou národní jednotu, která se orientovala na polské pravicové kruhy. Už 14. března 1945 vytvořil Český národní výbor jako orgán „třetího odboje“. Po únoru vzrostla intenzita Prchalova hnutí, ale vedle nově přichozí exilové většiny tento směr postupně slábl. Více JIRÁSEK – TRAPL, s. 10-12.

politických stran jako kolaboraci s komunisty. To ale politici košické fronty odmítali. Vinni byli podle nich komunisté a ti, kteří se k nim v únoru přidali.

Přesto ale některé z obětí oktrojené předúnorové demokracie o spolupráci v Radě stály. Agráři, v emigraci nazývaní republikáni, národní demokraté a živnostníci uznali poměr politických sil v exilu, situaci v ČSR a náladu většiny tamního obyvatelstva, která socializaci po válce podporovala. Jen jedno republikánské křídlo, skupina Josefa Černého podporovaná lidovci i některými sociálními a slovenskými demokraty, bylo ale připuštěno k rozhodování ve výboru Rady, jednom z jejích výkonných orgánů¹²⁴. Druhá stranická frakce, přívrženci K. L. Feierabenda, usilující o spolupráci s národními socialisty zůstala bez významnějších funkcí. Živnostníci a národní demokraté měli své zástupce jen v širokém plénu Rady. Jejím předsedou byl zvolen národní socialista Petr Zenkl.¹²⁵ Rada byla z větší části financována prostřednictvím Committee for a Free Europe, formálně soukromou institucí, ve skutečnosti za tímto výborem stála americká vláda a CIA, jež v Radě přirozeně prosazovaly zájmy americké politiky.

Zatímco francouzský středový kabinet Roberta Schumana se zdál být příhodnější pro nesocialistické politické skupiny¹²⁶, pro vznik exilové sociální demokracie byla důležitá zejména ve Velké Británii vládnoucí Labour Party. Avšak jak napsal Bořivoj Čelovský, nebyly tamní podmínky pro exilovou politickou činnost ideální: „Obyvatelstvo, ještě stále se zbavující následků války, nerado naslouchalo řečem emigrantských politiků. Nejhorší situace byla v rozhlase – *BBC* jim byla téměř ‚hermeticky‘ uzavřena.“¹²⁷

Sociální demokraté měli sice přístup k labouristické vládě Clementa Attleeho, avšak museli brát v úvahu, že masivním znárodněním oslabená Británie vyklízela mezinárodní pozice. Přesto se dostalo sociálním demokratům velké pomoci. Labour Party jim poskytla místnosti ve svém ústředním sekretariátu v Transport House, tedy prestižní adresu, telefon, možnost rozmnožování oběžníků a papír.¹²⁸ Závislost na Labour Party se projevovala i tím,

¹²⁴ Rada měla 120 členů, z nichž musela být alespoň jedna třetina Slováků. Počet členů postupně narůstal. Rada měla dva výkonné orgány: Zmíněný třicetičlenný výkonný výbor, v němž byly zastoupeny strany národní fronty s republikány, a výboru nadřazené dvanáctičlenné předsednictvo, v němž byla polovina Čechů a polovina Slováků. PERNES, Jiří, předmluva v knize JEŘÁBEK, *Českoslovenští uprchlíci...*, s. 14.

¹²⁵ Národní socialisté, sociální demokraté a slovenští demokraté měli ve výboru pět členů. Lidovci, republikáni a slovenští slobodáři získali 3 křesla. Více o vzniku Rady a počátcích politické organizace v exilu JIRÁSEK – TRAPL, *Exilová politika v letech 1948-1956*, ČELOVSKÝ, *Politici bez moci...*

¹²⁶ Paříž se stala sídlem agráriků, národních demokratů, živnostníků, ale také lidovců. Sídliili zde např. Bohdan Chodoba, Helena Koželuhová, Jan Čep i národní socialista Hubert Ripka. ČELOVSKÝ, *Politici bez moci...*, s. 19.

¹²⁷ Tamtéž, s. 17.

¹²⁸ *Léta mimo domov*, s. 43.

že sociální demokraté zpočátku odmítali stát se členy připravovaného ústředního orgánu čs. exilu.¹²⁹

Mezi prvními, kdo odešli za hranice, byli Blažej Vilím, Václav Holub a Vilém Bernard. V červnu 1948 se útěk zdařil i Václavu Majerovi. Na vyslanecký post v Kanadě rezignoval František Němec. Ústřední výkonný výbor byl v Transport House založen v květnu 1948. Do Majerova příchodu byl předsednickou funkcí ve straně pověřen Blažej Vilím, tajemníkem se stal Václav Holub, zahraničním referentem Vilém Bernard, vlivnými členy byli například František Němec a Josef Bělina, který byl v zahraničí už před únorem, a poskytl prozatím straně svůj časopis *Londýnské listy*. Po příchodu Majera se Vilím stal ústředním tajemníkem. Václav Holub měl na starost styk s domovem a od roku 1950 vydávání cyklostylovaného časopisu *Demokracie a socialismus*. V srpnu 1949 ÚVV znovu volilo orgány a doplnilo organizační řád. Předsedou byl opět zvolen Majer, místopředsdou František Němec a ústředním tajemníkem Vilím. Ustavení ÚVV v exilu bylo zapsáno i v Socialistické internacionále (tehdy ještě konference socialistických stran COMISCO), která ale exilovým stranám východní Evropy nepřiznala oficiální status; východoevropští socialisté, na rozdíl např. od španělských a později chilských exulantů, měli jen poradní hlas.¹³⁰ V rámci Socialistické internacionály proto vznikla Socialistická unie střední a východní Evropy, jejímiž členy se staly sociálně demokratické strany zemí sovětského bloku. Generálním tajemníkem unie se stal Vilém Bernard. Při internacionále působila i mezinárodní organizace mládeže. V její československé komisi působili Radomír Luža, Jiří Horák¹³¹, Josef Jonáš a další.¹³²

ČSSD tedy po únorovém puči formálně přenesla svou činnost do zahraničí. Reprezentovat ji měly její ústřední orgány, které se opíraly, jak stojí v organizačním řádu, „o řádný mandát členstva“ získaný na posledním řádném sjezdu strany v Brně. Na nejnižší úrovni v místech s nejméně deseti členy zakládali funkcionáři místní výbory ČSSD. Zemské organizace pak sdružovaly členstvo žijící na území určitého státu. Jejich plenární schůze se

¹²⁹ ČELOVSKÝ, *Politici bez moci...*, s. 18-19.

¹³⁰ Nejpráhledněji, i když memoárově, *Léta mimo domov*, kapitola „Organizace zápasu“.

¹³¹ Jiří Horák, 23. 4. 1924 Hradec Králové – 25. 7. 2003 Engelwood (Florida), sociálnědemokratický politik, politolog a publicista, syn Josefa Horáka, 1945-1947 tiskovým tajemníkem ministra průmyslu B. Laušmana, za třetí republiky též činný v mládeži ČSSD, po únoru exil v Německu, v táboře Ludwigsburg se podílel na založení Masarykovy univerzitní koleje pro studenty, 1949-1951 tajemník Ústřední komise mládeže exilové ČSSD v Německu a zároveň generální tajemník Ústředního svazu čs. studentstva v exilu. Od roku 1951 exil v USA, vystudoval politologii na Kolumbijské univerzitě v New Yorku a od 1961 přednášel politické vědy na Manhattan College. V padesátých a šedesátých letech působil v Socialistické internacionále mládeže, nadále byl představitelem exilové ČSSD. Od března 1990 do února 1993 předsedou obnovené ČSSD.

¹³² *Léta mimo domov...*, s. 37-38.

musely konat alespoň jednou do roka. Zemské organizace si volily pětičlenné výbory, jen důvěrníka, který plenární schůze zemských organizací svolával, jmenoval Ústřední výkonný výbor strany v Londýně.¹³³ Zemská organizace byla činná například ve Francii, kde aktivně působili Arno Hais, Oldřich Haselman¹³⁴ a Radomír Luža¹³⁵. Kanadskou organizaci vedl František Němec, který pro uprchlíky v německých a rakouských táborech vyjednal u kanadské vlády tisíc víz.¹³⁶ Ve Švédsku působil v čele stranického výboru Eduard Táborský. V Rakousku, ač bylo zčásti v sovětské zóně, velmi pomáhala uprchlíkům tamní SPÖ.¹³⁷ Zemskou sekci tam vedl Adolf Mokrý, aktivní byl mladý Josef Jonáš. Organizace existovaly také v USA, Austrálii atd. V Německu uprchlíkům pomáhali důvěrníci přímo v uprchlických táborech.¹³⁸ Důvěrník zemskou organizaci zastupoval, a pokud v regionu působilo méně funkcionářů, vedl agendu zemského výboru sám.¹³⁹ Sociální demokraté, rozptýlení po celém světě, byli s centrálou v Londýně spojeni především korespondenčně, což kontakty stěžovalo.

¹³³ ČSDS, Vilím, k. 2, vol. VI, „Organizační řád ČSSD v exilu“.

¹³⁴ Oldřich Haselman, nar. 8. 8. 1925, sociálnědemokratický diplomat a politik. 1946-1948 člen a posléze zahraničně-politický referent ústřední komise mládeže ČSSD, tajemník zahraničně-politické komise strany. 1948 exil v Paříži, 1949 vyloučen z exilové sociální demokracie. Od roku 1955 francouzský občan a člen Francouzské socialistické strany.

¹³⁵ Radomír Luža, nar. 17. 10. 1922 v Praze, sociálnědemokratický politik, historik a publicista. Syn gen. Vojtěcha Borise Luži. Od roku 1940 aktivní v domácím odboji, od roku 1942 v ilegalitě, zástupce velitele partyzánské skupiny na Českomoravské vysočině patřící k odbojové organizaci Rada tří. 1948 vystudoval práva na Masarykově univerzitě v Brně, první místopředseda ústřední komise mládeže ČSSD a místopředseda krajského ÚVV ČSSD v Brně. 1948-1953 v Paříži, člen vedení exilové ČSSD, předseda zemské organizace ČSSD ve Francii, zpravodajsky spolupracoval s Hubertem Ripkou a generály Sergejem Ingrem a Čeňkem Kudláčkem. 1953 odešel do USA a vystudoval historii na New York University. Člen redakční rady revue *Svědectví*, působil v IUSY, od roku 1959 člen výboru RSC a od roku 1973 člen jejího předsednictva. Profesor dějin střední Evropy na univerzitě v New Orleansu (USA), od roku 1990 žije v Praze a v Brně, 1992 byl jmenován profesorem obecných dějin na tamní Masarykově univerzitě.

¹³⁶ Františku Němcovi se podařilo získat příslib kanadské vlády, že poskytne až tisíc víz, pokud emigrantská strana zajistí v Kanadě pracovní místa. Akce se týkala výlučně uprchlíků nacházejících se na území Německa nebo Rakouska. Vybraní byli považováni za „displaced persons“, navíc jim měly být prominuty platné předpisy o emigraci do Kanady. Plavbu za oceán hradilo IRO, na kanadském území měl dopravu zaplatit budoucí zaměstnavatel, který sumu poté strhával z platu. Každý bez rozdílu musel začínat v Kanadě jako dělník. Během několika měsíců se přihlásilo přes půl druhého tisíce žadatelů. Němec počítal pro seznamy primárně se sociálními demokraty, kteří se měli hlásit přes důvěrníky v místě prozatímního pobytu. Zbytek seznamu měl být naplněn členy ostatních stran a nestraníky, kteří se hlásili přes příslušné uprchlické komitety. Sociální demokrati vybíraly stranické komise, ostatní znovu prověřovala CIC a emigrační referenti. Seznam poté překontrolovala kanadská vláda. S výběrem panovala v táborech velká nervozita, uprchlíci z ostatních stran protestovali proti stranické diskriminaci, byly obavy z korupce a reakcí neuspokojených žadatelů. Desítky pracovních míst nabídla firma Baťa. ČSDS, Vilím, k. 2, vol. VII, 9. schůze sboru důvěrníků v Ludwigsburgu z 18. a 25. 10. 1948 a „Kanada (Němcova akce)“, 26. října 1948. Také ČELOVSKÝ, *Emigranti...*, s. 343.

¹³⁷ V Innsbrucku např. zřídila uprchlické centrum pro sociálnědemokratické exulanty.

¹³⁸ *Léta mimo domov*, kapitola „Organizace zápasu“.

¹³⁹ ČSDS, Vilím, k. 2, vol. VI, „Organizační řád ČSSD v exilu“.

V Londýně se scházelo představenstvo strany a její Ústřední výkonný výbor. Jak říkají stanovy, řídilo představenstvo podle směrnic ÚVV „celou činnost strany“. Tvořili ho členové ÚVV zvolení „na řádném sjezdu strany v Brně v roce 1947, generální tajemník strany zvolený Ústředním výkonným výborem v Praze a ti, kdož jako zvolení členové ÚVV odešli do zahraničí“. Představenstvu nadřazený orgán, Ústřední výkonný výbor, pak reprezentovali členové představenstva, náhradníci ÚVV zvolení posledním sjezdem a také exilovým představenstvem kooptovaní funkcionáři a zemští důvěrníci, kteří však měli v ÚVV pouze poradní hlas. ÚVV bylo nejvyšším orgánem strany v mezisjezdovém období. Rozhodovalo o veškerých záležitostech strany a jeho usnesení mohla být zrušena pouze sjezdem. Pokud se většina jeho členů nemohla pravidelně zúčastňovat schůzí, rozhodoval ÚVV *per rollam*.

Nejvyšším orgánem byl podle stanov sjezd strany svolávaný Ústředním výkonným výborem. Tvořili ho delegáti volení zemskými organizacemi, zemští důvěrníci a členové ÚVV. Sjezd měl přijímat program strany, schvalovat zprávu představenstva a ústředního sekretariátu a volit nejvýše třicetičlenný ÚVV se stejným počtem náhradníků. Komunikační podmínky byly ale tak složité, že se s jeho svoláním v nejbližší době nepočítalo: „Sjezd je orgánem, který je nejlepším zárukou demokracie každého hnutí. I když jeho eventuelní svolání se zřetelem na rozptýlenost příslušníků strany a finanční možnosti nebude snadno proveditelné, není vyloučeno, že se nám jeho konání může podařit,“ píše se v organizačním řádu. Z praktických důvodů měly sjezdové funkce nahrazovat ústřední orgány. Funkce sice vzešly z posledního volebního sjezdu v Brně, ÚVV však mohl kooptovat nové členy a postupně si vymohl i pravomoc rozhodovat o tom, kterým exulantům jejich doma nabyté funkce obnoví. Jak uvidíme později, tato skutečnost společně s faktem, že ÚVV nebyl podle stanov povinen v exilu svolávat volební sjezd, a členstvo ho tak nemohlo kontrolovat, později způsobily mnoho sporů.¹⁴⁰

2.2. Od Londýnských listů...

¹⁴⁰ Tamtéž. Členem strany byl každý příslušník ČSSD, který vlastnoručně podepsal registrační členskou přihlášku ověřenou dvěma dalšími straníky, zaplatil poplatek za legitimaci a nejméně jeden příspěvek. Přihlášku musel předložit výboru příslušné zemské organizace nebo zemskému důvěrníkovi, popř. zaslat ústřednímu sekretariátu strany. O uznání nepřerušného členství, tj. o členství ve straně v exilu a vydání legitimace, rozhodoval výbor zemské organizace. V zemích, kde organizace nebyla, rozhodl o členství tamní zemský důvěrník. Porušení stranické kázně se trestalo důtkou, zbavením funkcí nebo vyloučením ze strany. K rozhodování byl ve všech případech oprávněn výbor zemské organizace. Z jeho rozhodnutí se mohl dotýčný člen odvolat k představenstvu strany a dále k jejímu Ústřednímu výkonnému výboru, který pak rozhodnul s konečnou platností.

Již v „první instrukci funkcionářům sociální demokracie v cizině“ z 30. března 1948 je zdůrazňována potřeba propagandy, která se „musí hlavně obrátit směrem k dělnictvu“, přičemž „bude nutné zařídit vysílání s motivy sociálními“. Úkol oslovit dělnictvo „je především věcí sociální demokracie, která požívá důvěry dělnictva, je jeho přirozeným vůdcem a zná jeho mentalitu“, píše autor prohlášení Blažej Vilím. V propagandě mezinárodní mělo být dosaženo „činnějšího odporu demokratických zemí proti sovětské ofenzivě k docílení světové diktatury“. Zároveň ale oběžník přiznává, že k takové propagandě nejsou zatím finance. Naději v tomto směru vidí především v pomoci západních „soudružských socialistických stran a anglické a americké vlády, jejichž velkorysost dokládá Marshalův plán“.¹⁴¹

Oficiální exilové vysílání z Londýna a Paříže nebylo možné. Francouzské a anglické vlády nadále komunistické režimy formálně uznávaly. Sociální demokraté se proto zatím mohli soustředit pouze na vydávání tiskovin. Náskok před ostatními získali v osobě Josefa Bělina, žurnalisty a bývalého sociálnědemokratického odboráře, který žil v Londýně už před únorem a vydával tam cyklostylovaný čtrnáctideník *Londýnské listy*. Založil ho na podzim 1947, když prý poznal, „kam směřuje vývoj v celé střední Evropě (...) poněvadž tušil, že je třeba nějakou tribunou podpořit protikomunistické křídlo strany.“¹⁴²

O Josefu Bělinovi encyklopedické slovníky tvrdí, že se do nově budované republiky po válce nevrátil proto, že mu vadila oficiální politická linie ČSSD. Jeho korespondence však prozrazuje, že i přes spory, které měl ve válečném exilu s „levicovými“ sociálními demokraty, nabízel Bělina straně své služby. Podle pozdějších exilových oběžníků ČSSD znemožnil Bělinovi po válce působit v domácím odborovém hnutí zákrok komunistů. Cestu ke stranické funkci mu před volbami v roce 1946 překazili Fierlinger, Laušman a Erban.¹⁴³ Bělina v té době napsal předsednictvu obsáhlý životopis s nabídkou svých služeb,¹⁴⁴ dopis od Blažeje Vilíma, bývalého odborového spolupracovníka, však už předznamenával poměr sil ve straně: „Zprávy o tobě jsou tu vesměs nepěkné, neměl jsem čas zabývat se všemi těmi drby a oddělit pravdu od špinavých pomluv (...) Nejsi to jenom ty, ale je to i otázka Franty Němce. Vcelku mám vůbec o emigrantech špatné mínění. Měli jste tolik času dohodnout se tam venku, ale (...) poslali jste nám sem nejenom tři strany, ale v každé z nich ještě nějakou tu frakci.“¹⁴⁵

¹⁴¹ ČSDS, Vilím, k. 2, vol. VI, „první funkcionářská instrukce v cizině“, podepsán Blažej Vilím ještě jako generální tajemník strany.

¹⁴² Tamtéž, „Oběžník č. 3“, srpen 1948.

¹⁴³ Tamtéž.

¹⁴⁴ Tamtéž, k. 5, vol. XXII, J. Bělina představenstvu ČSSD 9. 4. 1946.

¹⁴⁵ ČSDS, Vilím, k. 5, vol. XXII, B. Vilím J. Bělinovi 2. 6. 1945.

Bělina strávil řadu let v zahraničí. Jako vyučený strojní zámečník odešel v roce 1911 na praxi do Švýcarska, kde se zapojil do odborového hnutí tamní socialistické strany a jejího tisku. V letech 1917-1919 vykonával funkci zástupce generálního tajemníka švýcarských odborů a působil jako zahraničně politický redaktor deníku *Berner Tagwacht*. Po návratu domů za první republiky spolupracoval s Antonínem Hamplem v odborovém Svazu kovodělníků, byl šéfredaktorem listu *Zájmy kovodělníků* a ve třicátých letech i odborovým redaktorem Dělnického rozhlasu. Za druhé republiky emigroval do Anglie, kde za války zprostředkoval kontakt mezi československou exilovou reprezentací a Labour Party. Stal se také předsedou čs.-britské zprostředkovatelské práce vzniklé pro využití 13 tisíc Čechoslováků ve válečném průmyslu. Byl neustále žurnalisticky činný - vydával časopisy *Listy přátelům* a *Czechoslovak Labour Bulletin* a zasedal také v poradním rozhlasovém sboru při ministerstvu zahraničních věcí exilového kabinetu.

Počátkem roku 1945 byl čs.-britský úřad práce v Londýně zrušen a Bělina přemýšlel o své budoucnosti. Protože ČSSD neprojevila o jeho služby zájem, působil od té doby v Londýně. Jak napsal do svého životopisu, pracoval „jako volný novinář, vydávaje jednak dvakrát týdně anglický bulletin [*News from Central Europe*] obsahující hlavně nekomentované zprávy z hospodářského a sociálního života čs. republiky, jednak jako dopisovatel amerických, kanadských, belgických a švýcarských časopisů“.¹⁴⁶ Získal tím mnoho kontaktů.

První číslo *Londýnských listů* má datum 1. října 1947. Čtrnáctideník měl tištěnou pouze obálku, vnitřní listy byly cyklostylované. Technická úroveň časopisu zůstala až do jeho konce v roce 1949 stejná: do předtištěné obálky s inzercí a kvalitnějším papírem byl na titulní stranu pouze dodatečně cyklostylován obsah listu. Přestože se později, jak ještě zmíníme, staly *Londýnské listy* polemičtější, struktura¹⁴⁷ a jazyk¹⁴⁸ časopisu se výrazně nezměnily.

¹⁴⁶ Tamtéž, J. Bělina představenstvu ČSSD 9. 4. 1946.

¹⁴⁷ *Londýnské listy*, které měly průměrně 12-14 stránek, otevíral hlavní názorový článek a několik dalších (většinou rozsahem menších) úvah. Časopis uzavíraly zprávy ze světa a z domova (v podobě samostatných článků i kratších notic). Pouze domácí rubrika byla zpravidla označována nadpisem („Z domova“). V některých číslech však toto vymezení chybí a zprávy z „domova“ a ze „světa“ se střídají. Lze vyvodit, že byly zprávy do obsahu mnohdy řazeny za sebou tak, jak do redakce přicházely.

¹⁴⁸ Obecně viz DANEŠ, František a kol., *Český jazyk na přelomu tisíciletí*, Praha 1997, s. 56-58. Dnešní názorovou publicistiku lze rozlišit takto: 1) analytická publicistika, 2) beletrizující, která líčí události obrazně, používá metafory a alegorie a 3) blábolivá publicistika, jenž nevyuniká jazykovou osobitostí, fabuluje a spoléhá na to, že si čtenář informace neověří. Styl úvah v *Londýnských listech* se přirozeně lišil podle naturelu a novinářských zkušeností a schopností autorů. Četné beletrizující prvky lze například vysledovat u Josefa Bělina, Ivana Herbena, Lva Sychravy a dalších přispěvatelů. Naopak pro Blažeje Vilíma, který po brzké Bělinově smrti převzal vydávání časopisu (a je pravděpodobně

V úvodním čísle časopisu vyplnila první z čtrnácti vnitřních stran báseň Jaroslava Seiferta „To kalné ráno“. Nepřipomínala jen desetileté výročí smrti T. G. Masaryka, byla také aktuální svou naléhavostí. Směr a program časopisu Bělina nastínil na poslední cyklostylované stránce. Nejprve se omluvil za vysokou cenu časopisu. Ten by podle Běliny vypadal jinak, „kdybychom měli náklad 50 tisíc výtisků, inzerční zajištění, vybavenou redakci s pomocnými redaktory a sekretářkami a hlavně se slušným a zajištěným platem pro pana šéfredaktora“. Přiznal také, že nabídek od ostatních redakcí k výměně článků dostal časopis mnoho, avšak pro nedostatek financí je musel odmítnout. Z vyznání vyplývá, že celou redakci tvoří jen on sám: „Čtenáři se proto budou musit až do dalšího smířit s tím, že většina příspěvků, úvah a poznámek bude pocházet od redaktora samotného. Všechno, co najdete a co nebude označeno autorem nebo šifrou, bude tedy samorostlé a redaktor za to přejímá odpovědnost. Nechtěje stále uvádět na obdiv své jméno, redaktor ho tedy zpravidla diskrétně zamlčí; a poněvadž nerad mluví majestátním ‚já‘, kde se jedná o věci veřejného zájmu, bude raději často používat majestatis pluralis.“ Nesnažil se tím ale mluvit za celek: „My' tedy budou Londýnské listy, jakési pracovní družstvo těch, kdo se kolem nich seskupí“ a parafrází baťovského sloganu nakonec dodal: „Když se vám ‚listy‘ budou líbit, řekněte to jiným, a když ne, povězte to nám (...) Rádi otevřeme sloupce diskuzí.“ K programu časopisu napsal redaktor jen dvě věty. První je Masarykův slogan, druhý zvolání v bojovné písni francouzské revoluce v češtině znamenající „půjde to!“: „A tu tedy máme program: „Pomáhat a budovat! Ča ira!“¹⁴⁹

Na druhé straně prvního čísla otiskl Bělina rozhlasový projev Edvarda Beneše a na třetí článek vyslance Františka Němce nazvaný „Všímejme si zahraniční politiky“, v němž bývalý sociálnědemokratický ministr varuje, že „osud národa není dnes jen v jeho vlastních rukou, ale je velmi závislý – často víc, než tušíme – na obecném uspořádání mezinárodních poměrů“. Ve zbytku časopisu podal Bělina v krátkých na sebe navazujících glosách souhrn politických událostí ve střední Evropě. Výstražný protikomunistický tón textu

autorem také řady anonymních textů hovořících jménem redakce), je typický slohově méně příznakový styl. Vzhledem k účelu těchto komunitních časopisů (nejen informativnímu, ale především propagandistickému), nelze na zpravodajskou část důsledně vztahovat klasické normativní nároky zpravodajství (objektivita, nepředpojatost, spolehlivost). Titulky byly psány stručně a informaci sdělovaly neúplně. Převažovaly statické titulky bez slovesa v určitém tvaru. Syntaktická struktura zpravodajských i názorových titulků je jednoduchá, souvětí je zde výjimečné a převažují jmenné konstrukce nad slovesnými (*Londýnské listy* č. 8-9 z roku 1949 otevírá úvaha Pavla Ostaše nazvaná „Perspektivy evropské jednoty“, ve zpravodajské části se například objevují titulky „Komunisté a katolíci“, „Mzdy dělníků“ a „Volný trh“). Ke zpravodajským titulcům více tamtéž, s. 61-62.

¹⁴⁹ *Londýnské listy*, roč. I, č. 1, 1. října 1947.

směřoval autor čtenářům do Československa - časopis podle údaje na obálce distribuovala v ČSR Miloslava Švecová z Teplic-Šanova.¹⁵⁰ To ale ukončily únorové události.

*

Prvním československým diplomatem, který po komunistickém puči v Československu odmítl novému režimu sloužit, byl v Kanadě vyslanec František Němec. Na londýnské legaci opustili svá místa Evžen Leis a Kurt Epstein a pomoc exulantům okamžitě přislíbila i starší generace sociálních demokratů žijících před únorem na Západě – Jiří Stolz a Joe Martínek ve Spojených státech, a také Josef Bělina v Londýně. První uprchlíci přicházeli do exilu už začátkem března. Mezi nimi byl také generální tajemník ČSSD Blažej Vilím a předseda krajského výkonného výboru strany v Českých Budějovicích a poslanec Mirko Sedlák. Vilím odjel po krátké prověřovací proceduře v Německu¹⁵¹ rovnou do Londýna, kde právě 18. března zasedala mezinárodní konference socialistických stran COMISCO, na které jako první svědek podal zprávu o poměrech za železnou oponou.

Do situace však zasáhl Bohumil Laušman, který proti exulantům oficiálně vystoupil jako předseda ČSSD. Ještě před konferencí socialistických stran v Londýně, v polovině března 1948, navštívila Československo událostmi znepokojená delegace Labour Party, aby se informovala o skutečném stavu věcí. Britské poslance oficiálně přijal z pozice místopředsedy vlády Bohumil Laušman a uspořádal pro ně oběd v Národním domě. Rozhovorů se účastnilo více členů ČSSD. Přítomní sociální demokraté se snažili labouristickou delegaci uklidnit, že jsou politické změny legitimní a občanským svobodám v Československu nebezpečí nehrozí.¹⁵² To ale nebylo vše. 20. března Laušman aktivně zakročil také proti vystoupení Blažeje Vilíma na zasedání COMISCO. Laušman, kterého 18. března v předsednické funkci vystřídal Zdeněk Fierlinger, telefonicky protestoval proti tomu, že na zasedání nebyl pozván delegát z Československa, a dotazoval se, zda Vilím nevystupuje jako oficiální mluvčí ČSSD. Pracovníci u telefonu poté nařídil, aby poslala

¹⁵⁰ *Londýnské listy*, roč. I, č. 1, 1. října 1947.

¹⁵¹ Hranice přešel se svou ženou na lyžích. Američané ho ubytovali v táboře King Camp nedaleko Frankfurtu nad Mohanem. Tento tábor byl mezi podobnými zařízeními výjimkou; byl zřízený právě pro zmiňovanou „vyšší třídu“. Říkalo se mu „zlatá klec“. Sloužil k ubytování prominentních uprchlíků a podmínky v něm byly lepší než v ostatních táborech. Postaven byl za války, kdy sloužil k internaci sestřelených britských a amerických letců. Po válce tam CIC věznila významné nacistické generály i politiky včetně těch, kteří byli odsouzeni tribunálem v Norimberku. Po roce 1948 se v něm mimo klasických barákových staveb nacházelo několik samostatných vilek a jeden penzion. K dispozici bylo postupně také kino, prodejna, sportovní centrum a kapela.

¹⁵² BUREŠOVÁ – TRAPL, „Silvestrovský útěk Bohumila Laušmana...“, s. 60.

nejostřejší protest proti přítomnosti Vilíma na konferenci a upozornila, že Vilím byl ze strany vyloučen.¹⁵³ Iniciativu Prahy ale západoevropští socialisté nevyslyšeli. Konference vydala prohlášení, že „nové vedení“ ČSSD v čele se Zdeňkem Fierlingerem neuznává.¹⁵⁴

26. května se v sídle Labour Party, kde měla ČSSD propůjčené prostory, ustavil Ústřední výkonný výbor strany. Jeho členy se stali uprchlí sociálnědemokratičtí funkcionáři: Blažej Vilím pověřený předsednictvím, Vilém Bernard, Václav Holub, Arno Hais a Mirko Sedlák. Nově ÚVV kooptoval poslance Ústavodárného národního shromáždění Miloše Vaňka, Františka Němce a Jana Novotného, který se stal důvěrníkem straníků v uprchlických táborech v Německu. Pro obětavou stranickou činnost v zahraničí byli do vedení dále přijati Evžen Leis s Kurtem Epsteinem, „z titulu straně prospívající činnosti v zahraničí“ pak ÚVV kooptoval redaktora *Londýnských listů* Josefa Bělinu a redaktora *BBC* Josefa Kosinu.¹⁵⁵

Brzy se ukázalo, že naděje vkládané do rozhlasu *BBC*, který poskytoval druhému československému exilu neocenitelné služby v propagandě proti nacistům i protektorátní vládě, se tentokrát nenaplní, a naopak se stane třetímu zahraničnímu odboji nepříjemným konkurentem. Nejen sociálním demokratům, ale i všem zástupcům stran národní fronty bylo nepříjemné, že rozhlas plnicí veřejnoprávní funkci dával ve vysílání prostor také ostatním československým politickým proudům, které byly během války jako „reakční“ vyloučeny z politického života v ČSR.¹⁵⁶ Sociální demokraté proti tomu marně protestovali, u soudruhů z Labour Party nezískali přímluvu. Jestliže britská vláda nepřerušila s režimem v Československu diplomatické styky, a ostrovní veřejnost si opravdu nepřála vyostření vztahu se SSSR a jeho satelity, nemohla ani *BBC* v rámci československého vysílání nabídnout odbojářům větší vysílací prostor. Kosina se sice jako redaktor podílel na tvorbě „týdenního dělnického a průmyslového programu“,¹⁵⁷ ten byl však zmíněným rámcem omezen. Ačkoli Labour Party poskytovala vedení exilové ČSSD azyl, řada labouristických

¹⁵³ Tamtéž, s. 60-61.

¹⁵⁴ ČSDS, Vilím, k. 3, vol. XX, „Zpráva československé sociální demokracie o činnosti v roce 1948“.

¹⁵⁵ Tamtéž, k. 2, vol. VI, „Zápis o ustavující schůzi Ústředního výkonného výboru československé sociální demokracie v zahraničí v Londýně, konané 26. května 1948 v Transporte House“.

¹⁵⁶ Jan Stránský společně se sociálními demokraty například protestoval v *BBC* proti příznivci gen. Prchalý Karlu Brušákoví, který v československém vysílání rozhlasu v patnáctiminutovém projevu kritizoval postup „marxistů“, zejména sociálních demokratů, před únorem. Podle ČSSD a Jana Stránského hovořil z „fašistických pozic“. Tamtéž, k. 5, vol. XXVI, J. Stránský B. Vilímovi 5. 1. 1949.

¹⁵⁷ ABS, ASU-321-2005, CD ARCH 0005, DP19076, „Souhrnná zpráva o činnosti čs. strany sociálně demokratické v exilu“, oddíl „Tisk a propaganda“.

poslanců stále spolupracovala s československo-britskými institucemi napojenými na Prahu.¹⁵⁸

Jednáním s *BBC* pověřil Ústřední výkonný výbor ČSSD Josefa Bělinu, ten ale z objektivních důvodů v britském rozhlasu nic prosadit nemohl. Hlavním nástrojem propagace sociálních demokratů se tak prozatím staly Bělinovy cyklostylované *Londýnské listy*, které přislíbil straně darovat. Na schůzi ÚVV 16. června 1948 debatovali přítomní o budoucnosti časopisu. Z *Londýnských listů* měl být „bud' oficiální list emigrace, nebo strany“. Bělina podpořil druhou variantu, strana proto měla pro časopis obstarat finanční základ, papír a začít s administrativními přípravami, aby mohl list už na podzim toho roku vycházet v kvalitnějším formátu, přičemž ÚVV straníkům doporučil, aby přispívali do ostatních exilových časopisů, zejména do cleavelandských *Dělnických listů*.¹⁵⁹

Zatím ale časopis vycházel soukromě péčí Josefa Běliny, manželů Vilímových a několika ochotníků. Jak složité bylo vydávat exilový, komunitní¹⁶⁰ časopis, dokumentuje omluvný editorial časopisu *Za svobodu*, který byl vydáván čs. uprchlíky v Amsterdamu a stejně jako *Londýnské listy* rozmnožován cyklostylem: „Technické a finanční potíže, které musí třetí odboj překonávat, aby exulanty informoval, ideově a mravně podepřel, jsou nepřekonatelné. Ano – vaříme z vody. Typickým časopisem třetího odboje je prostý cyklostylovaný leták, ťukaný na blány na psacím stroji, natáčený, spínaný a expedovaný v noci po denní práci. Na tiskárnu není peněz. Ne vždy ho může přečíst brusič jazyka. Hodně kritiky sklidily také naše ilustrace. Uznali jsme, že cyklostylová blána není hlubotisk (...) i omezili jsme kresby.“¹⁶¹

Cyklostyl neboli mimeograf se skládal z plechového bubnu, na kterém byla napnutá speciální blána. Princip tisku spočíval v propouštění barvy skrze tuto blánu, jíž tvořily tři listy. První byla vlastní blána na jedné straně opatřená vrstvou fialové barvy. Spodní list byl tvrdý papír a prostřední kopírák (mohl být i nekvalitní, na jedno použití). Na blánu, barvicí papír z jeho nebarvené strany, se psalo psacím strojem bez barvicí pásky. Písmena prorážela nepropustnou vrstvou, údery psacího stroje vmačkávaly barvu na spodní, křídový papír. Po ukončení psaní se křídový papír s otištěnou barvou vložil na válec lihového rozmnožovacího

¹⁵⁸ Problém byl projednáván na schůzi ÚVV exilové ČSSD 28. 10. 1948. Tamtéž, k. 2, vol. VI.

¹⁵⁹ Tamtéž, schůze ÚVV exilové ČSSD 16. 6. 1948.

¹⁶⁰ Ačkoli se exiloví politici snažili publicistikou ovlivnit také početnější publikum v ČSR, forma jejich časopisů odpovídala spíše tzv. komunitním médiím. Ty zpravidla vydávají různé zájmové skupiny a spolky, přitahují malá publika, hospodaří s nízkým rozpočtem a slouží potřebám jasně definovaných komunit. Jejich výhodou je (vzhledem k rozpočtům) značná nezávislost. K tomuto druhu médií viz JIRÁK, Jan – KÖPPLOVÁ, Barbara, *Masová média*, Praha 2009, s. 147.

¹⁶¹ *Za svobodu*, 21. 9. 1949, nečíslováno - vycházelo „dle možnosti a potřeby“.

stroje. Na otáčející se válec „liháku“ dosedal filcový pásek napouštěný ze zásobníčku denaturovaným lihem. Lih zvlhčoval barvu na křídovém papíru (bláně) a přenášel tisk na kancelářský papír. V nejlepším případě bylo možné docílit čtyřicet až padesát kopií. Válec přístroje se otáčel klikou, od 60. let už elektromotorkem.

Vydávání novin neznamenovalo jen psaní a redigování článků a rozmnožování kopií. Úmornou částí redakční práce byla administrativní činnost, zvláště když většina z nákladu putovala přímo odběratelům. Na stovky oznámkovaných obálek bylo nutné napsat adresáty. V *Londýnských listech* měla tuto činnost na starost Vilímova žena, která nadepisovala obálky o večerech po návratu ze zaměstnání. Manželovi psala: „Jdu přímo do vany – nervový shock!!!! Myslím, že budu naše čtenáře nenávidět. Ta jména!!!! Představ si, máme také jednoho Filoména! Hrůza! A kde ti lidé bydlí! Švýcarsko je úplná oáza, proti adresám ve Sweden. Nemám sílu adresy prohlédnout, až zítra. Jsem úplně zhlouplá z těch gs a sgn a podobně. Tvoje nešťastná administrace Mirka.“¹⁶² Manželé Vilímovi s Evženem Leisem pomáhali Bělinovi také s přepisy textů. „Blažej mi to diktuje do stroje a já přepisuji do blány a ,lámu‘,“ informovala Mirka Vilímová Bělinu.

Počty vyráběných kopií *Londýnských listů* lze odhadnout z počtu adres odběratelů, na které byly *Londýnské listy* rozesílány. Do Švédska bylo původně zasíláno 53 časopisů. Seznam odběratelů vytvořil Eduard Táborský, tamní československý vyslanec, sociální demokrat a bývalý Benešův poradce, který, snad ze solidarity k prezidentovi, zůstal ve funkci konzula až do června 1948. Řada lidí z Táborským vytvořeného seznamu odmítla platit předplatné, a tak se ve Švédsku počet adresátů snižoval. Pokud jsou neočíslované stránky seznamu odběratelů kompletní, činil jejich počet v Anglii 79 a ve Švýcarsku 39. Do Německa začaly *Londýnské listy* pronikat až v roce 1949, v dubnu 1949 tam měly jen několik předplatitelů.¹⁶³ Ústřední výkonný výbor ČSSD 16. června 1948 rozhodl, aby byly *Londýnské listy* posílány do německých uprchlických táborů na stranické náklady.¹⁶⁴

Existence *Londýnských listů* závisela především na věrnosti předplatitelů. Jejich okruh, jak dokládá činnost Táborského, se vytvářel už před únorem, po komunistickém puči byly seznamy doplňovány adresami uprchlíků, kteří poslali svůj kontakt londýnskému sekretariátu exilové strany. Redakce potenciálním čtenářům rozesílala nabídku předplatného: „Skromná forma, v jaké list vydáváme, budiž Vám zárukou naprosté nezávislosti od jakýchkoliv neveřejných finančních zdrojů, které zpravidla nějak zavazují. Ve vydávání svého

¹⁶² ČSDS, Vilím, k. 4, vol. XXII, Mirka Vilímová B. Vilímovi a redakci, bez data.

¹⁶³ Tamtéž, „Předplatitelé *Londýnských listů*“.

¹⁶⁴ Tamtéž, k. 2, vol. VI, Zápis ze schůze ÚVV ČSSD v exilu z 16. 6. 1948.

listu se opíráme o pevný kádr předplatitelů a dosavadní formu listu hodláme podržeti i nadále, poněvadž našim čtenářům vyhovuje.“¹⁶⁵

Přestože ÚVV pověřil Josefa Bělinu řadou úkolů, musel redaktor v létě 1948 odjet na několikátýdenní zdravotní dovolenou do Švýcarska. Krátce po svém návratu, 20. července 1948, náhle zemřel. Vilímovi se brzy poté přestěhovali k jeho vdově Lotty, Vilím začal místo Josefa Běliny vydávat *Londýnské listy* znovu, dochovaná jsou nová čísla od podzimu 1948.¹⁶⁶ Adresa redakce časopisu uvedená na jeho obálce (Blažej Vilím, 13 Fernside Ave, London, N. W. 7) napovídá, že se časopis nestal oficiálním listem sociálně demokratické strany sídlící v ústředí labouristů v Transporte House.

2.3. ... k časopisu *Demokracie a socialismus*

„Jistě sis všiml,“ napsal na počátku ledna 1949 Blažej Vilím K. L. Feierabendovi, vůdci levicovějšího křídla agrárníků, „že jsem se v Londýnských listech doposud nezabýval politickými poměry v emigraci. Je to ze šetrnosti. Čekám na výsledek politických porad, které v těchto dnech probíhají v Paříži a mají pokračovat v USA a v Londýně,“ vyjadřoval se Vilím k plánovanému založení Rady svobodného Československa, která měla vzniknout v době prvního výročí komunistického puče. „Nikdo z nás nechce předem určovat organizaci politických poměrů v Československu, jako se to dělalo v Moskvě a před tím v Londýně,“ pokračoval Vilím a dodal: „Bude-li si někdo chtít obnovit národní demokracii, živnostníky neb staročechy, bude to jistě jeho věcí. Má-li však mít zahraniční reprezentace politickou váhu, musí být složena z osobností a nejenom ze zástupců politických skupin. Zatím jsem u živnostníků a národních demokratů o žádné osobnosti neslyšel. Obávám se, že naši politikové v Paříži se málo rozhlížejí po ostatním světě a stále doufají, že boj proti komunistické diktatuře bude zároveň bojem proti všemu socialistickému. Podle toho by rádi určovali poměr sil ve společném orgánu. To je ovšem koncepce naprosto falešná, na kterou doplatí,“¹⁶⁷ varoval Vilím před směřováním exilu doprava.

Vztah sociálních demokratů k vytvoření jednotného orgánu v exilu byl od počátku složitý. Závislost na vládní Labour Party, která uznávala pražskou vládu, se projevovala i tím,

¹⁶⁵ ČSDS, Vilím, k. 4, vol. XXII, Redakce *Londýnských listů* „milým krajanům“, bez data, podle obsahu dopis rozeslán rok po vzniku časopisu.

¹⁶⁶ V archivu Libri Prohibiti má první vydání *Londýnských listů* po smrti Josefa Běliny číslo 15 a je ze 7. 11. 1948.

¹⁶⁷ ČSDS, Vilím, k. 5, vol. XXVI, B. Vilím K. L. Feierabendovi, 9. 1. 1949.

že sociální demokraté zpočátku odmítali stát se členy připravovaného ústředního orgánu čs. exilu.¹⁶⁸ Jak ale naznačoval Vilím v dopise Feierabendovi, část vedení ČSSD se také obávala toho, že by se v takovém ústředí vrátila pravice k moci. Aby zamítavé stanovisko ke vzniku ústředního orgánu sociální demokracie odůvodnila před svými členy, vyjmenovala k tomu na zasedání Ústředního výkonného výboru 3. června 1948 čtyři důvody. Za prvé podle vedení strany „situace mezinárodněpolitická dosud neuzrála“, protože exilová reprezentace jako politický orgán nebyla vzata západními vládami na vědomí: „Zatím se zřetelem k oficiálním vztahům ciziny k ČSR je to vyloučeno,“ píše se v prohlášení ÚVV o politickém orgánu čs. exilu, jenž nemohly západní vlády uznat, když ještě neexistoval. Za druhé sociálnědemokratické vedení namítalo, že nejsou prodiskutovány základní politické otázky, které „musí být před tím vyjasněny a nalezena, alespoň zhruba společná politická platforma“. Za třetí vedení varovalo, že „vytvořením takového orgánu s vysloveně politickým charakterem by se doma vytvořily přehnané naděje až iluze, které by mohly mít pro poctivé a pevné občany těžké důsledky“. Konečným argumentem byl pak neukončený vývoj uvnitř ostatních politických stran a nevyřešená slovenská otázka.¹⁶⁹

Situace se začala měnit v létě roku 1948. Pod vlivem berlínské krize a vzrůstajícího mezinárodního napětí Spojené státy československým uprchlíkům nabídly, že podpoří vznik ústředního orgánu čs. zahraniční akce. V červnu 1948 uprchl do exilu také bývalý ministr výživy Václav Majer, hlavní odpůrce Fierlingerova směru. V listopadu 1948 byl zvolen předsedou strany a společně s většinou v ÚVV začal vznik ústředního orgánu zahraničního odboje také prosazovat. K ustavení exilového orgánu rezervovaný Blažej Vilím se sice pokoušel Majerovým aktivitám oponovat, ale i přes jeho výhrady bylo 8.–16. září 1948 v Londýně uspořádáno jednání mezi představiteli stran bývalé Národní fronty (za sociální demokracii vedené Vilímem a Majerem). Tam se předběžně dohodlo, že základem budoucího orgánu budou především strany Národní fronty, které „hájily demokratické principy“.¹⁷⁰

Ještě složitější jednání však zažili na počátku roku 1949 členové přípravného výboru Rady. Když už se zdálo, že se po přizvání Černého frakce republikánské strany do orgánů Rady podaří vyhlásit její vznik v onom výročí, situace se opět zkomplikovala. Přípravný výbor se potýkal s otázkami národní parity, jednomyslného či většinového rozhodování,

¹⁶⁸ ČELOVSKÝ, *Politici bez moci...*, s. 18-19.

¹⁶⁹ ČSDS, Vilím, k. 2, vol. VI, Zápis ze schůze ÚVV ČSSD v exilu z 3. 6. 1948.

¹⁷⁰ RAŠKA, Francis D., *Opuštění bojovníci. Historie Rady svobodného Československa 1949-1961*, Praha 2009, s. 32 a 35. Na Vilímovo nekompromisní jednání si stěžovali zástupci ostatních stran; národní socialista Vladimír Krajina si trpce stěžoval, že trvá na znárodnovacích dekretech vydaných po únoru a že se jeho zásluhou „se sociálními demokraty nedá vůbec pracovat“.

otázkami zastoupení národních demokratů a živnostníků v Radě a zastoupení stran v jejich jednotlivých orgánech. Situaci ale zachránil Václav Majer, delegát sociální demokracie, který navrhl vytvořit výkonný výbor strany, který by vyhlásil ustavení Rady a teprve poté zmíněné problémy vyřešil. Majer přitom udělal řadu kompromisů, které zeslabily vliv jeho strany v Radě. Už z prvního pohledu na personální obsazení orgánů Rady je jasné, že sociálnědemokratická delegace tvořená kromě Majera Františkem Němcem přinesla z hlavních politických proudů v rámci usmíření největší ústupky. Z dvanáctičlenného prezidia (předsednictva) Rady byla ČSSD zastoupena jen jediným zástupcem, Václavem Majerem, jako druhým místopředsedou.¹⁷¹

Majer se po návratu ze Spojených států musel připravit na obhajobu svého postupu. Na schůzi ÚVV 13. března 1949 zhodnotil ustavení Rady svobodného Československa. Vzhledem k tragické situaci v ČSR zdůraznil, že bylo „už třeba přijít s nějakým politickým činem“. Připomněl, že exilu chybí politický vůdce; Masarykovu autoritu z prvního odboje a Benešovu z druhého bylo podle něj třeba nahradit autoritou kolektivní. Byl to sice Václav Majer, který do jednání o ustavení Rady prosazoval také Feierabendovo „levicové“ křídlo republikánské (agrární) strany, pod tlakem okolností ale i v tomto bodě musel kapitulovat, když v Radě nakonec zůstala pouze Černého skupina agrárních. Protože Majer tušil ve vedení ČSSD kritiku spolupráce s touto „pravicovou“ agrárnickou frakcí, hájil svoje stanovisko předem: „Nepřizváním agrárních by došlo k jejich spojení s konkurenčními Prchalovci.“ Aby dokreslil složitost situace, připomněl nakonec složitá jednání se Slováky, přičemž za „největší obtíž“ jednání označil „otázku Československou“.¹⁷²

V následné diskusi Vilím Majerův postup ve Washingtonu zkritizoval. Souhlasil sice s tím, že je ustavení Rady „důležitou událostí v životě emigrace“, avšak jak zdůraznil, obtíže tamního jednání ho nezajímaly, hodnotit bylo podle něj třeba „politický význam ustavení Rady ve „stávajícím složení a za takových podmínek“: „Jsme orgánem československé sociální demokracie a je naší povinností posuzovat tuto otázku z hlediska našeho hnutí vycházejícího ze zásady, že boj proti komunismu nesmí být spojován s bojem proti socialismu. Neváhám hned na počátku říci, že podle mého přesvědčení ustavení Rady v nynějším složení ztíží boj proti komunistické diktatuře z platformy demokratického

¹⁷¹ RAŠKA, s. 42-43. Členy výkonného výboru se stali: Zenkl, Stránský, Ripka, Firt, Hřebík, Majer, Němec, Holub, Vaněk, Žiak, Černý, Král, Rechcigl, Procházka, Klimek, Ducháček, Lettrich, Franek, Kočvara, Kvetko, Viboch, Dieška, Blaho, Szabo, Osuský, Slávik, Papánek, Heidrich, Peroutka a Ingr. Výkonný výbor zvolil dvanáctičlenné předsednictvo Rady svobodného Československa: Zenkl (předseda), Lettrich (1. místopředseda), Majer (2. místopředseda), Černý, Procházka, Dieška, Franek, Osuský, Slávik, Papánek, Heidrich a Peroutka.

¹⁷² ČSDS, Vilím, k. 2, vol. VI, Zápis ze schůze ÚVV ČSSD v exilu z 12. 3. 1949.

socialismu.“ Poté se vyjádřil k problému silného zastoupení „pravice“ v Radě: „Připouštěli jsme, že tak jako ve všech ostatních středoevropských zemích, bude nutno patrně počítat s existencí zemědělského politického hnutí. Nevyhneme se také tomu, aby důležitou vnitropolitickou silou nebylo hnutí katolické,“ a zpochybnil smysl existence národních socialistů, kteří nemají v Evropě obdoby, a slovenských demokratů jako „umělé strany“ vzniklé za specifických okolností: „Právě ty politické strany, které by měly být nejskromnější, mohou považovat orgány Rady za svou doménu. Ve dvanáctičlenném předsednictvu je jeden sociální demokrat, ale tři národní socialisté a tři slovenští demokraté. Je to vzkaz domů, že uznáváme za největší politickou sílu tyto dvě strany?“ Za největší chybu považoval Vilím opuštění zásady jednomyslnosti: „Při nejbližším hlasování budeme jako pouhý přívěšek pravicové většiny přehlasováni.“ Černého agrárníky označil za „největší reakci v emigraci“, a protože je sociálnědemokratická delegace podporovala, nařkl Majera, který získal funkci místopředsedy výboru Rady, z politického pletichaření a přirovnal ho ke Kecalovi z Prodané nevěsty. Majer zalitoval Vilímových obrátů a požádal, aby byla jeho zpráva ihned odsouhlasena Ústředním výkonným výborem. Vilím chtěl, aby ÚVV vzal zprávu pouze na vědomí, ta ale nakonec byla pěti hlasy přijata; proti byl pouze Vilím, dva členové výboru se zdrželi hlasování.¹⁷³

*

Vilím měl s *Londýnskými listy*, podle děkovných dopisů čtenářů populárním časopisem, velké plány. Na počátku roku 1949 se přes korespondenci u svých známých v USA snažil zřídit bankovní konto, aby zámožší abonenti, pro které londýnský redaktor připravoval „velkou získávací akci“, mohli jednodušeji platit předplatné. Vilím si sice stěžoval, že jeho časopis krajané v Americe „neustále vykrádají“, na druhou stranu si ale uvědomoval, že je tím „vlastně ovlivňována krajanská veřejnost a připravována půda pro rozšíření *Londýnských listů*“: „Jdou do celého světa. Hodlám zůstat při jejich nynější formě, která se celkem zamlouvá a je taková důvěrná,“ napsal v únoru známému v USA.¹⁷⁴

S Majerovým kompromisem v Radě svobodného Československa Vilím nesouhlasil. Neodrážel podle něj socialistické smýšlení obyvatel v Československu. Obával se, že bude protikomunistický odboj „zároveň bojem proti všemu socialistickému“. Varoval,

¹⁷³ ČSDS, Vilím, k. 2, vol. VI, Zápis ze schůze ÚVV ČSSD v exilu z 12. 3. 1949.

¹⁷⁴ ČSDS, Vilím, k. 4, vol. XXII, B. Vilím Karlu Evanovi 22. 2. 1949.

že „pravicové“ složení Rady stíží boj proti komunistickému režimu „z platformy demokratického socialismu“, tedy poválečného programu hospodářských a sociálních změn.

A co Vilím slíbil na počátku roku Feierabendovi, to také vykonal - *Londýnské listy* začaly být političtější a polemičtější: „Důvěrná forma“ časopisu, kterou do té doby čtenáři v řadě děkovaných dopisů nejvíce oceňovali, se tím však vytratila.¹⁷⁵ S politickým vyhraněním *Londýnských listů* kopírujících Vilímovy výhrady k ústředí čs. exilu začaly do redakce docházet také roztrpčené reakce. Jednou z nich byl otevřený dopis národně socialistického novináře Ivana Herbena¹⁷⁶, bývalého redaktora prvorepublikové *Tribuny, Českého slova* a šéfredaktora brněnské redakce *Lidových novin*, který v textu s názvem „Zbavme se falešných představ“ vytýká „kolegům z *Londýnských listů*“ rozsáhlý článek k ustavení RSČ se skeptickým titulkem „Jdeme správnou cestou?“¹⁷⁷ „Netroufal bych si o Radě tvrdit,“ píše Herben, „že jde cestou správnou nebo nesprávnou, poněvadž vlastně na té cestě neurazila ani první míli.“¹⁷⁸

Problémem nebyla veřejná diskuze mezi žurnalisty, která je v demokratických poměrech samozřejmá, směřování *Londýnských listů* však dokládá, že se v názorech neslučovaly se směrem odhlasovaným Ústředním výkonným výborem exilové sociální demokracie. Také okruh přátelských redakcí, levicových národních socialistů a agrárníků, s nimiž si *Londýnské listy* vyměňovaly články a informace, nekopíroval linii sociálnědemokratického vedení. Byl to pařížský *Svobodný zítřek* redaktora Luďka Stránského, londýnský *Information Service of Free Czechoslovakia* Josefa Jostena, dále *Doba*, „nezávislá revue Ústředního svazu čs. studentsva v exilu“ vydávaná v táboře Ludwigsburg a časopis *Národohospodář* redaktora Jana Marka v IRO-Campu Panzerkaserne v Murnau. Především se ale ÚVV ČSSD nezamlouvalo napojení na *Listy přátelům* redaktora Karla Ladislava Feierabenda a na amsterodamský časopis *Za svobodu* vydávaný odbojovou skupinou uprchlíků „Pravda vítězí“.¹⁷⁹

¹⁷⁵ Archiv redakce obsahuje mnoho poděkování a pochval za kvalitu časopisu, který „nesnese v emigraci srovnání“. Tamtéž, dopisy od čtenářů *Londýnských listů*.

¹⁷⁶ Ivan Herben, 26. 2. 1900 Praha, + 25. 10. 1968 Pacific Grove, USA, český novinář a politik, 1940-45 vězněn v koncentračním táboře, za třetí republiky se stal členem předsednictva národně socialistické strany a šéfredaktorem hlavního deníku strany *Svobodného slova*. Po únoru 1948 odešel do exilu v USA, kde s Ferdinandem Peroutkou, Pavlem Tigridem a dalšími zakládal rozhlasovou stanici *Rádio Svobodná Evropa*, v níž jako kulturně-politický redaktor působil v letech 1950-65.

¹⁷⁷ *Londýnské listy*, r. II, č. 6. 31. března 1949.

¹⁷⁸ ČSDS, Vilím, k. 4, vol. XXII, I. Herben redakci *Londýnských listů*, „Zbavme se falešných představ“.

¹⁷⁹ Seznamy přátelských redakcí byly zveřejněny v časopise *Za svobodu*, 21. 9. 1949, nečíslováno - vycházelo „dle možnosti a potřeby“.

Bez finanční podpory strany neměly *Londýnské listy* šanci přežít. Vilím jiné zdroje nesehnal. Na zasedání představenstva 7. září 1949 proto oznámil, že *Londýnské listy* nemůže kvůli dluhům dále vydávat. Připomněl, že mu byla představenstvem přislíbena podpora deseti liber měsíčně, přičemž hotová vydání tvořilo třicet liber. Majer však prohlásil, že měla podle dohody po Bělinově smrti vyjít jen tři čísla časopisu a dodal, že vedení ČSSD nemá na jeho list vliv: „Museli bychom mít jasno, či jsou *Londýnské listy* časopis. Pak bychom mohli jednat o dalším a museli bychom vidět také finanční zprávu.“ Vilím upozornil, že součástí projektu nebyla jen redakční práce. „Nepamatuji se, že, až na jednu výjimku, kdy mi představenstvo vytklo, že jsem se dotkl Churchilla, že by s obsahem byla nějaká nespokojenost,“ oponoval. Pokladník strany Václav Holub upozornil, že *Londýnské listy* byly věcí Vilíma, jako pokladník měl proto při vyplácení příspěvků „podivné pocity“. Vilím vzal Holubovo sdělení na vědomí.¹⁸⁰

Přání Josefa Běliny, aby se tiskovým orgánem exilové ČSSD staly *Londýnské listy*, se nevyplnilo. Vedení ČSSD si stále více uvědomovalo, že mu citelně chybí ústřední list, kterým by sociální demokracie oficiálně komunikovala se sympatizanty a propagovala svůj program. 26. září projednával ÚVV poprvé otázku vydávání ústředního časopisu sociální demokracie v exilu - *Práva lidu*. Majer na schůzi předložil dopis Mirka Sedláka, podle něhož v nejbližší době obdrží příspěvek na vydání *Práva lidu*, a proto žádal, aby se první vydání časopisu stihlo k 28. říjnu toho roku. Bylo usneseno:

- „1) aby funkci redakční rady převzalo prozatím představenstvo,
- 2) aby odpovědným za práci byl s. Mokrý,
- 3) aby administrace byla svěřena soudruhům Holubovi a Svobodovi,
- 4) aby majitelem časopisu bylo představenstvo,
- 5) aby ručení osoby (fyzická nebo právnická) vydavatele bylo provedeno podle zákonných předpisů té země, kde časopis bude vydáván,
- 6) požádat s. Vilíma, aby dal k dispozici adresář *Londýnských listů*, který má tvořiti základ odběratelů *Práva lidu*,
- 7) aby časopis nesl hlavičku *Práva lidu*, a to v typu písma, v jakém byl vydáván v ČSR v poslední době, a aby byl pokračováním *Práva lidu*, proto ponese číslo ročníku 53.
- 8) časopis bude neperiodický.“¹⁸¹

¹⁸⁰ ČSDS, Vilím, k. 2, vol. 9, „Zápis ze schůze představenstva čs. sociální demokracie, konané dne 7. 9. 1949“.

¹⁸¹ ČSDS, Vilím, k. 2, vol. VI, Zápis ze schůze ÚVV ČSSD v exilu z 26. 9. 1949.

Vydávání *Práva lidu* se uskutečnit nepodařilo. Když Mirka Vilímová v roce 1976 poté, co její muž po náhlém srdečním záchvatu zemřel, uspořádávala jeho pozůstalost, dopsala na složku obsahující materiály k redakci *Londýnských listů* trpkou zprávu, že „rozhodnutím ÚVV z 21. prosince 1949 mu [manželovi] byly noviny vzaty z ruky a překřtěny na *Socialismus a demokracie*¹⁸², jejichž první číslo vyšlo 1. ledna 1950“.¹⁸³ Od názvu *Právo lidu* se upustilo kvůli *Práva lidu* „nedůstojné“ cyklostylované formě. Na tištěnou verzi ústředního orgánu strany se nepodařilo najít finanční prostředky ani technické zázemí. 21. prosince Václav Majer na schůzi ÚVV oznámil vydávání časopisu *Demokracie a socialismus* jako měsíčníku, jehož první číslo mělo být připraveno nejpozději do 10. ledna 1950. Redakční komisi vytvořili Vilém Bernard, Václav Majer, Adolf Mokrý, Jiří Veltruský, Blažej Vilím, Andrej Slovák a administrátorem se stal Jan Svoboda. Vilím sice byl členem komise, adresa redakce i administrace časopisu měla ale napříště sídlit v londýnském Transport House (Smith Square, London S. W. 1), tedy na adrese vedení ČSSD.¹⁸⁴ Vzhledem k tomu, že se nový časopis technicky nelišil od *Londýnských listů*, je možné říci, že dal Vilím veškeré technické vybavení redakce včetně adresáře k dispozici vedení strany, jak si to ostatně Josef Bělina přál.

Stranický oběžník z ledna 1950 proto mohl informovat: „Nedostatek vlastního, pravidelně vycházejícího listu strany pocítujeme velmi naléhavě. Snažili jsme se s vydáváním takového listu, který podle našeho názoru měl se nazývat „Právo lidu“, posečkat do té doby, až se nám podaří zajistit jeho vydávání tiskem a pravidelně. Učinili jsme v tom směru řadu pokusů a naděje, že se nám to podaří, jsme se doposud nevzdali. Zatím musíme se však přizpůsobit skrovným poměrům v emigraci, a i v těchto vydávat časopis, který by sloužil nejenom k informování našich příslušníků, ale byl také politickým mluvčím strany. Rozhodli

¹⁸² Struktura tohoto oficiálního časopisu ČSSD v exilu (s podtitulem „List Československé sociální demokracie“) se od *Londýnských listů* příliš nelišila. Jednotlivá čísla tvořily nejen beletrizující úvahy, ale také méně stylově příznakové analýzy k aktuálnímu dění. Obsah uzavíraly rubriky „Různé zprávy“ a „Zprávy z domova“. Ve sledovaném období mělo jedno vydání průměrně 16 stránek, stejně jako *Londýnské listy* vycházel i časopis *Demokracie a socialismus* v letních prázdninových měsících zpravidla jako dvojčíslo. Okruh přispěvatelů se rozšířil, stálými dopisovateli byli sociální demokraté z vedení ČSSD, časopis se nebránil textům externích dopisovatelů a diskuzím. Někteří autoři později v časopise začali zveřejňovat své paměti i historické dokumenty, např. NĚMEC, František, „Něco o tom, jak byla strana za války infiltrována a jak byla připravena její likvidace po válce...“, in: *Demokracie a socialismus. List Československé sociální demokracie*, Londýn, červenec 1955, č. 39, s. 8-15 atd. Jazykově se časopis od *Londýnských listů* nelišil. Styl se přirozeně různil podle naturelu a novinářských zkušeností a schopností autorů. Syntaktická struktura zpravodajských i názorových titulků je jednoduchá, souvětí je opět výjimečné a převažují jmenné konstrukce nad slovesnými.

¹⁸³ Tamtéž, k. 4, vol. XXII, poznámka Mirky Vilímové z roku 1976.

¹⁸⁴ Tamtéž, k. 2, vol. VI, Zápis ze schůze ÚVV ČSSD v exilu z 21. 12. 1949.

jsme se proto, aby od ledna t. r. byl vydáván měsíčník *Demokracie a socialismus*, který bude orgánem strany. První číslo vyjde během tohoto měsíce. Vyzvali jsme již všechny zemské důvěrníky o zaslání potřebných adresářů. Žádáme, aby zemskými organizacemi byl určen vždy jeden soudruh, který bude obstarávat funkci administrátora. Jeho jméno laskavě oznamte administraci.¹⁸⁵

*

Konec činnosti *Londýnských listů* pociťovaly zemské organizace sociální demokracie, které vedení o přípravě *Demokracie a socialismu* zatím neinformovalo. Podle *Svobodného zítřku* vycházelo počátkem roku 1950 v exilu 76 uprchlických listů. Sedmdesátý sedmý nazvaný *Hlas*, cyklostylovaný měsíčník, založila Zemská organizace ČSSD v Belgii a Lucembursku, aby, jak se píše v editoriale, zaplnila místo po *Londýnských listech*, protože všechny ostatní listy v emigraci se shodují „ve společném nadávání na socialismus“. Redakční kruh vykonávající šéfredaktorskou funkci kolektivně s přesně vymezenými zásadami¹⁸⁶ volila zemská organizace na šest měsíců. První tvořili Mário Hikl jako administrátor, technický redaktor Jiří Horák, který byl zároveň společně Jaroslavem Profousem zástupcem časopisu v Unii socialistických stran střední Evropy, sekretářem byl Petr Lom a redaktorem v Lucemburku Zdeněk Šedivý. „*Hlas* bude pravidelně informovat čtenáře o mezinárodní situaci, od níž závisí náš společný osud. Bude uveřejňovat hospodářské, politické a filozofické úvahy o problémech, se kterými se setkává československé a světové socialistické hnutí,“ píše

¹⁸⁵ ČSDS, Vilím, k. 3, vol. XI, oběžník č. 9, leden 1950.

¹⁸⁶ Statut redakčního kruhu zní: „Redakční kruh zodpovídá kolektivně za redakci. Určuje linii listu a rozhoduje o uveřejnění a úpravách článků. Schází se nejméně jednou měsíčně. Na těchto poradách provádí zásadní usnesení, radí se o běžných redakčních a administrativních záležitostech. Schůzím předsedají střídavě a postupně všichni členové redakčního kruhu, kteří mají rovné hlasovací právo. Předsedající má rovněž jeden hlas. K platnému usnesení je třeba většiny hlasů členů redakčního kruhu. Redakční kruh je nezávislým kolektivem. Plenární schůze zemské skupiny z bezpečnostních důvodů tiskové záležitosti neprojednává ani o nich nerozhoduje. Členy redakčního kruhu volila zemská organizace na šest měsíců. Materiál a korespondence, pokud jde o list, jsou soustředěny v archivu redakce a jsou jejím majetkem. Korespondence redakce dochází do zvláštní schránky, která je přístupná všem členům redakčního kruhu, kteří jsou všichni oprávněni ji vybírat. Je vhodné, aby se o odeslané korespondenci dohodl redakční kruh. Každý dopis, odeslaný jménem redakce, bude odevzdán v kopii do archivu a bude podepsán nejméně dvěma členy redakčního kruhu, z nichž všichni mají rovné právo podpisu. Obsah stranické korespondence, která se týká *Hlasu* a bude adresována osobně členům redakčního kruhu, bude dán na vědomí ostatním členům redakčního kruhu. Jednání redakčního kruhu jsou přísně důvěrná, porušení se stíhá disciplinárně. Je zakázáno uvádět v jakékoliv souvislosti jména členů redakčního kruhu bez předchozího schválení redakčního kruhu a jmenované osoby.“ Tamtéž, k. 3, vol. XI, Statut redakčního kruhu *Hlasu*.

se v úvodníku prvního desetistránkového čísla časopisu formátu A4 bez vnitřního grafického členění s články podepsanými pouze pseudonymy.¹⁸⁷

Redakce *Hlasu* se ústředí pochlubila tím, že díky Institutu Emila Vandervelda¹⁸⁸ bude pravděpodobně časopis v Belgii vycházet v tištěné podobě. Vedení strany, které nedokázalo tištěnou formu *Demokracie a socialismu* zajistit, ihned do Belgie napsalo dopis podepsaný Majerem a Vilímem, v němž se žádá pomoc. V dopise uvítali publicistickou iniciativu zemských organizací, zároveň však členy redakce upozornili na potřebu soustředění „všech sil i prostředků ke všem našim úkolům“, zejména ve vydavatelské činnosti. „Když jste obdrželi dvě čísla listu *Demokracie a socialismus*, vidíte, že jsme se museli uchýlit k vydávání časopisu rozmnožovaného. Vyšel-li s určitým zpožděním, bylo to jenom proto, že jsme chtěli zajistit jeho vycházení jako listu tištěného,“ píše se v dopise, který končí prosbou: „Nyní vidíte, že za podpory Institutu Emila Vandervelda budete moci možná přikročit k vydávání časopisu tištěného. Netušili jsme, že by možnost takovéto podpory byla právě v Belgii, a hledali jsme tyto možnosti v některých jiných zemích. Jistě vám nemusíme vysvětlovat, jak by bylo důležité, aby ústřední list strany vycházející jako měsíčník mohl být tištěn. Proto se na vás obracíme s dotazem, zda-li by nebylo možné, aby podpory, která je vám institutem nabízena, bylo využito k vydávání *Demokracie a socialismu*, jako tištěného listu. Redakce by byla uváděna redakční komisí v Londýně a konečná úprava pak za Vaší spolupráce v Belgii.“¹⁸⁹

Nakonec ani *Hlas* v tištěné podobě nevyšel, ÚVV dokonce musel řešit spory v belgické zemské organizaci způsobené indiskrecí některých informací ze zasedání zemské organizace a z redakčního kruhu *Hlasu*.¹⁹⁰ Také časopis *Demokracie a socialismus*, který redigovali Adolf Mokrý s Václavem Holubem, zůstal ve formě rozmnoženého strojopisu až do roku 1964, kdy zanikl. Poslední vydání mělo číslo 44. V posledních letech své existence už ale vycházel jen jako občasník. Pravidelně v měsíčních intervalech byl rozmnožován pouze první dva roky.

2.4. Zpravodaj mládeže a rozhlas Alžběta

¹⁸⁷ *Hlas. Orgán čs. soc. demokracie v exilu v Belgii a Lucembursku*, r. I, č. 1, leden 1950.

¹⁸⁸ Emile Vandervelde (1866 – 1938), belgický politik, s vypuknutím první světové války v roce 1914 získal jako první socialista v belgických dějinách ministerský post.

¹⁸⁹ ČSDS, Vilím, k. 3, vol. XI, ÚVV (Majer, Vilím) Zemské organizaci ČSSD v Belgii a Lucembursku, 20. 2. 1950.

¹⁹⁰ Tamtéž.

V roce 1949 situaci v ČSSD rozbouřila sociálnědemokratická mládež. Začala kritizovat vedení strany za pasivitu v boji proti komunistickému režimu na domácí půdě, ba co víc, obvinila předúnorové politiky napříč politickým spektrem z jejich odpovědnosti za komunistický puč. Vedení se muselo kritikou zabývat, vážnost Ústřední komise mládeže (ÚKM) vzrůstala díky podpoře Mezinárodního svazu socialistické mládeže – IUSY, který později socialistickou mládež z Východu dokonce uznal jako plnoprávné členy. V memoárech pak označuje Radomír Luža, předseda ÚKM, skupinu mladých sociálních demokratů jako „reformní křídlo“ strany, které stálo v opozici ke „konzervativnímu vedení“.¹⁹¹

Luža s Jonášem se před svým odchodem do exilu podíleli na organizaci domácích ilegálních sítí. Luža byl spolupracovníkem Československé zpravodajské služby generála Sergeje Ingra a byl zařazen do ofenzivní sekce francouzské větve přidružené k úřadu předsednictva francouzské vlády. Do Rakouska uprchl 29. března 1948, avšak nedostatečné spojení s Brnem, kde Jonáš připravoval ilegální organizaci sociálnědemokratické mládeže, ho přimělo k návratu do republiky. Zde založil síť Žula (přesmyčka Lužova jména), která navazovala na tradici podzemní skupiny Rady tří z období protektorátu. S Žulou dále spolupracovala sociálnědemokratická skupina Rubín podávající mj. podrobné zprávy také vedení ČSSD do Londýna.¹⁹²

Lužova zpravodajská činnost měla spíše individuální charakter, za pasivitu v tomto směru však vedení strany kritizovala celá mládežnická organizace. Na prvním pracovním setkání Ústřední komise mládeže v Paříži v září roku 1949 vystoupil se svým referátem kromě Luži také Jiří Horák, Oldřich Haselman a Karel Gans. Kritizovali nečinnost exilových politiků a tvrdili, že je mezi domovem a exilem „stále prohlubován příkop“: „Je vlastností a výsadou našich politiků, že se jim politika rozkládá v boj o osobní pozice,“ pronesl ve svém referátu Luža a pokračoval: „V exilu se dělá to, co je úkolem domova po skončení konfliktu (...) Nelze vytýkat názorovou rozdílnost, ale je povinností vytknout našim politikům, že pokračují v tom, co nás přivedlo neodvratně k únoru 1948 (...) Tito lidé nepochopili, oč jde, jsou to lidé, kteří představují starý svět. Mnozí z nich, zbaveni únorovými událostmi moci, jsou dnes bezradní.“ Luža tím narážel také na způsob vzniku a složení Rady svobodného Československa: „Komunismus nelze porazit planými řečmi, ale jasným programem. Takový

¹⁹¹ Karel Hrubý v recenzi stati Lužovy knihy oponuje, že název „reformní“ tato skupina nikdy neužívala a spíše než „reformní“ jí náleží adjektivum „opoziční“. HRUBÝ, *Opozice v exilové sociální demokracii*, s. 175.

¹⁹² LUŽA, *Československá sociální demokracie...*, s. 20.

program ovšem z Rady svobodného Československa v nynějším složení a stavu očekávat nemůžeme ... Komunismus můžeme porazit pokrokovým programem, tedy Radou, kde demokratický socialismus spolu se všemi pokrokovými a demokratickými složkami je objektivizován, ale nikoliv jakoukoliv obměnou rudozelené koalice.“¹⁹³

ÚKM projevy rozmnožila cyklostylem a s označením „I. pracovní schůze představenstva Ústřední komise mládeže“ je rozeslala exilovým politikům. ÚVV v Londýně se ale nelíbilo, že úprava vydaného materiálu vytvářela dojem programového prohlášení, podle kterého by se měla sociálnědemokratická mládež v exilu řídit. Aby se zamezilo dalšímu rozšiřování, dostali účastníci od vedení strany „ostrou důtku“ a do stranických oběžníků se napsalo, že „závěry, které obsahují v materiálu uvedené referáty s. dr. Luži, jsou v naprostém rozporu s tradicí a politickou linií soc. dem. hnutí“. „V projevech se objevily tendence a demagogické formulace, které jsme doposud v emigraci i doma slyšeli pouze ze strany extrémní politické pravice a některých fašizujících důstojníků,“ píše se v oběžníku, podle kterého Luža „nevidí nebo nechce vidět klady poválečného vývoje v ČSR, zápas o demokratizaci veřejného života, jehož výsledky byly jedním z hlavních důvodů, pro které byl proveden násilný únorový puč“.¹⁹⁴

Pozornost získávala sociálnědemokratická mládež také publicistikou. S finanční pomocí dánské sociální demokracie začala vydávat v Kodani cyklostylovaný bulletin *Zpravodaj* s podtitulem *Ústřední komise mládeže Čs. sociální demokracie v exilu – Oběžník*, který navazoval na *Organisační oběžník* doložený v roce 1949 v Paříži. Časopis byl oficiálním orgánem ÚKM. Řídil ho Jiří Horák s Radomírem Lužou, zprávy a komentáře k československé i mezinárodní politické situaci podepisovali autoři většinou šiframi. Ke spolupracovníkům redakce patřil Čestmír Ješina, Miroslav Sedlák nebo například Eduard Táborský, který se k mládeži ideově přikláněl. Kromě ostrého protiněmeckého tónu (stálou rubrikou byly tzv. Sudetoněmecké hlasy), se v časopise objevovaly opoziční názory vůči vedení strany a kritika pasivity exilových politiků.¹⁹⁵

*

¹⁹³ Archiv ČSSD, Pozůstalost Arna Haise, „První pracovní schůze předsednictva Ústřední komise mládeže, Paříž, září 1949“.

¹⁹⁴ ČSDS, Vilím, k. 4. Vol. VI, zápis ze zasedání ÚVV ČSSD v exilu, 2. 1. 1950.

¹⁹⁵ *Oběžník* ani *Zpravodaj* se nedochoval kompletní. Knihovna Libri Prohibiti obsahuje pouze několik exemplářů, část *Zpravodaje* obsahuje také pozůstalost Arna Haise v Archivu ČSSD.

Problémem časopisů bylo jejich složité šíření v Československu. Názory časopisu ÚKM se sice opíraly o zprávy domácích ilegálních zpravodajců, dosah domů měly ale minimální. Domácí zpravodajové proto jako hlavní problém komunikace s exilem pocítovali nedostatek rozhlasových relací: „Čs. veřejnost je zklamána zpravodajstvím z Londýna. Postrádá v něm včasné informace a komentáře událostí doma i za hranicemi a projevy vedoucích politiků. Žádá stranu o rychlou akci za pomoci Labour Party, aby byla zjednána náprava. Za důležité považuje podrobnější objasnění příčin a průběhu únorového puče a role vedoucích osob v něm,“ stěžovala si odbojová skupina označovaná jako Moravský zemský výkonný výbor ČSSD v ilegalitě na slabou rozhlasovou propagaci.¹⁹⁶ Stejně nabádali sociálnědemokratičtí odbojáři nazývaní „Spojené organizace Žula“: „Nejvíce se poslouchá londýnský rozhlas. Ten však nemá takový program, jaký bychom potřebovali.“ Kromě objasnění února se měl rozhlas „působivě všemi silami“ zabývat také sudetoněmeckou otázkou: „Prosíme, abyste nezapomněli 39–45 a byli si vědomi, že celý národ tu svorně sjednocen považuje otázku našich Němců za vyřešenou a varujeme Vás, abyste tu svolovali k jakýmkoli ústupkům, neboť ten by se setkal s odporem celého národa a hráli byste jenom na mlýn komunistů (...) Naším cílem tedy je nová, svobodná a spravedlivá československá republika.“¹⁹⁷

Rozhlasový deficit si exilové politikové na jaře 1949 sice uvědomovali, ale zahájit pokusné vysílání *Rádia Svobodná Evropa* se například podařilo až o dva roky později. Sociální demokracie v době těchto naléhavých zpráv z domova nedokázala připravit ani vydávání svého ústředního tiskového orgánu, na rozhlasovou akci tak zatím vůbec nepomýšlela. Představenstvo strany proto překvapila zpráva Blažeje Vilíma po jeho návratu z červnové cesty po Evropě. Vilím na schůzi představenstva strany 24. srpna překvapeným soudruhům jakoby mimoděk oznámil, že měl příležitost k jednání o možnosti zřízení „černé propagandistické vysílačky“, a domníval se, že „by takový plán mohl být uskutečněn“. Nešťastná forma, jakou to přítomným sdělil, však vyvolala mnoho pochybností a začala několikaměsíční kauzu, která skončila Vilímovým vyloučením z vedení ČSSD.

Protože je způsob komunikace v představenstvu strany pro celý případ příznačný, je vhodné citovat celý zápis: „S. Vilím: Podává zprávu za dobu své nepřítomnosti v Londýně. Obdržel telefonicky důležitou zprávu z Paříže, po které se rozhodl okamžitě do Paříže odcestovat. Šlo o informace, zejména v souvislosti se stále pronikajícími zprávami

¹⁹⁶ Archiv ČSSD, Pozůstalosti Arna Haise, „Požadavky zemského výkonného výboru čs. sociální demokracie v ilegalitě na Moravě a situaci doma“, 23. 1. 1949.

¹⁹⁷ ČSDS, Vilím, k. 1, vol. II, Spojené organizace Žula Michalovi, nedatováno.

o přípravách násilných akcí v ČSR. Domníval se, že se po rozhovoru v Paříži po několika dnech vrátí. Teprve tam zjistil, že se musí zdržet déle a s. Majerovi to napsal. Ukázalo se nutným, aby zajel také do Německa, nikoliv ovšem do táborů, nýbrž k rozhovoru ve francouzské zóně Německa. V Německu existuje celá řada skupin, které se zabývají úmysly organizovat zvenčí násilný převrat v Československu. Některé z nich mají opravdu spojení s domovem, aniž by bylo možno odhadnout spolehlivost organizací, o kterých tvrdí, že doma existují. Jednotlivé z těchto skupin jsou vedeny naivními lidmi, jedna z nich lidovcem Žemplou. Jsou přesvědčení, že stačí dát doma povel k povstání a režim bude smeten. Jsou politicky naivní, neuvědomují si následky, jaké mohou mít nepředložené akce. Odmítají Radu [svobodného Československa] i politicky vůbec s tím, že zklamala a národ se musí osvobodit bez ní. Dokonce se vyskytly pokusy o soustředění vedení těchto skupin. V několika rozhovorech měl s. Vilím příležitost vysvětlovat nebezpečí nepředložených akcí a dokazovat, že porážka režimu v ČSR, i kdyby k ní mělo dojít násilným převratem, je především záležitostí politickou. Snažil se podobné nálady tlumit a domnívá se, že se mu to podařilo. Zdá se však, že podobné nálady jsou i doma. Měli bychom se touto otázkou zabývat, poněvadž všechny tyto pokusy a přípravy jsou bez jakékoliv politické kontroly. S. Vilím měl také při této příležitosti možnost k jednání o zřízení černé propagandistické vysílačky a myslí, že by takový plán mohl být uskutečněn.

S. Hais: Chce vědět jména osob, resp. osoby z ČSR, se kterou s. Vilím v Paříži hovořil.

S. Vilím: Odmítá jméno udat.

S. Hais: Chce vědět s kým s. Vilím hovořil v Německu.

S. Vilím: Sděluje, že z politických osob s dr. Behárkou. Byl nucen zajeti do Německa k rozhovoru s osobou, jež přišla z Československa, aby se tam opět vrátila, poněvadž nemohla se dostat přes hranice.

S. Hais: Ptá se, jestli s. Vilím je ochoten říci její jméno.

S. Vilím odmítá.

S. Hais: Pozastavuje se nad tím, že s. Vilím odejel na tři týdny z Anglie, aniž by o tom informoval představenstvo strany nebo alespoň předsedu strany. To je u generálního tajemníka strany neobvyklé. Považuje jeho vysvětlení pobytu mimo Anglii za nedostatečné.

S. Vilím: Domnívá se, že nejde o formality, ale o obsah jeho zprávy, který by měl být diskutován, poněvadž myslí, že jde opravdu o vážnou věc.

S. Bernard: Připojuje se k stanovisku s. Haise. S. Vilím není oprávněn bez vědomí představenstva strany opouštět Anglii. Obsah jeho zprávy považuje za vážný, není však

ochoten v přítomnosti s. Vilíma v představenstvu strany o tak vážných otázkách diskutovat. S. Vilím jednal o možnosti zřízení vysílačky, aniž se o tom poradil s představenstvem strany.

S. Vilím: Lituje stanoviska s. Bernarda a konstatuje, že pokud jde o vysílačku, je to vlastně starý plán, na jehož uskutečnění bude trvat, i kdyby snad představenstvo strany mělo proti tomu námitky.

S. Holub: Protestuje proti stanovisku s. Vilíma, které svědčí o tom, že je rozhodnut i v důležitých otázkách nerespektovat stanovisko představenstva strany.

S. Majer: Upozorňuje s. Vilíma na obtíže, které vznikly z jeho třítydenní nepřítomnosti v Anglii. Práce sekretariátu, zejména oběžníky, zůstala stát.¹⁹⁸

Vilímovy straníky nezaskočil fakt, že odmítal prozradit jména lidí, se kterými v Německu jednal. Vzhledem k utajení takových akcí to bylo samozřejmé, muselo je ale překvapit, že se Vilím bez vědomí strany do tohoto soukromého podniku pouštěl. Ze záznamu je také patrné, že se Vilím svým tajemným chováním kolegy v představenstvu snažil provokovat.

Z Vilímových náznaků vyplývá, že existovaly starší plány na zařízení vysílačky a vedení strany o nich vědělo, akce pravděpodobně počítala s podporou francouzských socialistů. V červnu 1949 navštívil Vilím s Radomírem Lužou a Gustávem Kusým Daniela Meyera a Julese Mocha, bývalého socialistického ministra vnitra a podporovatele Ingrovy zpravodajské sekce, aby s nimi vysílání vyjednali.

Na představenstvu strany mluvil Vilím o budoucnosti rozhlasu optimisticky, stejně vyznívá i sdělení ze září 1949. Vysílačka je v něm nazývána *Alžběta*:

„1) Jde o umožnění a organizaci propagandy, která by nebyla szěžována ohledy na diplomatické styky atd., jako je tomu u českého vysílání Paříže, Londýna a USA. Vysíláno by bylo z počátku dvakrát nebo třikrát týdně, po zaběhnutí denně.

2) Ukáže-li se technická možnost, mohlo by být rozšířeno vysílání o Maďarsko, eventuelně Polsko.

3) Předpoklady pro umístění *Alžběty*, pro její obsluhu a udržování v provozu jsou již sjednány.

4) *Alžběta* bude instalována asi 200 mil od čs. hranic na západ. Potřebný akční rádius pro Čechy a Moravu je 500 mil. Pro celé Československo 800 mil. (V tom případě akční rádius zahrnuje také Maďarsko a Polsko.)

5) Provoz by mohl začít koncem září, počátkem října. Je třeba vyšetřit:

¹⁹⁸ ČSDS, Vilím, k. 2, vol. IX, „Zápis ze schůze představenstva strany, konané dne 24. srpna 1949 v bytě s. Holuba“.

- a) za jakých podmínek lze Alžbětu získat,
- b) zdali technicky vyhovuje. Instrukce o její obsluze převzal by bývalý letecký důstojník-radiotechnik, který by je na kontinentě předal obsluhujícímu personálu, eventuelně se účastnil instalace,
- c) zjistit alespoň všeobecné informace o velikosti aparátu, o spotřebě proudu atd., které jsou důležité pro přípravu místa, kde bude instalována,
- d) zjistit, zdali by nám dodavateli mohla být *Alžběta* dodána na kontinentě.

Instalace i provoz Alžběty je sjednán na nejvyšších úředních místech příslušného státu, která poskytnou pomoc při instalaci i ochranu při provozu.¹⁹⁹

O „příslušném státě“, ze kterého měla *Alžběta* vysílat, lze jen spekulovat. Protože dotyční jednali s Francouzi, vysílačka měla být instalována přibližně 320 kilometrů od československých hranic a Vilím na své cestě navštívil francouzskou okupační zónu Německa, můžeme odhadovat, že bylo umístění *Alžběty* připravováno v této části Německa. Podle nedatované zprávy Vilím čekal, až budou francouzští socialisté opět ve vládě. Jejich neúčast v kabinetu se ale prodlužovala, a tak akce nezískala dostatečné krytí.²⁰⁰

Alžběta byla jen jednou částí složitého příběhu, který Vilímovou návštěvou kontinentu započal. Proč o své cestě vedení strany nedostatečně informoval? Skutečně s vedením strany rozhádaný Vilím cestoval do Německa pouze proto, aby tamním uprchlíkům rozmlouval násilné akce v ČSR? Byla jeho motivací stále ještě iniciativa v zájmu strany, nebo vlastní politický projekt?

2.5. Vyloučení Vilíma z vedení strany

„Krizi v exilové sociální demokracii z roku 1950 historikové často vysvětlují jako osobní konflikt mezi Majerem a Vilímem. Toto zjednodušené vysvětlení ignoruje fakt, že Vilím si Majera vážil, i když se k němu často stavěl kriticky. Vadily mu sice ideologické a taktické chyby, které podle jeho názoru Majer dělal, ale oceňoval ho jako rovnocenného

¹⁹⁹ ČSDS, Vilím, k. 3, vol. 12, „K případu Alžběta“, 7. 9. 1949.

²⁰⁰ Tamtéž, „Věc Alžběty“, nedatováno.

oponenta,“ napsala ve své materiálové studii Sylva Šimsová, dcera sociálnědemokratického exulanta Karla Maiwalda a rodinná přítelkyně Vilímových.²⁰¹

Skuteční Historikové se sociálnědemokratickým exilem zatím nezabývali. Historiky Šimsová míní pamětníky, kteří ve svých vzpomínkách důvody Vilímova odvolání přecházeli jen letmo. Sociální demokrat Václav Holub vzpomíná, že „brzy po vytvoření organizační struktury exilové sociální demokracie (...) vznikaly mezi vedoucími pracovníky strany a Blažejem Vilímem stále častěji názorové rozdíly a neshody. Rozpory se postupně prohlubovaly, ve vedení docházelo k bojovému hlasování – a to často i v drobných záležitostech.“ Napětí vyvrcholilo v roce 1950, když byl Vilím obviněn, jak Holub uvádí, ze spojení s „některými lidmi, kteří nejsou členy strany a o jejichž pověsti kolují v emigraci podivné zprávy“. Tato skupina měla připravovat „politické akce“, které mohly „ve svých důsledcích ohrozit bezpečnost některých pracovníků sociální demokracie, kteří se mohou právem domnívat, že jde o akci organizovanou a schválenou vedením exilové strany“. 11. září 1950 schůze ÚVV v Londýně přijala jednomyslně²⁰² usnesení, které mělo zbavit Blažeje Vilíma funkce ústředního tajemníka strany a členství v ÚVV a představenstvu strany. O tomto rozhodnutí mělo na základě zmatených a kusých informací, některé navíc podléhaly pravidlům důvěrnosti, hlasovat písemně 30 členů ÚVV rozestých po celém světě. Pro návrh ÚVV v Londýně nakonec hlasovalo 16 členů, tedy těsná většina. Podle Holuba proto, že Vilím případ „dostatečně nevysvětlil“.²⁰³ Stejně plytkým způsobem, tedy jako osobní konflikt mezi Vilímem a Majerem, ve své monografii o sociálnědemokratickém exilu popisuje spory také Radomír Luža. Na rozdíl od Holuba líčí konflikt sice jako kritik exilového vedení ČSSD zvnějšku, avšak zamlčuje, že právě on ve Vilímově případě sehrál zásadní úlohu.²⁰⁴

Na Lužovu aktivní roli v případě upozornila Sylva Šimsová ve své materiálové studii o Vilímově případě. Na základě dokumentů z Vilímovy pozůstalosti, které po smrti jeho manželky odevzdala archivu v Cambridge, vytvořila historii událostí vedoucích v roce 1950 k Vilímovu odvolání z vedení strany. Vilím podle ní tehdy případ nevysvětlil proto,

²⁰¹ ŠIMSOVÁ, „Propuštění Blažeje Vilíma z funkce ústředního tajemníka exilové Československé sociální demokracie v roce 1950“, in: *Ročenka Československého dokumentačního střediska 2004 - 2007*, Praha 2008, s. 49.

²⁰² Zúčastnilo se jí 6 ze 13 členů ÚVV žijících v Anglii, včetně Václava Majera.

²⁰³ HOLUB, kapitola „Finanční starosti“, in: *Léta mimo domov*, s. 44-45.

²⁰⁴ LUŽA, *Československá sociální demokracie...*, s. 23 a 49.

že se právě podle pravidel důvěrnosti nemohl dovědět, jaké činy vlastně spáchal, a stal se tak „obětí desinformačních her“ zpravodajců.²⁰⁵ Příběh Sylvy Šimsově vypadá ve zkratce takto:

V exilu se v roce 1949 rozšířila zpráva o vzniku Strany práce, jednotné socialistické strany. Měla sjednotit strany demokratického socialismu a organizovat v Československu ozbrojené povstání. To údajně připravovala skupina československých emigrantů v Baden-Badenu, sídle francouzské okupační správy. Skupinu měl vést generál Mirko Vesel, jeden z organizátorů Slovenského národního povstání. Organizátoři zamýšleli vytvořit v zahraničí politickou organizaci, tzv. Direktorium, které by vojenskou akci krylo.²⁰⁶ Ať už byla realizace těchto projektů myšlena vážně, nebo se s ní počítalo už od začátku jako s politickým nástrojem k vyřízení protivníků, jisté je, že se v nich angažovali lidé z exilové zpravodajské služby budované gen. Sergejem Igrem a Hubertem Ripkou. Tato služba byla propojená s francouzskou, britskou a americkou rozvědkou. Mladý sociální demokrat Radomír Luža se stal členem ofenzivní sekce její francouzské větve.²⁰⁷ Šimsová navíc uvádí, že projekt Strany práce organizoval Vlastislav Chalupa podle instrukcí na jedné straně StB a na druhé právě Huberta Ripky, který mu 5. února 1949 napsal, že musí „přetvořit demokratický socialismus“, a poslal mu za tím účelem peníze.²⁰⁸

V květnu 1949 tak mohl Vilím dostat zprávu, že Ripka počítá se vznikem Strany práce.²⁰⁹ Vilímovi blízký Oldřich Haselman proto upozornil Zemské vedení sociální demokracie v Paříži na organizování Strany práce a na podíl Luži v tomto podniku. Krátce nato byl pravděpodobně Lužou udán francouzské policii kvůli braní úplatků. Haselman byl zatčen a vyslýchán. Po dvou dnech byl sice propuštěn, ale ÚVV ho vyloučil ze strany.²¹⁰ Během léta 1949 podnikl Vilím cestu do Paříže a Německa, aby se, jak uvedl na schůzi ÚVV strany po svém návratu, informoval o přípravách ozbrojených akcí a organizátory upozornil na naivnost takového jednání.²¹¹ Za rok byl kvůli tomu zbaven funkce i přes to, že byl (jak lze vyčíst z poukazu Sylvy Šimsově na zápisy z jednání představenstva strany) proti ilegálním organizacím na území ČSR. Podle Vilíma stačilo „10 minut dobré rozhlasové propagandy mezi dělníky“.²¹² Přál si naopak nezávislou vysílačku – zmíněnou *Alžbětu*. Sergej Ingr však

²⁰⁵ ŠIMSOVÁ, „Propuštění Blažeje Vilíma...“, s. 21-52.

²⁰⁶ Tamtéž, s. 29-33 a 40-42.

²⁰⁷ LUŽA, *Československá sociální demokracie...*, s. 22.

²⁰⁸ ŠIMSOVÁ, „Dokumenty o styku s domovem a o zpravodajské službě v pozůstalosti Blažeje Vilíma v Anglii“, in: *Sborník Archivu MV*, č. 4, r. 2006, s. 323.

²⁰⁹ Tamtéž, s. 322-323.

²¹⁰ Tamtéž, s. 322.

²¹¹ Tamtéž.

²¹² ŠIMSOVÁ, „Propuštění Blažeje Vilíma...“, s. 44.

ve snahách Vilíma viděl nežádoucí konkurenci a několikrát prý pronesl, že se postará o to, aby Vilím žádnou vysílačku nezískal.²¹³

Exilová zpravodajská služba nevznikala jen na základě iniciativy jednotlivců, ale vliv a kontrolu si v ní prostřednictvím svých zástupců nárokovaly především politické strany. Ingr však návrhy sociálních demokratů na personálním obsazení služby ignoroval. Vilím proto ve straně velmi prosazoval, aby se sociálnědemokratická delegace postavila proti členství Ingra v Radě svobodného Československa. Sociální demokraté nakonec Ingra podpořili, ale Vilím proti působení Ingra protestoval i nadále a tvrdil, že strana ztrácí kontrolu nad tím, co se bude ve zpravodajské službě odehrávat.²¹⁴ Navíc se mluvilo o tom, že postavení Rady není jisté, a kolovaly informace, že Američané chtějí posílit pozici agrárníků a Štefana Osuského v exilu na úkor v Radě zastoupených stran. Za vůdce sociální demokracie považovali agráři Vilíma.

Jestli Ingr, Ripka a Luža nebyli původci dezinformací o Direktoriu, pak jich alespoň podle Šimsově využili. Luža mluvil o tom, že by vítězství nad tímto Direktoriem znamenalo „likvidaci“ Vilíma, Heselmana a dokonce i Majera v sociální demokracii (Lužovými slovy tedy „konzervativního křídla“ strany) a některých nepohodlných národních socialistů.²¹⁵ Po potrestání Vilíma pak Luža Ripkovi napsal: „Vilím je konečně odstraněn.“ V dopise ÚVV dodal: „Plně se ztotožňuji s návrhy přijatými členy ÚVV v Londýně, i když bych sám raději volil vyloučení p. B. Vilíma ze strany.“²¹⁶

Ačkoli Šimsová prokázala Lužův podíl v celé kauze, Vilímovu osobnost líčí idealizovaně. V závěrečné hypotéze své studie o Vilímovi píše: „Ve své činnosti byl úspěšný nejenom svou výkonností, ale také historickou náhodou, že přišel dříve než ostatní. Jeho motivací nebyla ctižádost, ale zapálení pro věc. Vilímovou hlavní vlastností byla tvořivost. A právě tak, jako ve svém řemesle vyráběl cizelované předměty pro jejich krásu, v politice mu šlo o zlepšování společnosti. Sám sebe spatřoval pouze jako nástroj. Služba bez ctižádosti je v politice vzácná. Byl proto často nepochopen lidmi, kteří s ním tento postoj nesdíleli. Pro jeho tvořivé úspěchy se jím cítili ohroženi.“²¹⁷

Pro Vilímovu protistranickou činnost skutečně vypovídalo několik faktů. Jak víme, po příchodu Majera do exilu postupně ztrácel ve straně, kterou založil, vliv na směřování její

²¹³ ŠIMSOVÁ, „Propuštění Blažeje Vilíma...“, s. 36-40.

²¹⁴ ŠIMSOVÁ, „Dokumenty o styku s domovem...“, s. 323-324.

²¹⁵ ŠIMSOVÁ, „Propuštění Blažeje Vilíma...“, s. 38-39, měli to být národní socialisté Bušek, Suchý a dokonce i Alois Čížek, slovy Bořivoje Čelovského „neohrožený komunistobijec“ v Národním shromáždění.

²¹⁶ Tamtéž, s. 26.

²¹⁷ Tamtéž, s. 50-51.

politiky. Vadilo mu, že ČSSD, stejně jako Rada svobodného Československa, nereprezentuje ideál demokratického socialismu. Nejprve uvolnil místo předsedy Majerovi, odpovědnost za styk s domovem místo něj pak převzal v první polovině roku 1949 Václav Holub. Šimsová tvrdí, že projekt Strany práce byl provokací StB, je ale nutné si uvědomit, že myšlenka strany inspirované druhorepublikovou Národní stranou práce nebo Labour Party byla velmi populární již v exilu za druhé světové války a na stránkách pounorových exilových časopisů se diskuze o projektu také často objevovala.

Nelze se také divit Vilímovým straníkům ptajícím se, proč by někdo, kdo na projektu Strany práce a odbojového Direktorია neměl zájem, jezdil na vlastní náklady do Německa, aby nejmenovaným lidem rozmlouval jakési odbojové akce.

Pro Vilímovy protistranické aktivity by svědčil i okruh s *Londýnskými listy* spřátelených redakcí, které jednotnou Stranu práce propagovaly. V IRO-Campu Panzerkaserne v Murnau vycházel zmíněný *Národohospodář*, jenž se koncem roku sloučil s tamním časopisem *Tribuna* bývalého zaměstnance Melantrichu a národního socialisty Bóžy Netíka. Jejich spřáteleným časopisem byla i belgická *Svoboda*. K této skupině se počítal také amsterodamský bulletin *Za svobodu* vydávaný zmíněnou odbojovou skupinou uprchlíků „Pravda vítězí“ a ženevská *Skutečnost*. Sociální demokraté, kteří s touto skupinou, do níž se vetřel agent StB Chudoba, spolupracovali, byli Josef Císař v Miláně (Lužův spolupracovník z odboje), František Kovárna v Paříži, Adolf Mokřý v Londýně a František Plášil v Curychu. Organizace byla napojena na Ingrovu tajnou službu zpracovávající zprávy z domova. Ty Vilímovi posílal Plášil.²¹⁸

Že by Vilím měl zájem na vzniku Strany práce ale vylučuje dokument zveřejněný Sylvou Šimsovou. V dopise z února 1950 Vilím Lužovi píše, že mu myšlenku jednotné strany demokratického socialismu nevyčítá. Vadilo by mu však, kdyby se měl k této cestě dobrat „nějakými postranními cestičkami“.²¹⁹ Že Vilím nebyl iniciátorem akce, konečně dokládá i jemu adresovaná zpráva od Oldřicha Haselmana, který ho o zmíněné skupině informoval před jeho odjezdem na kontinent a zmínil se také, že skupina připravuje násilné povstání v Československu a chystá sloučení národních socialistů se sociálními demokraty.²²⁰

O tom, proč se choval záhadně, můžeme spekulovat. Tajemným chováním chtěl pravděpodobně vedení strany znejistit. Nespokojený s vývojem uvnitř strany, bez podpory ve vedení, hledal spojence mezi straníky na kontinentě. Také proto navštívil v létě 1949

²¹⁸ ČSDS, Vilím, k. 3, vol. 12, Haselman, „Strana Práce – anebo čs. zahraniční ústav“.

²¹⁹ ŠIMSOVÁ, „Propuštění Blažeje Vilíma...“, s. 32.

²²⁰ ČSDS, Vilím, k. 3, vol. 12, Haselman, „Strana Práce – anebo čs. zahraniční ústav“.

Francii, s Lužou a Haselmanem vyjednávali o projektu vysílačky, který se mu velmi zamlouval. Lužovy plány však směřovaly ještě dále. Než byla prohlédnuta provokace StB se Stranou práce a Direktoriem, Luža projekt podporoval. Pro Vilíma byly takové plány přehnané a nepřijatelné. Protože chtěl zachránit projekt rozhlasu, vydal se do Německa, aby si s lidmi kolem vysílačky a Strany práce názory vyjasnil. S Lužou se na směřování projektu ale neshodl, a tak se ze spojenců stali konkurenti. Luža poté intrikami Haselmana i Vilíma odstavil.

„Z dnešního zorného úhlu a s více než čtyřicetiletým odstupem je možno říci, že tehdejší rozhodnutí ÚVV (...) bylo poněkud unáhlené, příliš drastické a vlastně politováníhodné,“ napsal Václav Holub o tehdejších událostech s lítostí. Na svou obhajobu ale dodal: „Přesto nelze při hodnocení tehdejších událostí přehlédnout ani negativní stránky Vilímovy osobnosti. Patřil k nim sklon k přílišnému osobnímu velikášství a tajnůstkářství, které se někdy dalo jen těžko rozeznat od konspirace.“ Jako příklad tohoto tajnůstkářství uvedl Holub mnohem starší případ - Vilímovu zářijovou dohodu s KSČ z roku 1947.²²¹

²²¹ HOLUB, *Léta mimo domov*, s. 46.

3. VÝCHOD – Kauza Bohumila Laušmana (1951-1953)

3.1. Jugoslávská naděje?

První velká roztržka v komunistickém hnutí se na mezinárodní úrovni nečekaně přihodila mezi Sovětským svazem a Titovou Jugoslávií. Pro mnoho exulantů se proto vzpurná balkánská země počátkem padesátých let stala nadějí na pád sovětského impéria, důslední socialisté si navíc od jugoslávského vzoru slibovali uskutečnění specifické cesty k socialismu oproštěné od sovětských příkazů a ruské samoděržavné tradice.

Vše ale nebylo tak růžové, jak by se na první pohled mohlo zdát. Malá skupinka funkcionářů v Komunistické straně Jugoslávie (KSJ) v čele s Milovanem Djilasem a Svetozarem Vukmanovićem sice prosazovala negaci sovětského systému, avšak nesjednotila se na konkrétní alternativě, a tak se její marxistické vize omezily pouze na kritiku nešvarů (ovšem při zachování moci stávající oligarchie).²²² Když byl potom příliš kritický Djilas na konci roku 1953 politicky odstraněn, k překvapení mnohých se během následujícího roku ukázalo, že ideologické bariéry mezi Jugoslávií a již Chruščovovým Sovětským svazem jsou snadno překonatelné²²³ a že sovětsko-jugoslávská roztržka nespočívala v ideologii, ale v geopolitických neshodách.

To vše mělo ale svůj vývoj. V roce 1950 se Jugoslávie musela vyrovnávat s katastrofální situací v zemědělství způsobenou masivní kolektivizací. Využila proto hospodářské pomoci Západu a v ekonomice zaváděla „liberalizační“ opatření.²²⁴ K účelovému spojení se Západem nutila Tita potřeba hospodářské a vojenské pomoci a to se neobešlo bez kontaktů se západními socialistickými stranami i socialistickým exilem. Předsednictvo KSJ tyto vztahy oficiálně podpořilo v červnu 1950. Poměr k Socialistické internacionále byl sice problematický, protože v ní působili někteří uprchlíci před Titovým režimem (především srbský socialista Živko Topalović, vedoucí jugoslávské sekce Socialistické unie střední a východní Evropy), přesto ale na počátku roku 1951 navázala KSJ spojení s labouristy

²²² PELIKÁN, Jan, *Jugoslávie a východní blok v letech 1953-1956*, Praha 2001, s. 46-47.

²²³ Tamtéž, s. 110.

²²⁴ DURMAN, Karel, *Popely ještě žhavé. Velká politika 1938-1991*, I., „Světová válka a nukleární mír 1938-1964“, Praha 2004, s. 347-348. Pomoc UNRRA Jugoslávii nakonec dosáhla celkové sumy 420 milionů dolarů, z amerických zdrojů dostal Bělehrad do konce roku 1951 hospodářskou pomoc v hodnotě 150 milionů dolarů a 60 milionů dolarů válečné pomoci. Většina zemědělských družstev se rozpadla. Vedle liberalizace v ekonomické sféře však existovaly hrůzné koncentrační tábory pro odpůrce režimu.

a francouzskými, belgickými a skandinávskými socialisty, z nichž se stali přímluvci politické i hospodářské pomoci Jugoslávii. S československým exilem pak získala Jugoslávie kontakt díky předúnorovému předsedovi sociální demokracie Bohumilu Laušmanovi, který se počátkem roku 1950 v exilu také objevil.

*

Komunisté po únoru nejprve využívali Laušmanovu osobnost; ve funkci místopředsedy vlády ho zatím ponechali, aby jeho jménem změny ve společnosti legitimizovali. Laušman si o novém politickém kurzu nedělal iluze. Uvědomoval si, že je pouhou loutkou v rukách komunistů. Ti se k němu ve vládě ale chovali slušně. Proto pravděpodobně na jaře 1948 ještě podlehl klamu, že je možné se ze svých „hříchů“ u vedení KSČ vykoupit, a svým chováním tak získat pro sebe a pro rodinu bezpečí. O emigraci tehdy ještě vážně neuvažoval, protože jedním exilem s katastrofálními důsledky pro rodinu²²⁵ si už prošel. Ke klidu mu však nepomohlo ani nepolitické místo ředitele slovenských elektráren, do něhož po volbách v roce 1948 nastoupil. Přihláška do KSČ byla zamítnuta, v soukromí předtím ale prohlásil, že je „to dobré akorát k vytření prdele“.²²⁶ Rodinu sledovala StB. Poté, co na něj byl vydán zatykač, pokusil se s ní na Silvestra 1949 uprchnout na Západ. V diletantsky připravené akci se podařilo přejít hranice jen jemu a převaděči, manželka s dcerami byly zatčeny.²²⁷

Laušman byl po přechodu bavorských hranic ihned vyhodnocen jako prominentní uprchlík; pátý den po útěku, pátého ledna 1950, ho CIC převezla do Bad Homburgu nedaleko

²²⁵ Popularita, po níž touží každý politik, má často odvrácenou tvář. Laušman pro ni dokázal riskovat, avšak i v momentech vyžadujících ohleduplnost. Od roku 1941 totiž vystupoval na rozdíl od opatrnějších kolegů ve vysílání londýnského rozhlasu pod svým jménem. V protektorátu se kvůli tomu proti němu okamžitě rozběhla kampaň, během heydrichiády byla jeho rodina pozatýkána. Bratra Jaroslava, povoláním učitele, utýrali v listopadu 1942 v koncentračním táboře Sachsenhausen. Matku Rudolfínu poslali jako Židovku z Terezína rovnou do Osvětími. Manželka Julie přežila. Prošla ale hrůzou táborů Terezín, Neubrandenburg a Ravensbrück. Laušmanovy sestry Zdenka a Štěpánka okupaci také přestály, Zdenka však byla zatčena v červnu 1942 a vězněna v internačním táboře ve Svatobořicích na Moravě až do konce války. Nejmladší ze sourozenců Štěpánku vyslýchalo mnohokrát Gestapo. Obě dcery, Olga a Věra, po zatčení matky zůstaly v Chrudimi u dědečka Káška. Od roku 1943 tam byly totálně nasazeny. Po válce sestra Zdenka vyčítala bratrovi, že „pro svou politickou kariéru zničil celou rodinu“. Manželku zbídačenou pobytem v nacistických lágrech po návratu do vlasti Laušman neustále podváděl. ABS, ZV 127 MV, Svazek č. 4, Příbuzenské vztahy Bohumila Laušmana.

²²⁶ NA, 100/1, sv. 19, i. j. 985.

²²⁷ K Laušmanově poúnorovému životu detailně viz má diplomová práce *Politické představy Bohumila Laušmana – příběh demokratického socialisty*. K Laušmanovu útěku nejvíce BUREŠOVÁ – TRAPL, *Silvestrovský útěk...*, s. 59-67.

Frankfurtu nad Mohanem, aby se zúčastnil tiskové konference.²²⁸ Trvala hodinu a půl a zúčastnily se jí desítky novinářů nejrůznějších západních tiskových agentur. Umístěn byl do amerického utečeneckého tábora King Camp v Oberurselu u Frankfurtu. Tento tábor byl mezi podobnými zařízeními výjimkou. Sloužil k ubytování prominentních uprchlíků²²⁹, podmínky v něm byly mnohokrát lepší než v ostatních táborech.²³⁰ Říkalo se mu proto „zlatá klec“.²³¹ Postaven byl za války, kdy sloužil k internaci sestřelených britských a amerických letců. Po válce v něm CIC věznila významné nacistické generály i politiky včetně těch, kteří byli odsouzeni tribunálem v Norimberku.²³² Laušman dostal vlastní vilu, ze které nemohl zpočátku vycházet.²³³

Po příjezdu do tábora začal korespondovat. Blažejovi Vilímovi 20. ledna napsal: „Ano, už jsem také za hranicemi své porobené vlasti. Zatím v Německu, host Američanů, vyřizují své nezbytné náležitosti a líží se z ran, které na mne dopadají jedna za druhou. Před 5 měsíci byl zatčen můj zeť, jeho žena, moje dcera Olga, jakož i já jsme v tomto případě ještě ‚nepřeskočili‘. Jenom mimořádné opatrnosti děkuji, že jsem svým hlídačům stále unikal. Proto jsme se rozhodli pro vyhnanství. Bohužel mně se podařilo 1. 1. přejít hranice, kdežto moje tříčlenná rodina, s další bratislavskou rodinou, jsou nezvěstní. To vše mne postihlo ve dnech, kdy se blíží osmé výročí zatčení mých drahých nacisty. Matka a bratr se z koncentračních táborů nevrátili, žena se sestrou se vrátili s podlomeným zdravím.

Pokoušel jsem se před Tvým odjezdem z Prahy ještě se s Tebou sejít, ale nebylo to možné. Na každém kroku jsem byl hlídán. Ó, jak se za tu dobu poměry u nás změnily! Svět není ani zdaleka informován, co se u nás vlastně děje! Je to něco neuvěřitelného a neslýchaného! Už to není jenom bída politická, hospodářská, sociální a kulturní, už jsou to příznaky bídy mravní – a to je bída nejstrašlivější. Za války jsme věděli, s kým máme tu

²²⁸ ABS, ZV 127 MV, osobní spis - Laušman Bohumil, výslech z 5. a 13. 1. 1954.

²²⁹ Před Laušmanem prošli tímto táborem např. někdejší ministr Josef Černý, poslanci Ota Hora, Alois Čížek a Bohdan Chudoba nebo publicisté Ivan Herben a Pavel Tigrid, JIRÁSEK – TRAPL, s. 73. Tábor je popsán v korespondenci čs. uprchlíků, kterou publikoval ČELOVSKÝ, *Emigranti. Dopisy politických uprchlíků...*

²³⁰ Situace politických uprchlíků se zlepšila v srpnu 1948, kdy většinu kapacity rakouských a německých táborů převzala zmíněná organizace International Refugees Organization (IRO). Pokud někdo nedostal status politického uprchlíka, byl předán do některého z táborů německé správy, kde byly podmínky horší. Ke známým táborům IRO patřily např. Ludwigsburg a Regensburg. JIRÁSEK – TRAPL, s. 16-17.

²³¹ Tamtéž, s. 73.

²³² ŠOLC, Jiří, *Útěky a návraty, Bohumil Laušman – osud českého politika*, Praha 2008, s. 203, http://de.wikipedia.org/wiki/Camp_King.

²³³ ABS, ZV 127 MV, osobní spis - Laušman Bohumil, výslech z 5. a 13. 1. 1954.

čest. Byli to nacisté, kteří nebyli z naší krve. Dnes jsou to Slované a naši lidé. O to je to horší!“²³⁴

Za několik dní ale dostal odpověď od Ústředního výkonného výboru ČSSD v exilu, že už není považován za příslušníka strany, protože byl jeho postup v kritických únorových dnech „v ostrém rozporu s vůlí členstva jasně projevenou brněnským sjezdem a poněvadž se později připojil k zrádcům demokracie a socialismu a aktivně pomáhal při potlačení československé sociální demokracie“. V závěru dopisu se píše: „Prosíme proto, abys nám sdělil, jaké jsou Tvé další emigrační plány a možnosti, abychom mohli posoudit, kdy a jak se může někdo z funkcionářů strany s Tebou sejít (...) Litujeme, že náš první dopis nemohl být jiný.“²³⁵

Po propuštění z tábora strávil Laušman léto 1950 v americké polointernaci v horském městečku Falkenstein nedaleko Frankfurtu nad Mohanem. Čekal na pas a plánoval svou budoucnost. Přemýšlení mu v červnu zpříjemnila návštěva dvou starých známých, bývalého redaktora *Práva lidu* Otto Gráfa s dřívějším ředitelem sociálnědemokratických tiskových podniků Cíl Jindřichem Knebortem. Přijeli za ním ze „svého“ uprchlického tábora Ludwigsburgu, aby mu nabídli spolupráci v časopisu *Nezávislé československé listy*²³⁶. Protože si rozuměli v pohledu²³⁷ na československý exil a Laušman viděl v jejich nabídce šanci odrazit se ode dna, dohodnutá spolupráce se osvědčila. Kromě časopisu se ale hlavním účelem jejich setkávání stal připravovaný rozhlas *Svobodné Evropy*²³⁸ v Mnichově, jehož

²³⁴ ČSDS, Blažej Vilím, kar. 5, korespondence, Laušman (Karl Mason) Vilímovi 20. 1. 1950.

²³⁵ Tamtéž, ÚVV Laušmanovi 19. 1. 1950.

²³⁶ Bulletin vznikl za finanční podpory čs. emigrantů z bulletinu IRO tábora v Ludwigsburgu. Pracovali v něm novináři Dub, Roubal, Velvarský a další. Ti, kteří tábor už opustili, se stali zahraničními dopisovateli. Distribuci zabezpečil zkušený J. Knebort, takže list měl určitou úroveň a mohl si dovolit i útočit na Radu svobodného Československa. Tamtéž.

²³⁷ Tyto informace získané z pozdějších výsledků je třeba brát s velkou rezervou, přesto Gráfovy výroky uvádím jen pro dokreslení atmosféry v čs. exilu. Takto o Gráfově řeči Laušman později během výsledků referoval: „O tzv. Radě svobodného Československa mluvil s despektem, (...) zesměšňoval Zenklův manifest „Můj lidé československý“, o Osuském mluvil jako o starém reakcionáři, který nezná domov a přesto má v USA jistý respekt, (...) o V. Majerovi jako o rudém argalášovi, který je ve vleku Osuského a Černého, o Ripkovi, který dříve kradl svým kolegům rukopisy, potom okrádal emigranty a nyní má peníze na Francouzích a Američanech, o Peroutkovi, který se potácí od škarpy ke škarpe (...) Pohrdlivě mluvil o špioncích, jimiž je emigrace prolezlá, při čemž jejich pány lze poznat podle toho, jak kouří cigarety francouzské, anglické či americké. Vedle „špionků“, mluvil též o „šmelošpionech“, za něž označil lidi ze skupiny býv. generála Moravce, kteří se věnují podvádění uprchlíků v malém a šmelinaři s kuřivem, alkoholem a konzervami ve velkém.“ ABS, ZV 127 MV, podsvazek 7, „Mé styky s Ottou Gráfem“.

²³⁸ Program rádia byl prozatím připravován v New Yorku, jeho vlny proudily do Československa z krátkovlnné vysílačky umístěné v nákladním voze, který jezdil podél hranic s ČSR. Pravidelné vysílání z Mnichova začalo 1. května 1951. Šéfredaktorem se stal Ferdinand Peroutka dlící v redakci v USA, mnichovskou redakci vedl zpočátku Pavel Tigrid. Stejně jako Rada svobodného Československa bylo i rádio financováno Národním výborem pro svobodnou Evropu (National

první pokusné vysílání se 4. července 1950, v Den americké nezávislosti, úspěšně uskutečnilo. Připravoval se nábor pracovníků, a bývalý spolumajitel pražského hotelu Ambassador Weyr proto začal z pověření Američanů objíždět uprchlické tábory a hledat vhodné kandidáty pro práci redaktorů. Všichni spolupracovníci *Nezávislých československých listů* se rozhodli, že se budou o práci v Mnichově ucházet. Otto Gráf uspěl.²³⁹

Také Laušman o práci ve *Svobodné Evropě* velmi usiloval. Byl sice nepřijatelný pro Radu svobodného Československa, na ní bylo ale rádio finančně nezávislé²⁴⁰. Po návratu z Ludwigsburgu, kde byl začátkem září 1950, tak mohl příteli Karlu Maiwaldovi²⁴¹ napsat: „Řada slušných lidí mě vybízí k aktivitě. Snad víš, že píší zatím anonymně komentáře k domácím událostem do ČNN²⁴². Rozhlas²⁴³ je cituje, bez udání pramene ovšem, ale američtí činitelé, nadřizení českým, sháněli jméno pisatele. Už se mnou korespondují a oznámili mne, že mne pozvou do US na návštěvu.“²⁴⁴ Američané Laušmana nakonec nepozvali, jeho texty však byly *Svobodnou Evropou* vysílány díky zaměstnanci rádia Zdeňku Šedivému, bývalému redaktorovi *Práva lidu*, spolupracovníkovi Otty Gráfa a členovi Ústřední komise mládeže exilové ČSSD.

29. září obdržel Laušman pas. Původně chtěl cestovat do Anglie, ale Vilím s Majerem už dříve zakročili, aby nezískal vízum.²⁴⁵ Navštívil proto jen Paříž, kde jednal s činiteli socialistické strany o své rehabilitaci v Socialistické internacionále, ze které byl na nátlak československých exulantů vyloučen.²⁴⁶ Francouzi byli zmateni rozkolem v ústředním výboru ČSSD, Laušman jim ale nemohl poskytnout detaily, i pro něho to byla novinka. Maiwaldovi

Committee for a Free Europe). PERNES, předmluva v knize Vojtěcha Jeřábka, *Českoslovenští uprchlíci ve studené válce*, s. 16-17.

²³⁹ Tamtéž.

²⁴⁰ ČELOVSKÝ, *Politici bez moci...*, s. 57. *Radio Free Europe* organizoval především zmíněný National Committee for a Free Europe, americká organizace. Tamtéž, s. 51, PERNES, s. 17.

²⁴¹ Karel Maiwald (Maywald), 3. 10. 1902 Oslavany – 18. 8. 1979 Londýn, sociální demokrat, národohospodář a statistik. Vystudoval právo na Masarykově univerzitě v Brně, jako stipendista studoval v USA, Velké Británii, Švýcarsku a Německu. Ve třicátých letech působil ve Státním statistickém úřadě, jako stoupenec keynesiánství ovlivnil ve druhé polovině třicátých let ekonomickou politiku v ČSR. Člen PVVZ. 1945-1948 předseda Státního úřadu plánovacího a externí profesor Vysoké školy politické a sociální v Praze, člen ÚVV ČSSD a hlavní národohospodářský expert strany. 1945-1946 poslanec Prozatímního národního shromáždění. Na podzim 1949 emigroval do Velké Británie a od roku 1950 působil na katedře aplikované ekonomiky univerzity v Cambridge. Byl činný v exilové ČSSD. V šedesátých letech pracoval jako statistický expert v Rhodesii a Nigérii.

²⁴² *Nezávislé československé noviny*.

²⁴³ *Rádio Svobodná Evropa*.

²⁴⁴ Churchill Archives Centre, MWLD, 235-4, Laušman Maiwaldovi 29. 9. 1950.

²⁴⁵ Za udělení víz intervenoval např. profesor Laski. ÚZSI, Svazková agenda I. správy SNB, Bohumil Laušman.

²⁴⁶ Jednal především s poslancem francouzské socialistické strany Pontillonem a zástupcem generálního tajemníka této strany Bruttelem. ABS, ZV 127 MV, svazek 7 a tamtéž, osobní spis - Laušman Bohumil, „Protokol o výpovědi s obviněným Bohumilem Laušmanem z 9. 3. 1954“.

napsal: „Naši (...) v Londýně se porvali, rozešli se (...) Bylo by to k smíchu, kdyby to nebylo k pláči.“²⁴⁷

Bývalý sociálnědemokratický předseda nakonec nezamířil na Západ; využil svých předúnorových styků, díky předsedovi jugoslávské státní plánovací komise Borisu Kidričovi zajistil pro svého přítele Rudolfa Krupičku místo v tamním chemickém průmyslu a do Jugoslávie odjel s ním. Cestu navíc posvětili význační představitelé Komunistické strany Jugoslávie Edvard Kardelj a Svetozar Vukmanović-Tempo, kteří exulanty podpořili i finančně.²⁴⁸

V říjnu 1950 přicestovali do Bělehradu²⁴⁹. Laušmanovi sice byla hned po příjezdu oznámena nepříjemná zpráva, že nelze „vzhledem k dnešní politické situaci dovolit“, aby vykonával „jakoukoliv politickou činnost“²⁵⁰, během svého pobytu na Balkáně si ale uvědomoval, že i opatrná publicistická propaganda ze socialistické Jugoslávie může mít na československé dělnictvo pozitivnější vliv než nevýrazná kampaň občanského exilu a téměř neexistující činnost exilového vedení ČSSD. Směřování *Rádia Svobodná Evropa* pod vedením „starého liberála“ Ferdinanda Peroutky kritizoval, protože dostatečně nezakrývalo spory v emigraci a především se nezajímalo o „skutečné smýšlení“ obyvatel v Československu. Zdůrazňoval, že „bez dělnictva nelze dosáhnout svobody“.²⁵¹ Začal proto psát do krajanského tisku tamní české a slovenské menšiny a promýšlel vlastní tiskovou kampaň.

Spolupráce s československou menšinou v Jugoslávii byla ale problematická. Česká minorita v Chorvatsku, a částečně také slovenská ve Vojvodině, byla složena především ze sedláků, kteří kolektivizaci v zemědělství odmítali, což nepřispívalo k důvěře komunistického vedení. Nevhodnou „třídní skladbu“ měli Češi a Slováci i ve městech, kde pracovali zejména jako obchodníci, navíc řada z nich po válce usilovala o návrat do ČSR.²⁵²

Z Laušmanovy korespondence²⁵³ vyplývá, že byl v kontaktu především se slovenskou menšinou ve vojvodinském Báčském Petrovci a s tamní Slovenskou maticí, velmi činnou i přesto, že byla kulturní samospráva menšinových organizací v říjnu 1948 převedena

²⁴⁷ Churchill Archives Centre, MWLD, 235-4, Laušman Maiwaldovi 29. 9. 1950.

²⁴⁸ VOJTĚCHOVSKÝ, Ondřej, „Několik dokumentů z bělehradských archivů k působení Bohumila Laušmana v exilu v Jugoslávii“, in: *Securitas imperii*, č. 14, 2006, „Laušman v Bělehradě...“, s. 312, LUŽA, *Československá sociální demokracie...*, s. 58.

²⁴⁹ ABS, ZV 127 MV, osobní spis - Laušman Bohumil, „Protokol o výpovědi s obviněným Bohumilem Laušmanem z 8. 3. 1954“.

²⁵⁰ ŠOLC, s. 217.

²⁵¹ ČSDS, Vilím, kar. 5, Laušman Vilímovi 15. 3. 1952.

²⁵² VOJTĚCHOVSKÝ, s. 341.

²⁵³ Churchill Archives Centre, MWLD, 235-4 a 235-5.

pod centrálně řízené Svazy kulturně osvětových spolků.²⁵⁴ Laušman měl v Petrovci řadu přednášek a publikoval v tamním tisku (*Hlas ľudu*). Slovenská matice mu vydala knihu *Pravda a lož o Slovenskom národnom povstaníu*, za což získával i honoráře. Českou menšinu navštěvoval v chorvatském Záhřebu a Daruvaru. Do tamního časopisu *Jednota* psal články o situaci v Československu.²⁵⁵ Z třídílného textu, který vycházel na počátku roku 1952 v *Hlasu ľudu*, je zřejmé, na jaké nebezpečí své hostitele upozorňoval: „Kdysi svobodná Republika československá je dnes pouhou kolonií, s níž Moskva zachází tak brutálně, jak s ní zacházel před lety Berlín. Rozdíl je pouze v tom, že nacistický Berlín se netajil tím, že chtěl jednou provždy smazati Československo z mapy Evropy, kdežto Moskva, připravující postupně ale plánovitě a vytrvale připojení Československa k SSSR, své tajné a přitom průhledné úsilí nazývá ochranou československé svobody.“²⁵⁶

3.2. Exilové schizma a případ Karla Maiwalda

25. ledna 1951 se Rada svobodného Československa kvůli řadě věcných i osobních sporů²⁵⁷ rozštěpila na dvě skupiny. Dosavadní předseda Petr Zenkl a dalších dvanáct členů²⁵⁸ výboru ji prohlásili za zaniklou a vytvořili nový exilový orgán – Národní výbor svobodného Československa. Sedmnáct zbylých členů²⁵⁹ v Radě zůstalo a zvolilo novým předsedou agrárníka J. Černého. Ve vedení československého exilu vzniklo schizma a nikdo netušil, jak dlouho bude trvat. Skutečnost, že ze sociálních demokratů v „sedmnáctce“ zůstali Václav Majer, Mirko Sedlák a František Němec a se Zenklovou „třináctkou“ odešli Vojta Beneš a Josef Žák, nesvědčila o jednotě exilové strany.

²⁵⁴ VOJTĚCHOVSKÝ, s. 341.

²⁵⁵ K působení Bohumila Laušmana mezi českou a slovenskou menšinou v Jugoslávii na základě zpráv z jejich tisku nejnověji BUREŠOVÁ – TRAPL, *Bohumil Laušman. Proměny života sociálně demokratického politika s nástupem komunistické moci v Československu*, s. 29-50. Laušman navštívil také některá místa v Bosně. Podle tisku si krajany získával svým skromným a přátelským chováním, řečnickými schopnostmi a smyslem pro humor, tamtéž, s. 33-34.

²⁵⁶ Tamtéž, s. 43-44.

²⁵⁷ O rozkolu v RSC více JIRÁSEK – TRAPL, s. 54-65 a ČELOVSKÝ, *Politici bez moci...*, s. 74-87 a 160-171.

²⁵⁸ Byli to V. Beneš, P. Blaho, J. Dieška, J. Firt, A. Hřebík, S. Ingr, A. Klimek, Š. Kočvara, J. Papánek, H. Ripka, Jar. Stránský a J. Žák.

²⁵⁹ Byli to J. Černý, J. Lettrich, V. Majer, Š. Osuský, F. Němec, F. Peroutka, A. Heinrich, A. Procházka, J. Slávik, M. Franek, T. Szabo, B. Bunža, M. Rechcigl, F. Král, M. Sedlák, P. Vibocho a M. Kvetko.

Vedení exilové ČSSD, jejíž členové se dělili na příznivce obou táborů rozpadlé Rady, mezitím trpělo řadou sporů plných podezřívání a osobních útoků. Majer a Holub obviňovali příznivce Zenklova Výboru, že chtějí stranu rozložit. Proti nim se naopak ohrazoval Eduard Táborský, kooptovaný člen ÚVV strany, který se připojil k Zenklovu táboru: „Je věru tragikomické, když onen Holub, který mi v Moskvě v roce 1945 říkal, abych nešel tak ostře proti Fierlingerovi, (...) mě vlastně nyní viní z toho, že jsem zrádcem strany,“ psal Táborský.²⁶⁰

Směsici osobních animozit, pomluv a intrik nemá v našem kontextu smysl rozplétat. O tom, v jaké krizi se nacházely vztahy exilových politiků, vypovídá dopis bývalého odboráře a novináře Arno Haise, který se z rozhádaného Londýna a Paříže rozhodl přestěhovat do Toronta. Jeho pohled - kromě zvláštních „rasových“ charakteristik kolegů – není třeba komentovat: „Přijel jsem do Londýna v přesvědčení, že tam uděláme pěkný kus práce, ale brzy jsem poznal, že jsem se hrozně zmýlil (...) Nejdříve jsem se dostal do kontroverze s Vilímem pro jeho dobrodružný, jedině osobními aspiracemi podněcovaný postup, přitom však jsem nevstoupil do Majerovy kamarily, a tak jsem tam stál osamocen jak kůl v plotě. Holub nekriticky zbožňuje Majera a nemá proto vlastního postoje k ničemu, Bernard, kromě všech nedostatků příslušných jeho [židovské] rase (nerozhodnost, opatrnost, určitá devótnost k mocným) je handicapován ještě svou ženou jako bývalou komunistkou, posluhuje proto Majerovi v obavě, aby proti němu něco nepodnikli, ostatní pak jen přisluhují, dostali se k vysokým funkcím ve straně až zde v exilu a snaží se za to odvděčit – od nich se nedá očekávat vlastní hledisko.“²⁶¹

Přestože byli mnozí sociální demokraté politikou znechucení, nehodlali se s exulantským osudem smířit a nadále doufali, že se sociální demokracii podaří stmelit v jednotný orgán, který by efektivněji bojoval proti režimu v Československu. Jako přirozená cesta ke smíření se jevilo svolání sjezdu. Skupina funkcionářů nespokojených s exilovým vedením strany, která se začala formovat během druhé poloviny roku 1951, vytvářela plán, podle něhož se měl exilový kongres realizovaný alespoň písemnou korespondenční formou uskutečnit na základě legitimacy brněnského sjezdu - posledního oficiálního celostranického hlasování na domácí půdě.

Jakýmsi prostředníkem mezi skupinkami těchto nespokojenců se stal bývalý hlavní národohospodářský expert strany Karel Maiwald - brněnským sjezdem zvolený člen ÚVV, který po únoru 1948 zůstal ve funkci předsedy Státního úřadu plánovacího a do exilu odešel

²⁶⁰ LUŽA, *Československá sociální demokracie...*, s. 42.

²⁶¹ Archiv ČSSD, Pozůstalost Arno Haise, A. Hais „Příteli a soudruhovi“ 20. 7. 1951.

až na podzim 1949. V roce 1950 získal díky pozvání Manchesterské univerzity návštěvní vízum do Anglie, poté jako ekonom nastoupil na Katedře aplikované ekonomiky Univerzity v Cambridge. Ještě před tím se musel vyrovnávat s útoky exilového tisku proti své osobě²⁶² a z uprchlického tábora Ludwigsburg v Německu vysvětlovat Ústřednímu výkonnému výboru své pounorové chování. 21. listopadu 1949 rozhodovalo vedení strany o jeho dalším působení ve straně, především o jeho členství v ÚVV. Předseda Majer prohlásil, že „Maiwaldovo stanovisko doma nebylo vždycky dosti jasné“ a vzpomínal na to, že jeho ministerstvo výživy mělo se Státním úřadem plánovacím četné spory, a doporučil, aby se o jeho členství v ÚVV vůbec nehlasovalo. Zdůraznil ale, že „Maiwald byl vždycky čistý člověk“ a navrhl mu pomoc při získání víz do Anglie. Tajemník Václav Holub dodal, že „Maiwald šel doma po tři léta s Fierlingerem“, a souhlasil s Majerovým řešením. O Maiwaldově setrvání v ÚVV se nehlasovalo.²⁶³

Maiwald s tímto rozhodnutím nesouhlasil, v korespondenci se svého nároku dovolával, když rozhodování v ÚVV označil za „totalitářské“.²⁶⁴ S vedením ČSSD se pak definitivně rozešel v létě roku 1951, po ostré výměně dopisů s Václavem Holubem, který mu otevřeně napsal: „Tón Tvého dopisu je velmi nehezký, lépe řečeno velmi neslušný. Nechtěl jsem věřit, že je to dopis od Tebe. Je zajímavé, že jsi se stal obráncem demokracie teprve v zahraničí. Měl jsem možnost nebo smůlu sledovat Tvoji činnost a Tvůj postup během oněch smutných tří let v orgánu strany, do něhož jsi byl sjezdem zvolen a jehož členství se v zahraničí dovoláváš (...) Volba doma do jakéhokoliv orgánu strany nezakládá sama o sobě žádný nárok na tu či onu funkci v zahraničí (...) Jak jistě víš, měli jsme doma ve straně (...) zhruba tři druhy sociálních demokratů. Jedni, kteří byli vyloženými a vědomými spolupracovníky Zd. Fierlingera a existenci strany považovali jen za „dočasný taktický manévr“, druzí, kteří přešlapovali a neměli dost odvahy zejména v rozhodujících chvílích projevit svoje mínění a stanovisko. Potom byla třetí skupina, která od počátku tvrdě a nekompromisně hájila demokracii a stála v otevřeném a těžkém boji s komunisty. Určitě

²⁶² Například *Newyorské listy* z 16. 11. 1949 v článku nazvaném „Krysy opouštějí koráb“ napsaly: „Je známo, že Maivald byl (...) v sociálně demokratické straně fierlingerovatější než Fierlinger sám ... Nyní, uprostřed čistky a velkého zatýkání v Československu, musel Maivald uprchnout. Patrně proto, aby unikl zatčení, Pankráci a uranovým dolům v Jáchymově... V Praze se dobře vědělo, že kolem Maivalda se tvoří společnost důvěrných přátel, které spojovala všechna služba komunistům. Jeden z nich, bývalý vysoký úředník chemického národného průmyslu, dr. Srba, je již pár měsíců v exilu. Utekl první. Nyní přišel Maivald ... Který z nich přijde jako další?“ Churchill Archives Centre, MWLD, 1-7, útoky tisku.

²⁶³ ČSDS, Vilím, k. 2, vol VIII. Zápis ze schůze členů ÚVV v Anglii konané dne 21. listopadu 1949.

²⁶⁴ Tamtéž, Holub, k. 10, a. j. 78, K. Maiwald soudruhům v ÚVV, 30. 6. 1951.

jsem Tě nemohl nikdy zařadit do skupiny třetí a musel bych být velmi tolerantní a přimhouřit obě oči, abych Tě mohl zařadit do skupiny druhé.²⁶⁵

*

V době rozchodu s vedením strany se už Maiwald sblížil s Blažejem Vilímem a zároveň si pravidelně dopisoval s Bohumilem Laušmanem. Jako národohospodářský expert s ním spolupracoval už v době, kdy byl Laušman ministrem průmyslu.²⁶⁶ V exilu zatím politicky izolovanému Laušmanovi zprostředkoval dění v exilových politických orgánech.

Situace předúnorového sociálnědemokratického předsedy se ale změnila v polovině roku 1951, kdy na sebe Laušman znovu dokázal strhnout pozornost západních médií. Tehdy se v Bělehradě zúčastnil spolu „s jinými zahraničními hosty“ prvomájové přehlídky na čestné tribuně. O několik dní později přinesly tuto „senzační“ zprávu západní agentury, tisk i rozhlas, mezi nimi například *Le Monde* a *The Times* na titulní straně. Přestože Laušman byl skutečně jen čestný Titův host, s Titem jednal poprvé pouze formálně až v listopadu 1951²⁶⁷ a v Jugoslávii neměl žádný politický vliv, vzbudila zpráva poprask. O to větší, že senzacechtivá západní média předtím už spekulovala o domnělém Laušmanově podílu na připravovaném útěku Vladimíra Clementise do Jugoslávie.²⁶⁸

Díky pozornosti médií získával Laušman na své jugoslávské misi nový mezinárodní kredit i sebevědomí. „Dnes je to již úplně jiné, dnes již nemohu strkat hlavu do písku a musím do aktivity,“ napsal po svém „odhalení“ Maiwaldovi a poprosil ho, aby uvážil, jak organizovat politickou akci a kdo by se měl připojit. Laušman v této věci jmenoval Zdeňka Šedivého z *Rádia Svobodná Evropa* a dotazoval se na Bohuslava Kratochvíla, bývalého sociálního demokrata, který v té době rezignoval na post československého velvyslance v Indii a přes Maiwalda oslovil Laušmana s cílem navázat kontakt s Bělehradem.²⁶⁹

Na mediální zájem o Laušmana reagoval znovu Václav Majer. Redaktorovi americké tiskové agentury *United Press International* na počátku května zopakoval, že bývalý předseda ČSSD nebude nikdy do strany znovu přijat, na což Laušman v dopise Maiwaldovi odpověděl:

²⁶⁵ ČSDS, Holub, k. 10, a. j. 78, V. Holub K. Maiwaldovi 7. 7. 1951.

²⁶⁶ ABS, fond č. 310 - sekretariát velitelství StB, 310 – 71 – 6, sekretariát velitelství StB, Opis deníku prof. Dr. Zdeňka Pešky, zápis z 30. 3. 1946.

²⁶⁷ VOJTĚCHOVSKÝ, s. 313.

²⁶⁸ Fámý pravděpodobně vznikly tak, že Laušman, který znal Clementisovu složitou pozici v ČSR, upozornil jugoslávské politiky na možnou Clementisovu emigraci.

²⁶⁹ Churchill Archives Centre, MWLD, 235-5, Laušman Maiwaldovi 4. 5. 1951.

„Za první – že jsem se stal členem strany v roce 1922 a nikdy jsem z ní nevystoupil, v důsledku čehož se nemusím ucházet znovu o členskou přihlášku.

Za druhé – že strana je doma, jenom strana doma má právo soudit naše činy, také moji tříměsíční účast v ‚únorové‘ vládě (kterou jmenoval Dr. Edvard Beneš a v níž byl i Jan Masaryk)! Také moji ilegální činnost doma (sic!) a tichou službu čs. věci v zahraničí, ale také činnost Majerovu v exilu a činnost všech ostatních.

Za třetí – že v emigraci může existovati skupina čs. sociálních demokratů (...), ale že nemůže existovati ‚Ústřední výkonný výbor strany‘, který by si mohl osobovat právo podobného, sjezdem zvoleného orgánu z domova, zvláště je-li nahodile sestavený a najmenovaný.

Z těchto důvodů bylo Majerovo prohlášení (...) svým ‚autoritativním‘ rázem více než směšné.²⁷⁰

Laušman chtěl proti své politické izolaci bojovat původním zpravodajstvím z domova. Aby mezi exulanty získal větší kredit, více kontaktů a zároveň se přiblížil československým hranicím, rozhodl se organizovat zahraniční akci ze západních zón Rakouska. Začal proto s přítelem Krupičkou rozvíjet projekt „socialistického týdeníku“ financovaného malou živnostenskou chemickou dílnou propojenou s tiskárnou. Projekt měl připravit Krupička, který tehdy dokončoval práci v Jugoslávii a chtěl se s Laušmanem do Rakouska přestěhovat. Když Laušmanovi ještě v květnu 1951 posílal Maiwald návrhy o tom, jak v Jugoslávii postupovat, odmítl to Laušman realisticky, protože většina uprchlíků z Československa považovala Jugoslávii pouze za tranzitní zemi, navíc byl Balkán přece jen emigrantskému dění vzdálen. „Naši lidé (...) nechtějí na Balkán (...) důvody jsou všeliké; hlavní – strach z války,“ vysvětloval.²⁷¹

Bylo třeba získat spojence. Schizma v Radě svobodného Československa a spory ve vedení sociální demokracie tomu přály. Na jaře 1951 proto Laušman odcestoval do Mnichova, kde se sešel s Šedivým, kterému dodával články k anonymnímu odvysílání *Rádiem Svobodná Evropa*, a v Innsbrucku a Linci jednal o založení zmíněného týdeníku, jehož první číslo plánoval na 28. říjen 1951. Jednání o vybudování chemické dílny se během léta ale zkomplikovalo, proto byl Laušman stále závislý na externí publicistice.

Na přelomu srpna a září odcestoval přes Švýcarsko do Francie. Ředitelem československého vysílání pařížského rozhlasu Hirschem byl požádán o dva rozhlasové projevy do ČSR, „které jsouce předem hlášeny“, napsal Laušman Maiwaldovi, „vyvolaly

²⁷⁰ Tamtéž, 235-4, Laušman Maiwaldovi 11. 5. 1951.

²⁷¹ Tamtéž, 235-5, Laušman Maiwaldovi 18. 5. 1951.

telegrafický protest Majera a Pauliny Totha²⁷² i Beluše²⁷³ (RSČ)“. Projevy byly odvysílány a *Le Figaro* navíc v několika článcích otiskl výtah z knihy o Slovenském národním povstání, které *Radio Paris* opět citovalo. Laušman poté zůstal s pařížským rádiem v kontaktu. Maiwaldovi mohl dále pyšně sdělit: „Naši ‚státníčkové‘ se prostě blamovali, neboť právě jejich protest měl za následek, že jsem byl pozván k rozhovoru s činiteli, u nichž Šabo²⁷⁴ sháněl pro Majera audienci.“²⁷⁵

Sešel se s bývalými předsedy francouzské vlády René Mayerem a Robertem Schumanem, ale především s francouzskými socialisty, například poslancem Leónem Boutbienem, s nimiž jednal o Socialistické internacionále, která Laušmana také odsoudila. Protože se americký vliv v Unii socialistických stran střední a východní Evropy, která v Socialistické internacionále vznikla, Francouzům nelíbil, snažil se Laušman tuto nedůvěru využít a sblížit francouzské stanovisko s jugoslávským, aby tak docílil své rehabilitace.²⁷⁶

Především ale doufal, že se sejde s Blažejem Vilímem. Do spolenectví s ním ho tlačil profesor aplikované ekonomie na univerzitě v Cambridge, Karel Maiwald. Toho pojilo přátelství k oběma politikům, všechny tři pak podobná minulost. Maiwald stejně jako Laušman uprchl na Západ až koncem roku 1949 a jeho „zpoždění“ mu bylo soudruhy v exilu vytýkáno. Laušmana a Vilíma pak vázalo spolenectví z doby únorové krize.

Protože ale Laušman nedostal vízum do Velké Británie kvůli zásahům některých členů RSČ a exilové ČSSD, nemohl navštívit ani Karla Maiwalda, natož vyhledat své bývalé stranické soudruhy, kteří s ním odmítali komunikovat.²⁷⁷ I francouzští socialisté mu dali totiž najevo, že jsou s vedením exilové strany pod vedením Václava Majera nespokojeni. Maiwald proto Vilímovi napsal, že Laušman bude v Paříži a že by se oba mohli sejít na pobřeží v Calais nebo v Bologne a velice se za schůzku přimlouval: „Mám za to, že je to velmi vhodná příležitost k nastoupení vyrovnanějších cest a přípravě úklidu ve straně.“²⁷⁸ Vilím ale nepřijel.

²⁷² Ján Paulíny-Tóth, diplomat, člen RSČ.

²⁷³ Samuel Belluš, politik Demokratické strany, člen RSČ.

²⁷⁴ Tibor Šabo, politik Slovenské strany slobody, člen RSČ.

²⁷⁵ Churchill Archives Centre, MWLD, 235-5, Laušman Maiwaldovi 11. 9. 1951.

²⁷⁶ VOJTĚCHOVSKÝ, s. 323-324, dokument č. 1., Laušman Dedijerovi 12. 9. 1951.

²⁷⁷ Laušman se podívoval nad tím, že je pro anglické úřady nepřijatelný: „Ostatně, jsem v knihovním seznamu cs. armády, která za valky sloužila v Anglii. A temto lidem se poskytují visa trvala, natož navstevni. Ale to je k smichu,“ psal Maiwaldovi. Churchill Archives Centre, MWLD, 235-5, Laušman Maiwaldovi 4. 5. 1951. Ačkoliv Británie byla v přijímání uprchlíků velmi přísná, bývalí členové čs. armády byli upřednostňováni. Už v roce 1948 dokonce britská mise ve Wiesbadenu organizovala nábor bývalých československých příslušníků Royal Air Force, jimž nabízela zaměstnání v armádě a stejné mzdové podmínky, jaké měli britští vojáci. JERÁBEK, s. 40.

²⁷⁸ ČSDS, Vilím, kar. 5, Maiwald Vilímovi 8. 8. 1951.

Laušman se naděje na spojenectví s Vilímem proti Majerovi nevzdával. O chování Majera, jehož nazýval „Václavem Samolibým“, referoval takto: „Samolibý pomlouval kdekoho (...) Mne označil za zrádce I., Vilíma za zrádce II. a Tebe za ‚Korunovaného poseru‘. Stránského nazval pensionovaným šaškem z Kludského cirkusu. Vynutil si projev k dělnictvu v rozhlase Sv. E. v Mnichově (...) Dělal si legraci z Vilíma, že už rok hrozí vydáváním novin, ale že je vydávat nechce a ani nemůže, poněvadž je ‚ukecaný‘. O mně prohlásil, že také jsem ‚pohrozil‘ (!?) novinami, ale že stále nic, třeba v důsledku brožury ‚pravda a lež‘ nevyklučuje, že bych mohl dříve ‚vyrazit‘ než Vilím se ‚rozhejbá‘.“²⁷⁹

O setkání s Vilímem proto usiloval ještě před odjezdem z Jugoslávie. Vilím ale zatím mlčel. Nadějná zpráva přišla až na počátku listopadu od Maiwalda, který informoval o schůzi sdružení poslanců²⁸⁰, která se pravidelně v Londýně konala, a to i v době schizmatu v Radě svobodného Československa. Když Maiwald spěchal ze schůze na vlak, vyběhl za ním Vilím, „že by chtěl alespoň pár slov se mnou promluvit. A vylezlo z toho, že by chtěl svolat v příštím roce sjezd čs. soc. demokracie do Anglie, a zda bych byl ochoten mu s přípravami pomoci. Než jsem se zmohl na odpověď (...) dodal chvatně: ‚S Laušmanem se to myslím všechno dá do pořádku‘.“²⁸¹

3.3. Časopis *Naše cesta* a námluvy mládeže s Vilímem a Laušmanem

Exilová politika se na přelomu let 1951 a 1952 ocitla v nejhlubší krizi od svého počátku. Vedle schizmatu v Radě svobodného Československa, která prakticky neexistovala, nacházeli se i sociální demokraté ve stavu, ve kterém nebyli schopni jakékoliv akce. Někteří členové Ústřední komise mládeže měli sice svůj podíl na stranické krizi, jejich stížnosti na nečinnost a pasivitu ÚVV byly však opodstatněné. K všeobecným poměrům

²⁷⁹ Churchill Archives Centre, MWLD, 235-5, Laušman Maiwaldovi 13. 10. 1951.

²⁸⁰ Úkolem Sdružení bývalých členů Národního shromáždění a vlád ČSR bylo „organizovat součinnost všech demokratických exulantů, kteří byli někdy pověřeni činností v nejvyšších ústavních orgánech ČSR, k uskutečnění zásad Deklarace Lidských Práv ve vlasti i v ostatním světě... Členem se stává každý čs. exulant, dřívější člen těchto ústavních orgánů, který podává přihlášku učiní čestné prohlášení, že nikdy nejednal proti principům demokracie a zásadám lidskosti. ČSDS, Vilím, k. 1, vol. 5.

²⁸¹ Tamtéž, Maiwald Laušmanovi 3. 11. 1951.

československého exilu tak v ÚKM rostl i nadále odpor. Z těchto důvodů si „mládež“ jako svou platformu založila měsíčník *Naše cesta*²⁸².

První číslo vyšlo v dubnu 1952 v Paříži s tímto úvodníkem: „Předkládáme demokratickému exilu nový časopis. Pokládáme za svou povinnost říci čtenářům několik slov o pohnutkách vedoucích nás k jeho vydávání. Stavěli jsme se od počátku kriticky k metodám, jakými se povětšinou v exilu „bojuje“ proti komunismu. Pohodlné pokračování v politice minulosti, neschopnost pochopit podstatu toho, oč ve světě jde, musely nutně přivést k starému systému politikaření a vyústiti ve slepé uličce (...) Rádi bychom pozitivně přispěli k nalezení cesty, kterou dnes svět – často jen instinktivně – hledá. Především jako socialisté. Stalo se téměř módou mluvit o krizi socialismu a jeho myšlenek. Málo kdo však mluví o hluboké sociální, mravní a politické krizi celé dnešní civilizace. I krizi demokratického socialismu, chceme-li použít těchto slov, nutno chápat v této souvislosti... Členové redakce jsou sociálními demokraty... a doufají, že se stále ještě může nalézt dosti široká rovina, kde demokraté v exilu mohou zapomenouti na vzájemné spory a kde si budou stále připomínat, že odešli do ciziny vyznávat a bojovat za to, co umlčenému lidu ve vlasti dává víru a sílu v konečné vítězství demokracie a sociálního pokroku.“²⁸³

Časopis, jehož první tři čísla vznikla v Paříži a další už ve Vídni, byl nástupcem cyklostylovaného ústředního orgánu ÚKM *Zpravodaje*, který byl od roku 1950 vydáván v Kodani Jiřím Horákem. K redaktorům *Naší cesty*, která nepravidelně vycházela do roku 1955 v nákladu tisíc výtisků, patřili ve Vídni působící Jaroslav Benda (psal pod pseudonymem J. Kýbl), Josef Jonáš, Radomír Luža nebo Karel Sova (pseudonym Škrábek). Protože byl členem ÚKM a přispěvatelem *Zpravodaje* a *Naší cesty* také Zdeněk Šedivý, Laušmanův známý z *Rádia Svobodná Evropa*, brzy se mezi Laušmanem a mládeží rozvinul písemný styk. „Půjdu však za věci týkající se naší mládeže (...) Piši ji, aby šla na

²⁸² Časopis vycházel do roku 1955. Vydávání umožňovaly peněžní příspěvky čs. exulantů v hodnotě 60 tisíc francouzských franků. LUŽA, „Československá sociální demokracie v zahraničí 1948-1989“, in: *Česká strana sociálně demokratická. Sborník ke 120. výročí založení strany*, Praha 1998, s. 42-44. Ke struktuře a jazyku časopisu: V *Naší cestě* (vydání mělo průměrně 16 stránek) nelze kromě závěrečných „Postřehů z dnešní ČSR“ (noticky o situaci v Československu) dohledat žádnou pravidelnou rubriku. Jednotlivá čísla byla tvořena nejen beletrizujícími úvahami, ale také méně stylově příznakovými analýzami k aktuálnímu dění. To, že byl časopis určený publiku v ČSR, je patrné z obsahu. Redakce zveřejňovala v každém čísle analýzu o domácí situaci, v prvním čísle například o dějepisectví v ČSR, ve druhém o zemědělství v ČSR. Opět převažovaly statické titulky bez slovesa v určitém tvaru. Luža postupně domluvil redakční spolupráci s Hubertem Ripkou, do časopisu přispíval například Ján Papánek nebo Eduard Táborský.

²⁸³ *Naše cesta. Socialistický časopis*, roč. I, č. 1, s. 1.

kořen věci, proti celému systému,“ napsal už v květnu 1951 po zmíněné prvomájové přehlídce Maiwaldovi.²⁸⁴

Vlivný redaktor Šedivý byl skutečně ochoten Laušmanovi pomoci a v lednu se za něj přimlouval dokonce u tajemníka ÚVV Václava Holuba. Na počátku dopisu sice připustil, že Laušman noviny v dohledné době vydávat nebude, protože žije ve velmi těžkých finančních poměrech, avšak v dalších odstavcích, ve kterých opatrně kritizuje pasivitu londýnského vedení strany, se pokouší Laušmana rehabilitovat a oceňuje jeho aktivitu: „Prostě se pokouší a hlavně se snaží být iniciativní. To je také příčina, proč se o něm začíná mluvit. Lidé v emigraci, žijící neustále v nejistotě a hlavně v nečinnosti, dopřávají přirozeně sluchu všem těm, kteří přicházejí s iniciativními návrhy a hlavně chtějí pracovat. To Laušman rozhodně chce a pokouší se ze všech sil chytit se někde břehu. Nedělá to zrovna špatně. Má mnoho příznivců a to všude (...) Zatímco vy se scházíte a diskutujete často o věcech nedůležitých, on buduje styky i se členy L[abour] P[arty] a francouzskými socialisty, odboráři atd. Mě zajímal Laušman od prvního okamžiku jeho příchodu do emigrace (...) Laušmanův případ je v kostce problémem i tragédií strany i národa (...) Po Laušmanovi se plivá. Nemůže se tomu divit (...) Ovšem na druhé straně vedou čl. emigraci lidé, kteří se dopustili také základních chyb i zrady. Třeba členové delegace v Moskvě, která souhlasila s odřeknutím pomoci podle Marshallova plánu (...) myslím konkrétně pana Ripku. A ten zrádce není.“²⁸⁵ Václav Holub ale odpověděl jasně: „To není pro mne otázka nějakých počtů (koho má [Laušman] za sebou) nebo příkaz nějaké pomyslné a jak historie učí zhoubné jednoty. Strana mohla v únoru obstát a zachránit si svoji čest (...) to říkám (...) naprosto kategoricky.“²⁸⁶

Kromě Šedivého, jak víme, vystupovali už dlouhodobě proti „konzervativnímu“ vedení strany Luža s Jonášem. Jonáš navíc často pobýval v Rakousku. Na Laušmana a Vilíma měl dobré vzpomínky. Na brněnském sjezdu mládeže v listopadu 1947 byl Vilímem prosazen jako tajemník Ústřední komise mládeže a Laušman s Vilímem nad ním proti mladým Fierlingerovcům drželi ochrannou ruku. Jonáš po únoru organizoval ilegální zpravodajskou síť a po svém útěku se stal funkcionářem komise mládeže exilové strany a vedoucím pracovníkem Socialistické internacionály mládeže v Kodani. Pravděpodobně přes Šedivého s ním Laušman navázal kontakt, v Rakousku se setkali také osobně.

Především se ale Jonáš rozešel s exilovým ÚVV. 9. října 1951 projednala schůze členů ÚVV Jonášův dopis, ve kterém popisoval své působení v ilegální organizaci mládeže sociální

²⁸⁴ Churchill Archives Centre, MWLD, 235-5, Laušman Maiwaldovi 18. 5. 1951.

²⁸⁵ ČSDS, Holub, k. 10, a. j. 78, Z. Šedivý V. Holubovi 18. 2. 1952.

²⁸⁶ Tamtéž, V. Holub Z. Šedivému, tato odpověď je přepis s pravděpodobně chybným datem 31. 1. 1952.

demokracie před útekem do Rakouska. Jonáš ve zprávě vylíčil, jak se StB díky důvěrníkům od počátku dařilo kontrolovat ilegální domácí ÚKM vzniklou v listopadu 1948 a jak nutila zakladatele ke spolupráci nejen mezi sociálními demokraty v ČSR, ale i ke komunikaci s exilem.²⁸⁷ ÚVV Jonášovi odpověděl, že sice nepochybuje o jeho počestnosti a spolehlivosti, ale se „zřetelem k faktům“, jež ve zprávě uvedl, by „při zlé vůli“ mohly být okolnosti proti němu zneužity, a proto „bude pro stranu i pro Tebe osobně lepší, když se nebudeš ve stranických funkcích exponovat“.²⁸⁸ Jonášovo působení v domácím odboji bylo spíše zámkou k tomuto doporučení. Z korespondence vyplývá, že ÚVV nelibě nesl především Jonášovu činnost v exilové ÚKM, v táborových organizacích v Německu a kritiku vedení strany. Jonáš před svou zprávou o domácím odboji napsal Holubovi několik soukromých dopisů, ve kterých vysvětluje, že názorová pluralita je normální a ujišťuje o tom, že po mnoha nedorozuměních se jeho poměr k Majerovi a Holubovi nezměnil, tajemníka strany však neobměkčil.²⁸⁹

„Je třeba zapomenout leccos, co bylo včera (...) Chlapsky si podat ruce,“ napsal Josef Jonáš na Štědrý den 1951 Radomíru Lužovi, Bohumilu Laušmanovi a Blažejovi Vilímovi. Posledně jmenovanému připsal v dopise dodatek: „Milý Blažej, Laušman (...) je ochoten kdykoliv a kdekoliv se sejít (...) Myslím, že mohu říci, že i Radek bude v pořádku. Vše leží tedy hlavně u Tebe.“²⁹⁰ V rozmluvách v Rakousku se Laušman s Jonášem shodli na myšlence, že je třeba sociální demokracii v exilu opět sjednotit a novou akci zaštitit lidmi, jejichž funkce by byla „založena v řádných usneseních posledního svobodného sjezdu“²⁹¹. Karel Maiwald měl pro akci získat Blažeje Vilíma, Jonáš s Laušmanem přemlouvali Radomíra Lužu, aby byli pro tuto skupinu získáni i vůdci sociálnědemokratické mládeže.

„Jestliže někdo má možnost přispět k záchraně situace a této možnosti nepoužije (...), padá na něho stejná míra odpovědnosti, jaká stíhá toho, kdo takovou situaci připravil,“ přimlouval se Maiwald u Vilíma s narážkou na Václava Majera.²⁹² Vilím byl ale opatrný, nechtěl nic uspěchat. Na společnou akci ale kývl. Ačkoliv Sylva Šimsová dokázala, že se Luža zasadil o Vilímovo vyloučení z ÚVV strany a Haselmanovo vyšetřování policií, je zajímavé, že byl Vilím ochotný s Lužou spolupracovat. Svého přítele Haselmana, který byl Lužovými intrikami také poškozen, Vilím ubezpečoval: „Úsudek, který jsem si o některých

²⁸⁷ ČSDS, Holub, k. 10, a. j. 78, J. Jonáš Ústřednímu výkonnému výboru Čs. sociální demokracie v zahraničí 26. 9. 1951.

²⁸⁸ Tamtéž, Ústřední výkonný výbor Čs. sociální demokracie v zahraničí J. Jonášovi, 9. 10. 1951.

²⁸⁹ Tamtéž, J. Jonáš V. Holubovi 5. 3. 1951.

²⁹⁰ Tamtéž, Vilím, kar. 5, korespondence, J. Jonáš Lužovi, Vilímovi a Laušmanovi 24. 12. 1951.

²⁹¹ Tamtéž, Maiwald - Vilímovi 28. 12. 1951.

²⁹² ČSDS, Vilím, kar. 5, korespondence, Maiwald - Vilímovi 28. 12. 1951.

lidech učinil v minulosti, nehodlám měnit a podle toho budu postupovat.“ Vilím ucítil správný čas k návratu: „Moje dlouhé mlčení se ukázalo být nejlepší taktikou. Zájmová společnost vydávající se za ústřední výkonný výbor se rozpadla jak suchý kravinec. Proto teprve nyní je čas pokusit se o to, udělat pořádek mezi soc. demokraty.“²⁹³

Laušman se s Vilímem v Paříži scházel od prvního do pátého března 1952. Rozhovory byly ovlivněny zprávou, že ve francouzském zahraničním parlamentním výboru vzniká návrh na zřízení orgánu, který měl po vzoru amerického National Committee for a free Europe²⁹⁴ podporovat protikomunistický exil. Francouzi povzbuzovali Vilíma, aby sjednocení čs. sociálních demokratů přišlo z jeho iniciativy, protože Majera považovali za „muže USA“.²⁹⁵ Na pětidenních poradách mezi Laušmanem a Vilímem bylo dohodnuto, že bude k pětiletému výročí brněnského sjezdu svolán na podzim sjezd strany. Případný vstup do obnovené Rady svobodného Československa byl podmíněn tím, že by nový orgán přijal za členy všechny bývalé poslance a nebyl by závislý na americké finanční podpoře. Nezávislost měla zaručovat půjčka splatná po osvobození Československa. Francouzští socialisté podporující Vilíma věnovali schůzce velkou pozornost. 6. března referoval o schůzce deník *France-Tireur*. 7. března, v den narozenin T. G. Masaryka, bylo díky M. L. Hirschovi odvysíláno českým oddělením pařížského rozhlasu provolání Vilíma a Laušmana k dělnictvu v ČSR.²⁹⁶

3.4. Otázka svolání exilového sjezdu ČSSD a argumentace Majerova tábora

Měl Ústřední výkonný výbor právo vylučovat členy z funkcí řádně zvolených brněnským sjezdem a kdo mohl revidovat jeho rozhodnutí? Nebo byly naopak exilové poměry tak složité, že vylučovaly stranickou demokracii a vynucovaly si vládu pevné ruky? Spory se mohou zdát z dnešního pohledu malicherné, avšak tato argumentace nebyla jen

²⁹³ Tamtéž, kar. 5, korespondence, Vilím Hasellmanovi 20. 1. 1952.

²⁹⁴ Ten finančně podporoval Radu svobodného Československa a *Rádio Svobodná Evropa*, díky čemuž získával Washington vliv na směřování politiky československého exilu.

²⁹⁵ Churchill Archives Centre, MWLD, 235-4, Laušman Maiwaldovi 23. 3. 1952.

²⁹⁶ LUŽA, *Československá sociální demokracie...*, s. 58-59.

zástupným problémem v osobních sporech. Pro politiky bez moci stále ještě doufající v brzký návrat domů byla otázka jednoty strany a uchování její tradice klíčová. Proto řada z nich viděla možnost nápravy v jejím nejvyšším orgánu – sjezdu.

Podle stanov byla rozhodnutí sjezdu závazná pro všechny členy a organizace. Sjezd stanovoval a měnil program strany, určoval její taktiku, směrnice, organizaci politické práce a rozhodoval s konečnou platností o všech záležitostech. Sjezd přijímal a schvaloval správu představenstva a ústředního sekretariátu, volil ÚVV a jeho náhradníky. Protože však ČSSD v exilu musela ihned po komunistickém puči začít vyvíjet politickou a organizační činnost, přebíral agendu sjezdu Ústřední výkonný výbor, jehož legitimitu zakládala část členů a náhradníků zvolených do ÚVV na posledním řádném sjezdu strany v Brně. Problém ale spočíval v tom, že podle organizačního řádu měl sice ÚVV „vykonávat svoje úkoly až do prvního sjezdu strany v zahraničí“, jenže řád jeho svolání ústřednímu výboru vůbec nenařizoval, a členové strany tak nemohli své vedení kontrolovat.²⁹⁷

4. května 1952 se konala ustavující schůze nového výkonného výboru Rady svobodného Československa, přičemž předsedou jejího zastupitelstva se stal Václav Majer, který tak opět potvrdil svou pozici. Aniž by Laušman o členství v RSČ usiloval, na návrh místopředsedy Josefa Lettricha bylo zastupitelstvu Rady doporučeno nepřijmout ho za člena kvůli „kolaboraci s komunisty“.²⁹⁸ To sice nevadilo (podle dohody nebyla příprava sjezdu sociálních demokratů v exilu na tuto variantu vázána), potíž byla ale v tom, že pro akci zaštitěnou Laušmanem a Vilímem nakonec nebyla získána mládež, kterou názor na Laušmanovu osobnost rozdělovala.

Červnové vydání mládežnické *Naší cesty* bylo k obnovení Rady se stejnými „vůdci“ stále ještě skeptické. Místo „moralisticky vyprázdňené politiky exilových vůdců“ žádala mládež osobní příklad. V jednom z úvodníků o neutěšené situaci v sociální demokracii a v Radě svobodného Československa použil Jaroslav Benda metaforu Ježíšových učedníků, kteří byli zpočátku slabí a teprve příklad smrti na kříži z nich učinil „neohrožené hlasatele Kristova učení“. Upozornil na to, že se sice vůdcové exilu zaštiťují Masarykovými ideály, sami však příklad hodný následování nedávají: „Masaryk byl bojovník. Rytíř, pro kterého platilo staré: *Farben tragen, heisst Farben bekennen*. Nikoho nenechával na pochybách, kde stojí, čemu věří a co odsuzuje. Ti, kdo se tak často vydávají za jeho žáky, svoji barvu nenosí. Ani ji nemají. Masaryk ztěkal tvrze odporu přímým bojem, oni se pokoušejí vniknouti zadními dvířky. Masarykovi ‚žáci‘ listují v jeho knihách – a hledají recept. My takový laciný

²⁹⁷ ČSDS, Vilím, k. 2, vol. VI, „Organizační řád ČSSD v exilu“.

²⁹⁸ ČELOVSKÝ, s. 166-167.

recept nepotřebujeme – jim nepomůže. Chceme vzor, příklad! Věříme, že bude-li dán a dáván, najdou se následovníci. *Věsti znamená jít v čele a dávat příklady.*²⁹⁹

Ani Vilím s Laušmanem však pro mládež těmito vůdci být nemohli. Pasivní Vilím o to ani neusiloval. Laušman měl ale za železnou oponou perzekvovanou rodinu. Po sjednocení Rady se snažil ještě několikrát apelovat na Vilíma, že ztratili mnoho času, že „samozvanci“ z RSC viděli v jejich „mlčenlivosti slabost“,³⁰⁰ avšak Vilímovy ojedinělé odpovědi dokazovaly, jaký rozdíl je v prioritách obou „spojenců“. Vilím, který pracoval 55 hodin týdně v továrně (včetně soboty, s hodinovou cestou domů), se sice společné akci nevyhýbal, ale nespěchal. Nezříkal se sice ani Laušmana, jehož před stranickými soudruhy v korespondenci jako „zkušeného funkcionáře“ obhajoval, avšak zůstával vůči němu rezervovaný. „Způsob, jakým začínáme, je správný,“ ubezpečoval nedočkavého Laušmana a dopisy zakončoval slovy: „Bohouši, buď trpělivý!“³⁰¹ „Mlčení vůči Tobě bylo způsobeno tím, že jsem vůči Tobě zatížen řadou věcí, zejména pak ‚února‘, které vyžadují času,“ vysvětloval.³⁰²

Už v lednu 1952 poslal Laušmanovi obsáhlý dopis, ve kterém se ho dotázal na řadu věcí z minulosti. Laušmanovy odpovědi ho pravděpodobně neuspokojily, proto v květnu připravoval oběžník, který měl rozvinout diskuzi k tématu sociální demokracie a února. „To, co Laušman má vysvětlit soc. demokratům,“ vysvětloval Vilím stranickým soudruhům, „je především otázka, co chtěl ještě po únoru zachraňovat souhlasem s vylučováním stovek funkcionářů ze strany a zejména prohlášením, které přinesl tisk o jeho předání předsednictví Fierlingerovi s tím, ‚že Brno byl omyl‘. To jsou otázky, které já kladu Laušmanovi a na které myslím má odpovědět všem soudruhům v exilu.“³⁰³

*

Rozpolcenosti sociální demokracie si všímali zástupci ostatních stran. Jaroslav Stránský, který se snahou mládeže sympatizoval, se na stránkách *Čechoslováka*³⁰⁴ podívoval,

²⁹⁹ BENDA, Jaroslav, „Vůdcové našeho exilu“, in: *Naše cesta*, červen 1952, č. 2, s. 1-3.

³⁰⁰ Tamtéž, Laušman Vilímovi, 16. 5. 1952.

³⁰¹ Tamtéž, Vilím Laušmanovi 23. 5. 1952.

³⁰² Tamtéž.

³⁰³ Tamtéž, Vilím M. Hiklovi 15. 7. 1952.

³⁰⁴ Časopis vydávaný Josefem Jostenem, zpravodajcem a publicistou *Free Czechoslovakia Information*. Název evokuje časopis *Čechoslovák* (vydávaný československými spolky na Rusi a Národní radou Československou) vycházející v letech 1915-1918 v Kyjevě a Moskvě. Jostenův časopis navazoval, alespoň Jostenovou osobností, na stejnojmenný oficiální časopis Benešova odboje za druhé světové války, do kterého Josten přispíval. Pounorový *Čechoslovák. Nezávislý týdeník*

proč se washingtonských porad o možnosti obnovení jednoty Rady svobodného Československa neúčastnil nikdo z Majerových oponentů v ČSSD, a například exilový chicagský katolický *Hlas národa* zmátlo, „jestliže máme sociální demokracii Majerovu, nebožtíka Vojty Beneše, Blažeje Vilíma a jestliže vidíme v pozadí temnou postavičku Bohumila Laušmana“.³⁰⁵

Majerovo vedení ale na kritiku nereagovalo a ani svou argumentaci nezměnilo. Laušmana zavrhovalo jako zrádce a nadále odmítalo i aktivity mládeže, která požadovala svolání sjezdu všech bývalých funkcionářů strany. Pasivitu a kompromisy na centrální exilové úrovni vysvětlovalo snahou po překonání rozkolu i za cenu ústupků v programových otázkách. Způsob, jakým jednotlivé stranické frakce argumentovaly, dobře odráží úlohy, jaké ve straně sehrávaly. Zvláště patrné je to na příkladu odkazu T. G. Masaryka, který exilové proudy vzešlé ze stran bývalé Národní fronty v nepřehledných ideových poměrech využívaly nejen k vlastnímu programovému ukotvení, ale i jako zdroje legitimacy. Protože stranická opozice musí už z principu nabízet programové alternativy, snažila se Vilímova opozice, nespokojená s přílišnými ústupky levice na půdě Rady svobodného Československa, interpretovat a aktualizovat Masarykovy myšlenky v duchu sociálních a hospodářských změn třetí republiky. Mládež kromě ideových otázek připomínala také Masarykův kladný osobní příklad. Naopak Majerovo vedení strany Masarykův odkaz nevyužívalo toliko ideově a argumentovalo spíše ve smyslu jeho praktické denní politiky.

Čechoameričan Joe Martínek, sociálnědemokratický novinář, proto na stránkách *Demokracie a socialismu* považoval programovou diskuzi za předčasnou. Přitom se podívoval, jakým způsobem se jednotlivé frakce ve své argumentaci odvolávají na Masarykovo jméno: „Opakuji, že [v Československu] nebude návratu k statu quo na žádném poli, ani hospodářském, ani na kulturním, ani na sociálním, ani národnostním (...) Masaryk sám nedefinoval svůj konečný program na počátku, ale v samých posledních dnech první světové války a i tento jeho program – Washingtonská deklarace – byl později doma valně zkorigován. Budiž proto naší snahou soustředit všechny demokratické síly národní k jednotnému zápasu proti totalitě. To znamená tedy především likvidovat rozkol.“³⁰⁶

vycházel od roku 1949 do roku 1967, od roku 1951 pravidelně. Zpočátku byl rozmnožován ručně, od roku 1953 v tiskárně. Více POLIŠENSKÁ, Milada, *Zapomenutý „nepřítel“ Josef Josten, Free Czechoslovakia Information na pozadí československo-britských diplomatických styků 1948-1985*, Praha 2009, s. 315-325.

³⁰⁵ *Demokracie a socialismus*, listopad-prosinec 1951, č. 21, s. 11-12.

³⁰⁶ MARTÍNEK, Josef, „Nebude návratu k statu quo“, in: *Demokracie a socialismus*, duben-květen 1951, č. 16-17, s. 11-14.

Mládež, která původně naléhala na uskutečnění schůzky Laušman – Vilím – Luža – Jonáš kvůli svolání sjezdu strany, odstoupila od svého záměru v okamžiku obnovení Rady svobodného Československa v červenci 1952 a její zájem klesal úměrně s tím, jak se v centrálním orgánu čs. exilu postupně obnovovala Majerova pozice. Pod tlakem Jiřího Horáka, který varoval před iluzí demokratičnosti jugoslávského režimu a upozorňoval, že hlavní úlohu ve světové politice bude hrát USA,³⁰⁷ připravila skupina mládeže dokonce projev odsuzující Laušmana. Záměr sice nakonec zrušila, ale svolání konference podmiňovala nároky, které skupina Maiwald - Laušman přijmout nemohla. Maiwald si v jednom z dopisů Františku Macháčkovi, o němž bude řeč v dalších kapitolách, nad těmito „ultimáty“ posteskl. Nechápal, jak si může Jiří Horák „osobovat právo vyřazovat kohokoli z účasti na sjezdu“, když vylučovat ze strany mohl jen sjezd, který by ale musel být nejdříve svolán.³⁰⁸

Myšlenky sjezdu se mezitím chopili další členové strany. Proti Laušmanově účasti v projektu se sice na stránkách *Naší cesty* ostře postavil Eduard Táborský, v otevřeném dopisu ale navrhoval, aby svolavatelem sjezdu byl co největší počet straníků všech myšlenkových směrů, a to i „skupina Majer – Holub“, protože „přes řadu trpkých zkušeností, které mají soudruzi s londýnským vedením“, vyplynula mnohá nedorozumění z „nepochopení situace“.³⁰⁹ Z četných reakcí, které došly sekretariátu v polovině roku 1952, je zřejmé, že myšlenka sjezdu měla v členstvu exilové strany podporu. V jedné z nich například Jiří Horák znovu sekretariátu strany vyčítal nečinnost, když poukázal na Táborského dopis, ze kterého bylo zřejmé, že Táborský zasílal do Londýna řadu návrhů na řešení kritické vnitrostranické situace, o nichž ale sekretariát nepodal členstvu žádnou zprávu.³¹⁰ Také v opisu dalšího dopisu s neurčitelným adresátem se Táborský vyslovuje pro sjezd, od kterého si slibuje především zlepšení „propagace demokratického socialismu doma i v exilu“, protože dosavadní formy přes vysíláče nebo časopisy nevyhovovaly potřebám propagandy: „Je třeba hledati a vytvořiti další možnosti a stranický tisk v exilu je nutno soustřediti do řádného měsíčníku, který by navazoval na tradice strany doma.“³¹¹

Svolání sjezdu se ale bez souhlasu předsedy Václava Majera a tajemníka Václava Holuba nemohlo uskutečnit. Nejen proto, že je k tomu organizační řád strany nezavazoval,

³⁰⁷ ČSDS, Vilím, kar. 5, korespondence, Jiří Horák otcí Josefu Horákovi 21. 8. 1952.

³⁰⁸ Churchill Archives Centre, MWLD, 2-41, K. Maiwald F. Macháčkovi 26. 10. 1952.

³⁰⁹ ČSDS, Vilím, k. 4, vol. V, opis článku E. Táborského pro červencové číslo *Naší cesty*, „Sjezd čs. sociální demokracie v exilu?“. Táborský prosazoval svolání sjezdu až po návratu domů, pokud by se ale uskutečnil v exilu, měl být svolavatelem co největší počet straníků, protože jen tak „může být obnovena narušená jednota strany, a tak posílena její dělnota“.

³¹⁰ ČSDS, Vilím, k. 3, vol. 11, J. Horák sekretariátu v srpnu 1952.

³¹¹ ČSDS, Vilím, k. 3, vol. 11, nezjistitelný autor sekretariátu v prosinci 1952.

ale především proto, že pouze sekretariát vlastnil seznam adres všech sociálních demokratů v exilu. Ten ale předseda s tajemníkem odmítali komukoli poskytnout.³¹² Jejich argumentace byla nekompromisní. Jasně ji ÚVV shrnuje v odpovědi Karlu Maiwaldovi z poloviny roku 1953. Jestliže v exilu působilo několik doma zvolených „bývalých“ členů ÚVV sociální demokracie, kteří „členy ÚVV v exilu být přestali anebo se jimi nikdy nestali, pak to samo o sobě samozřejmě neodnímá ústřednímu výkonnému orgánu postavení vrcholného orgánu strany a nesnižuje jej na pouhou frakci“, tvrdí se v odpovědi sekretariátu. Londýnské vedení argumentovalo tím, že by zásada kontinuity dovedla exilové organizace do „absurdních důsledků“: „O ústředním výkonném výboru lze říci, že je orgánem samozvaným – jako každý podobný orgán v exilu – poněvadž v exilu nelze svolat řádný sjezd strany, aby řádně zvolil nový výkonný výbor, na tomto stavu nebude lze nic změnit, dokud nebude obnoven svobodný politický život v Československu,“ píše se v dopise.³¹³

Celou diskuzi ohledně sjezdu se pak snažil ukončit oběžník informující o schůzi Ústředního výkonného výboru strany z listopadu 1952. Reagoval na zmíněné články v časopisech *Hlas*, *Naše cesta* a *Zpravodaj*. Označil je za „útoky“ a odmítl „jako nevěčné po stránce obsahu a nevhodné zvláště do formy uveřejnění“.³¹⁴ Aby vedení vyvrátilo nařčení z pasivity, zmínil se tentýž oběžník o protikomunistické propagandě v rámci Socialistické unie střední a východní Evropy, tedy o tehdejším sdružení exilových socialistických stran (ty Socialistická internacionála oficiálně neuznávala a přiznávala jim pouze „poradní funkci“). Spíše než výsledky zdařilé propagandy zpráva dokládá, jak obtížnou situaci měli exulanti na půdě Internacionály. Oběžník sice ubezpečuje, že na kongresu Internacionály exiloví socialisté využili příležitosti k předložení svých stanovisek, zároveň však rozpačitě přiznává, že „problémy střední Evropy“ na program kongresu vůbec zařazeny nebyly. Úspěchem na kongresu Internacionály tak bylo alespoň vystoupení předsedy Unie Viléma Bernarda a to, že byl účastníkům kongresu rozdán zvláštní bulletin vydaný Unií. Zprávy z kongresu Internacionály sice přineslo *Radio Free Europe*, *BBC*, *Voice of America* a římský rozhlas, avšak jako propagandistický úspěch oběžník uvedl například to, že se v italském parlamentu jeden socialistický poslanec dovolával konference Unie v polemice s komunisty.³¹⁵

³¹² Tamtéž, k. 4, vol. V, opis článku E. Táborského pro červencové číslo *Naší cesty*, „Sjezd čs. sociální demokracie v exilu?“.

³¹³ Tamtéž, k. 3, vol. 13, „Odpověď na otázky s. Maiwalda“.

³¹⁴ Tamtéž, Holub, k. 9, a. j. 70, rok 1952, Zpráva ze schůze členů ÚVV ČSSD konané 10. 11. 1952 v Londýně.

³¹⁵ ČSDS, Holub, k. 9, a. j. 70, rok 1952, Zpráva ze schůze členů ÚVV ČSSD konané 10. 11. 1952 v Londýně.

3.5. Úklady agenta Macháčka a exilová propaganda z Jugoslávie

Případ Bernardovy sekretářky Z. Radnitzerové, kterou anglická tajná služba odhalila jako špiónku, nebyl výjimkou. V atmosféře všeobecné paranoie se činnost agentů naopak rozvíjela. Komunistické vedení a rozvědka se snažily zmírnit mezinárodní vliv nepřátelské Jugoslávie a znemožnit exulantům na Bělehrad kontakty. Rakousko, země na hranicích železné opony rozdělená do čtyř okupačních sektorů, bylo eldorádem tajných služeb. Laušman žil od konce května 1952 v „americkém“ Salzburgu. Blíže k československým hranicím se pokoušel vytvořit zpravodajskou síť, jejíž informace měla poté využívat exilová publicistika primárně sloužící k propagandě. Tato agitace by se uskutečnila na platformě demokratického socialismu, která měla podle Laušmana největší šanci přimět demokraticky a stále ještě socialisticky přesvědčenou většinu společnosti k akcím odporu proti komunistickému režimu.

V novém bydlišti nebyl Laušman ještě ani týden, když ho vyhledal František Macháček, bývalý sociálnědemokratický funkcionář zatčený v době nacistické okupace gestapem a vězněný v Buchenwaldu. Po válce působil v Hradci Králové jako místopředseda tamního ÚVV strany a jako zástupce ČSSD v Zemském národním výboru v Praze. Po únoru byl dva měsíce vězněn, a v té době ho StB donutila ke spolupráci. S jeho pomocí byla zatčena skupina sociálních demokratů v Miletíně, která měla být údajně také napojena na CIC. Tři ze zatčených byli odsouzeni k trestu smrti.³¹⁶

Důvěřivého Laušmana si dokázal o devět let mladší východočeský krajan ihned získat. Kromě špatných zpráv o rodině v něm totiž probudil novou naději v politickou akci.³¹⁷ Laušman na Macháčka naléhal, aby nekontaktoval redakci časopisu *Demokracie a socialismus* a aby ústřednímu výkonnému výboru ČSSD nepodával informace z domova, které chtěl využít Laušman.³¹⁸ Macháček poté odcestoval do Francie a Anglie. Byl exilem bez problémů přijat, stal se členem ÚVV strany a dokonce předsedou zemské organizace ČSSD ve Francii. Spolupracoval také s *Rádiem Svobodná Evropa*. Už v červencovém čísle *Demokracie a socialismu* napsal Macháček dvoustránkový text o situaci v Československu, ve kterém „komunisté budují ruskou kolonii se systémem nejhrubšího státního kapitalismu“. Ve stejném čísle byl v exilu přivítán zprávou, že „k radosti redakce se do zahraničí šťastně

³¹⁶ VOJTĚCHOVSKÝ, s. 345.

³¹⁷ Churchill Archives Centre, MWLD, 235-4, Laušman Maiwaldovi 4. 6. 1952.

³¹⁸ ČSDS, Vilím, kar. 5, korespondence, Laušman Vilímovi bez data.

dostal člověk“, který „ihned po únoru pocítil všechny slasti komunistické persekuce, od vězení až po nucenou práci.“³¹⁹

Macháček ale zůstával s Laušmanovou skupinou v kontaktu. Korespondoval s Karlem Maiwaldem, kterého ujišťoval o svém přesvědčení, že je třeba svolat co nejširší stranický sjezd. A psal mu přesně to, co chtěl cambridgeský profesor slyšet. Na základě rozhovorů s Laušmanem Macháček v dopisech pochyboval, zda je stávající sociálnědemokratická publicistika směrem k domovu účinná, přičemž obviňoval stranickou mládež z „pisákovství“: „Dle mého názoru straně škodí a nejvíce zlé krve dělá různé to psaní v plátcích jako je *Hlas*, *Zpravodaj*, *Naše cesta* a jak se ta ‚literatura‘ všechna jmenuje.“ Mládež podle Macháčka psala takto proto, že strana v exilu neměla „řádné“ vlastní zpravodajství: „Kdyby toto bylo, dali by se i tito pisákové usměrnit a snad i částečně zaměstnat. Rozhodně by bylo možné opravdu oficielně, v případě potřeby, toto extrémní, osobní pisatelství prohlásiti za nestraničné a kariernicky osobní.“³²⁰

Ve Francii se Macháček spřátelil s Oldřichem Haselmanem, přes kterého se snažil o častý kontakt s Vilímem. Ten byl ale k němu rezervovaný. „O Macháčka se rvou Majer, Bernard, Holub i Zenkl (...) Škoda, že mu také Vilím nepíše (...) Byli kamarádi (...) Macháčka to strašně mrzí,“ posteskl si Laušman v dopise Maiwaldovi.³²¹ Jak napsal Radomír Luža ve vzpomínkách, smysl vážné zahraniční politické akce spočíval pouze v přímé konfrontaci strany s režimem na domácí půdě a Majer s Bernardem byli v tomto směru „velmi pasivní“.³²² Laušman uvěřil, že je Macháček jediným členem „ústředního ilegálního hnutí doma“, který je v exilu, a snažil se zajistit si jeho loajalitu.

Mezitím přišla dobrá zpráva z Jugoslávie. V září poslal Djilas po Dedijerovi Laušmanovi vzkaz, že Komise pro mezinárodní otázky ÚV KSJ částečně souhlasí s poskytnutím pomoci v jeho politické akci z jugoslávského území. Byla to odpověď na tento Laušmanův návrh:

- 1) činnost pomocí tisku v emigraci (podobnou formou i v ČSR)
- 2) činnost pomocí rozhlasu
akce pomocí rozhlasu může být vedena:
 - a) týdeníkem
 - b) čtrnáctideníkem
 - c) měsíčníkem (revue)

³¹⁹ *Demokracie a socialismus*, červenec 1952, č. 23, s. 21-22.

³²⁰ MWLD, 2-41, F. Macháček K. Maiwaldovi 12. 11. 1952.

³²¹ Churchill Archives Centre, MWLD, 235-4, Laušman Maiwaldovi 17. 7. 1952.

³²² LUŽA, *Československá sociální demokracie...*, s. 60.

List by se jmenoval *Proti proudu*, finančně ho měla podporovat československá menšina. Vysílání rozhlasu³²³ by bylo organizováno podle britského příkladu z let 1942-1944, kdy *BBC* poskytla československé emigraci denní čtvrt hodinové vysílání, za níž nenesli odpovědnost Britové, ale emigrace.³²⁴

Komise, která Laušmanův návrh posuzovala, nedoporučila spolupráci s politicky nespolehlivou čs. menšinou v Jugoslávii a odmítla rozhlasové vysílání v češtině pod jménem nějaké exilové skupiny. Protože ale zprávu vypracovalo liberálnější křídlo komunistické strany, doporučilo vedení KSJ, aby byla Laušmanovi nabídnuta finanční pomoc „na vydávání jednoho listu na našem území, který by vydával svým jménem a který by mu umožnil navázat spojení se svými stoupenci na levém křídle československé emigrace.“ Komise navíc usoudila, že pominuly důvody, kvůli kterým nebylo v roce 1951, v době Jugoslávské rezoluce v OSN proti Sovětskému svazu, emigrantům z Československa povoleno vydávat na území Jugoslávie noviny. Komise přitom připomněla, že emigrantům z Albánie, Bulharska a Rumunska už byla publikační činnost povolena.³²⁵

Myšlenka uspořádat podzimní sjezd vzhledem ke zmíněným okolnostem padla. Během druhé poloviny roku 1952 se proto mezi Laušmanem, Maiwaldem, Vilímem, Haselmanem, Šedivým a švýcarskými exulanty Františkem Plášilem a Antonínem Zelenkou začalo mluvit spíše o konferenci, která by byla zahájena o Velikonocích roku 1953 a byla by uskutečněna písemnou formou. Do citlivých jednání ale zasáhl Macháček. Předstíral zájem na uspořádání sjezdu a na vlastní pěst zahájil jednání s Bernardem a Holubem. Oni, aby získali informace, předstírali zájem také. Poté, co souhlasili s podmínkou, že oběžník a pozvání ke konferenci rozešlou všem členům ÚVV, informace poskytl. Nic nakonec ale nerozeslali a na schůzi ÚVV pouze zmínili, že přišel jakýsi nedůležitý návrh od Macháčka.³²⁶ „Na mne se vysrati ráčil“, okomentoval Macháčekův postup Laušman. „Neozývá se, diplomatizuje a taktizuje“, postěžoval si.³²⁷

Možnost jugoslávské podpory Macháček také znesnadnil. Vypravil se totiž sám do Bělehradu, kde oznámil, že přijíždí se souhlasem Socialistické internacionály ve jménu levicového křídla sociální demokracie. Podle zprávy Dedijera stranickému vedení oznámil, že „brzy dojde ke konsolidaci všech proudů a skupin sociálnědemokratické emigrace a že on

³²³ Laušman spolupracoval s vedoucí českého vysílání jugoslávského rozhlasu Oldřiškou Krejčovou, bývalou novinářkou Rudého práva. Dodával jí informace o situaci v Československu, které byly poté vysílány. BUREŠOVÁ – TRAPL, *Bohumil Laušman. Proměny života...*, s. 35.

³²⁴ VOJTĚCHOVSKÝ, s. 340-342, dokument č. 7.

³²⁵ Tamtéž.

³²⁶ Churchill Archives Centre, MWLD, 235-4, Maiwald Laušmanovi 19. 1. 1953.

³²⁷ Tamtéž, Laušman Maiwaldovi 24. 1. 1953.

hovoří jménem vedení strany. Z konkrétních požadavků nastolil otázku, zda-li bychom dali československým sociálním demokratům k užívání naše rozhlasové stanice, či jednotlivé emise těchto stanic,“ informoval Dedijer. Když se Jugoslávci podivili, proč nepřijel s Laušmanem, se kterým byl v Bělehradu v létě, odpověděl Macháček, že „on je Laušmanův přítel a že dveře do sociálnědemokratické strany nejsou pro Laušmana uzavřeny“.³²⁸

Macháček docílil svého záměru. Jugoslávci byli jeho návštěvou zmateni, domnívali se, že za touto akcí stojí Labour Party nebo část francouzských socialistů. Macháčkovu jednání se jim zdálo podezřelé a informovali o něm Laušmana. Toho Macháček mezitím navštívil v Salzburgu a oznámil mu, že byl vyzván Vilímem, Bernardem a Holubem, aby v Bělehradě jejich jménem jednal. Laušman Macháčkovi vyčetl, že to byl on, kdo ho s Jugoslávci seznámil, a nyní s nimi jedná za jeho zády.³²⁹

Macháček pak Laušmanovi prozradil několik „drbů“ z Londýna a zmizel: „Blažej je člověk, kterému to nejlépe politicky myslí a který má zájem na straně, nikoho poctivě a věrně za sebou nemá. Ztratil i mládež, které si odkoupil Majer. Karel [Maiwald] je profesor, největší idealista a poctivec, avšak dívá se na všechno ‚svejma profesorskýma brejlema‘ (...) [Adolf] Mokry³³⁰ je zloduch. ... Holub vyrostl, ale je šťasten, že Baťa³³¹ dává sekretariátu ÚVV 500 \$ měsíčně. Knebort běhá od Vilíma k Holubovi. [Josef] Horák tancuje podle písťalky syna [Jiřího Horáka], který je mezi těmi, jež si koupil Majer.“³³²

„Těch 500 dol. mnou otřásl, tím spíš, že Francek tento úvv respektuje...“ napsal Laušman Maiwaldovi. Laušman proto přehodnotil situaci: „Pravda, [Macháček] je v duchu pro ‚naše řešení‘ ... Milý Karle – žádný sjezd, nýbrž co nejdříve: Konferenci, třebaš

³²⁸ VOJTĚCHOVSKÝ, s. 345-347, dokument č. 9.

³²⁹ Churchill Archives Centre, MWLD, 235-4, Laušman Maiwaldovi 24. 1. 1953. Laušman Macháčkovi řekl: „Francu, kdyby tys mne uvedl k císařovně Alžbětě, tož bych si toho vážil.“ Narážel tím na skutečnost, že na rozdíl od Macháčka stále nedostal vízum do Británie. „A kdyby později nějaký potentát mne požádal, abych sám císařovnu Alžbětu navštívil (...) bez Tebe, pak bych Ti o tom napsal alespoň předem pár řádků.“ Macháček mu na to prý odpověděl: „No jo, ale když jde o věc strany, ÚVV a Internacionály.“

³³⁰ Adolf Mokry 8. 6. 1900 Žďár nad Sázavou – 12. 11. 1978 Londýn, redaktor brněnského soc. dem. deníku *Čin*, v listopadu 1951 zvolen předsedou zemské organizace strany v Anglii, člen a tiskový referent ÚVV. V RSČ člen zastupitelstva, redigoval bulletin *Přehled*.

³³¹ Firma Baťa podporovala čs. exil nejen finančně, ale také nabídkami pracovních míst. Ze sociálních demokratů jednal s Tomášem Baťou František Němec, pověřenec Československého pomocného výboru v Kanadě (Czechoslovak Relief Committee for Political Refugees), o umístění desítek Čechoslováků v tavných Baťových závodech. V Torontu měla firma své sídlo. Němec byl však uprchlíky v Německu kritizován, že místa rozděljuje především sociálním demokratům. ČELOVSKÝ, *Emigranti...*, s. 343, JERÁBEK, s. 28. Sociální demokraté v Londýně byli v kontaktu s Hynkem Baťou, synovcem Tomáše Bati, jenž po únoru 1948 uprchl do Anglie přes Německo i se svou rodinou. ČELOVSKÝ, *Emigranti...*, s. 89.

³³² Churchill Archives Centre, MWLD, 235-4, Laušman Maiwaldovi 24. 1. 1953.

seběmenší. Avšak socialistický program, socialistický cíl. Kéž už by byly svatodušní svátky.³³³ Maiwald s Vilímem si sice slíbili, že Macháčkova aktivita nerozruší vztahy Vilíma s Laušmanem, to bylo ale všechno. Na konci března 1953 navštívil Laušman Paříž. Prohlásil, že „má-li být překážkou sjednocení strany v exilu, zůstane stranou a bude loyálně podporovat nové vedení.“³³⁴ A tak se po sjezdu neuskutečnila ani konference.

3.6. Konec jugoslávské naděje a pátrání po původu falzifikátu *Naší cesty*

Během roku 1953 se situace v exilu nezměnila. V polovině listopadu se tak na francouzsko-švýcarských hranicích ve francouzském městečku Annemasse poblíž Ženevy sešla skupina nespokojených sociálních demokratů. Laušman na místo přijel z Paříže s Miroslavem Kapkem, bratrem zatčeného snoubence Laušmanovy dcery, který mu na jeho četných cestách do Francie dělal průvodce a tlumočnicka. Na místě už čekal Oldřich Haselman, švýcarští emigranti František Plášil³³⁵ s Antonínem Zelenkou, kteří Laušmana podporovali dlouhodobě, a Vilímův bývalý tajemník Jan Svoboda. Laušman jim přednesl nový návrh. Podle Haselmana, který o schůzce referoval Vilímovi, se „Laušman choval velmi skromně“ a „udělal tím příznivý dojem“. „Na druhé straně,“ napsal Haselman, „jak bylo na Laušmanovi vidět, dala mu schůzka mnoho nadějí do budoucna.“ Při rozhovorech panovala „dobrá pohoda“.³³⁶

Přítomní se shodli na tom, že „po všech zkušenostech, které máme, je takřka vyloučené vytvářet v exilu nějaké vrcholné orgány soc. dem. Při hledání jiné formy spolupráce vyšel z rozhovoru podnět založit nějaký socialistický klub nebo sdružení, které by soustředilo poctivé a čestné socialisty a demokraty ku spolupráci pro službu informační v kruzích zahraničních, pro službu ve styku s domovem a pozvolna také ve vlivu na slušné emigranty.“

³³³ Tamtéž.

³³⁴ ČSDS, Vilím, kar. 5, korespondence, Haselman Vilímovi 23. 3. 1953.

³³⁵ František Plášil byl tzv. reprezentantem sociální demokracie ve Švýcarsku. Protože tam pro malý počet emigrantů nevznikla zemská organizace, organizoval podpůrné akce pro uprchlíky (spolupráce se Schweizerische Arbeiterhilfswerk – SAH), byl členem krajanského spolku Svatopluk Čech a byl ve spojení s Radou obchodní a průmyslovou (organizace obchodníků a průmyslníků).

³³⁶ ČSDS, Vilím, kar. 5, Haselman Vilímovi 23. 11. 1953.

Bylo ujednáno, že Laušman vypracuje návrh podmínek a zásad. Členství v klubu nemělo být vázáno příslušností ke straně. Konkrétně byl jmenován syn Jaroslava Stránského, národní socialista Jan Stránský, který usiloval o kontakt s Laušmanem, a Jaromír Smutný, bývalý Benešův kancléř, zakladatel Ústavu dr. E. Beneše v Londýně, přičemž navrhovaný socialistický klub měl mít formu právě tohoto ústavu.

Činnost „klubu“ by byla vedena v několika směrech: „1) Prováděna individuálně členy, pokud mají možnost přijít ve styk s vlivnými místy. Členové by byli požadováni, aby o takovéto činnosti informovali kancelář, která by vše evidovala. 2) Vydáváním bulletinu u příležitosti nějakých vážných a nebo zajímavých událostí doma, nebo domova se týkajících. 3) Vydáváním periodického časopisu. 4) Rozhlas. 5) Styk s domovem.“

Časopis měl částečně financovat Antonín Zelenka. Laušman tvrdil, že tisk a expedice z Vídně by byla výhodná, a slíbil zjistit detaily. O rozhlasu v Jugoslávii prohlásil, že je situace nepříznivá kvůli Macháčkovi. Slíbil, že se pokusí o nové jednání. „Pokud bude mít v zádech něco jako ‚klub‘, dá se leccos napravit,“ ubezpečoval prý soudruhy.

Dále oznámil, že pravděpodobně trvale zůstane v Rakousku, aby byl blíže hranicím. „Zabývá se naší starou myšlenkou jít blíž,“ referoval Vilímovi Haselman. „Říká, že styk s domovem je – a bylo by tu možno za určitých podm. ještě rozšířit (...). Ve styku s domovem dá Laušman vše k dispozici, jen pokud by ‚klub‘ byl na širší základně než soc. dem., museli bychom se uchýlit v této činnosti k určité činnosti frakční.“³³⁷

Laušman na schůzce v Annemasse také zmínil, že se mu podařilo navázat pravidelné spojení s domovem. Byla to ale léčka StB. Paranoidní režim v Československu usoudil, že je ve skutečnosti izolovaný a na alkoholu závislý Laušman svou aktivitou v Jugoslávii a na rakouských hranicích nebezpečný. S pomocí sovětské tajné služby byl proto na Štědrý den 1953 unesen zpět do ČSR. Tam zemřel v roce 1963 za záhadných okolností v komunistickém vězení.³³⁸ V lednu 1954 plánoval další cestu do Jugoslávie. Mnoho si sliboval od jednání z Djilasem. Avšak v Jugoslávii, která se tehdy už smířovala se Sověty, byl Djilas v prosinci z politiky odstaven.

Do Československa se vrátil také František Macháček. Podle Lužových pamětí ho sledovala francouzská policie od roku 1954. Zatčení unikl na poslední chvíli v červenci 1958.

³³⁷ Tamtéž, Haselman Vilímovi 23. 11. 1953.

³³⁸ K únosu ŽÁČEK, Pavel, „Odluky osob v padesátých letech (únosy v režii československé Státní bezpečnosti)“, in: *Za svobodu a demokracii*, 3. díl, „Třetí (protikomunistický) odboj“, Hradec Králové, s. 117-141. ŠOLC.

Zpět do ČSR se mu podařilo uprchnout i se svou rakouskou přítelkyní Margit, která tu spáchala v roce 1975 sebevraždu.³³⁹

*

Laušmanův únos byl součástí ideologického boje komunistického režimu proti tzv. sociáldemokratismu, jenž souvisel s měnovou reformou v Československu v polovině roku 1953, která negativně zasáhla také dělnictvo. Stávkami a nepokoji zaskočení komunisté připravili proti sociálnědemokratické konkurenci kampaň, jejíž součástí byly kromě Laušmanova případu také procesy s řadou bývalých sociálních demokratů. Po odsouzení představitelů „prvního ilegálního ústředního výboru ČSSD“ (Dundr, Peška, Jeřábek) propojeného se „záškodnickým spiknutím“ skupiny Milady Horákové byl po stovkách dílčích procesů s jednotlivými sociálními demokraty připraven v rámci kampaně proti sociáldemokratismu v polovině roku 1954 proces s „druhým ilegálním výborem ČSSD“ (Görner, Koubek, Kreidl, Pičman). StB však připravovala také další akce mimo republiku.

19. listopadu 1954 bylo vídeňské redakci *Naší cesty* vráceno poštou několik desítek výtisků listopadového vydání číslo šest s poznámkou, že je zásilka nedostatečně frankována. Redakce ihned zjistila, že jsou to plagiáty dosud neexistujícího čísla adresované do USA a Austrálie. Protože nesly podvrhy primitivní razítka „PAR AVION“ a byly špatně oznámkovány, doručila je pošta redakci. StB nepoužila originální štočky, i laik navíc mohl poznat falzifikát podle jiného druhu písma, který tiskárna Vorwärts – uvedená v impresu – ani nevlastnila. Nápadné byly i pravopisné chyby v redakčním oznámení, které mělo v časopise stálou sazbu. Redakce neměla ani finance k rozesílání tiskovin letecky, nehledě k tomu, že je nemohla rozesílat ani v rámci rakouské novinové sazby za snížené poštovné, zatímco falzifikát byl expedován za plnou taxu.³⁴⁰

Asi dvě třetiny adres neměla redakce v seznamu odběratelů. Při srovnání typů strojové sazby borgis byl rozdíl snadno rozeznatelný, neboť redakcí používané typy byly tučnější, nehledě k tomu, že v originálech byl borgis sázen na borgisu, kdežto v plagiátu borgis na garmondu – tedy s většími mezerami mezi jednotlivými řádky. Ještě markantnější byl

³³⁹ LUŽA, *Československá sociální demokracie...*, s. 66.

³⁴⁰ ČSDS, Holub, k. 10, a. j. 78, Redakční rada *Naší cesty* Ústřednímu výkonnému výboru čs. sociální demokracie 22. 11. 1954

rozdíl při srovnání písma petitového, kde redakční oznámení dosahovalo devět řádků, zatímco v podvrhu – při stejném textu a šířce 13 cicero – pouze osm řádků.³⁴¹

Uvažovalo se o původu falzifikátů. Redaktoři mluvili o souvislosti s Laušmanovým případem³⁴², o jehož zmizení kolovala řada spekulací. Typem písma shodným s falzifikátem byly již od roku 1946 sázeny *Vídeňské svobodné listy*, také ovšem Laušmanova ve Vídni vydaná kniha *Kdo byl vinen?*. Redakce však vyloučila, že by mohl být falzifikát vyroben v některé vídeňské či rakouské tiskárně. Žádná větší tiskárna – ani komunistická, ve které pracovalo mnoho příslušníků dalších politických stran – by netiskla falzifikát, protože by se tisk nedal utajit, a navíc byla taková činnost v poválečném Rakousku přísně stíhána.³⁴³

Pro zhotovení podvrhu v ČSR mluvili nejen technické parametry, ale především také obsah tiskoviny, který byl v mnoha slovních obrazech exilu cizí a příznačný pro komunistickou propagandu. Slovní spojení jako „ČSR, jedna z nejprůmyslovějších zemí světa“, „rostoucí mechanizace zemědělství“ nebo „spolupráce Ferdinanda Peroutky s fašisty“ připomínala komunistický žargon a směřovala redaktory do Československa.

V jednom však byla StB úspěšná. V článku připisovaném J. Jonášovi se píše: „Všichni, kdož jsme Laušmana znali, se v jednom shodujeme, že Laušman nebyl naivní ani slepý, aby z pouhých mlhavých slibů a řečí komunistů (...) došel k tak závažnému rozhodnutí, jako je návrat do Prahy.“ Sociální demokraté na základě těchto pasáží znovu váhali, zda Laušman s StB na falzifikátu nespolupracoval a zda byl skutečně do exilu dopraven nedobrovolně.³⁴⁴

*

Mnoho věcí se v roce 1953 změnilo: V USA vystřídal Trumanovu vládu Eisenhowerův republikánský kabinet. Volební manifest konzervativců sice v zahraniční politice sliboval skoncovat se strategií „zadržování“ a deklaroval „vytlačování“ sovětsko-čínského komunismu a osvobození „podmaněných národů východní Evropy“, avšak málokterý exulant ještě věřil tomu, že by se brzy vrátil na amerických tancích do Prahy. Obě supervelmoci již měly atomovou výzbroj. Ani Stalinova smrt a následný boj o nástupnictví sovětské impérium neohrozily. Nepokoje v NDR a Československu komunisté

³⁴¹ Tamtéž, „Několik poznámek k rozšiřování falzifikátu *Naší cesty*“.

³⁴² Přehled reakcí exilových představitelů na Laušmanovo zmizení podává BUREŠOVÁ, „Únos Bohumila Laušmana a československá emigrace“, in: *Listy. Dvoutměsíčník pro kulturu a dialog*, č. 4, 2004. <http://www.listy.cz/archiv.php?cislo=044&clanek=040417>.

³⁴³ ČSDS, Holub, k. 10, a. j. 78, „Několik poznámek k rozšiřování falzifikátu *Naší cesty*“.

³⁴⁴ Tamtéž.

nekompromisně potlačili a skupinka Djilasových idealistů v Jugoslávii byla z politiky odstraněna.

Exulantům nezbývalo než trpělivě upozorňovat na bezprávi na Východě. Jejich boj proti společnému nepříteli ale i nadále ztěžovaly spory. Sociální demokraté dokázali svůj první sjezd v exilu uskutečnit až v roce 1973.

ZÁVĚR

V prvních poválečných volbách (v květnu 1946) utrpěla ČSSD pod vedením komunistického agenta Zdeňka Fierlingera absolutní debakl. Problém tehdy ale nebyl jen v předsedovi. Předmnichovská sociálnědemokratická garda zdecimovaná nacisty pověsila politiku na hřebík a nová „budovatelská“ generace nechtěla mít se starou politickou značkou (namočenou v politickém „bahně první republiky“) nic společného. Mnozí sociální demokraté počítali se sloučením s KSČ; doufali, že se tím politický systém zefektivní a cesta k socialismu urychlí. Pro veřejnost nečitelná strana, jejíž členové hledali vlastní identitu, místo aby se věnovali volební kampani, proto skončila ve volbách beznadějně poslední. Kryptokomunisté v sociální demokracii jen těžko skrývali radost z toho, že měla ČSSD společně s KSČ většinu hlasů v parlamentu, avšak lidé ze stranické pravice, kteří se hlásili k tradici samostatné strany, trpce nesli její největší volební porážku v historii.

Ani jeden z táborů v ČSSD neměl sílu se výrazněji prosadit na úkor druhého. Střed strany však netvořil jen komparz opatrně vyčkávající, kdo zůstane na jevišti jako vítěz. Zápětku dramatu připravilo několik bývalých Fierlingerových stoupenců, které šokovalo volební fiasko a vystrašila vzrůstající agresivita KSČ. Obávali se sice toho, že se „reakce“ v nekomunistických stranách chystá zmařit rozjetou socializací, děsila je ale i rozpínavost komunistů, kteří se vůbec nechovali jako spojenci. Někteří začínali tušit, že kromě socialismu je v nebezpečí také demokracie, a burcovali proti návratu kapitalismu i proti nástupu komunistické totality.

Z tohoto „středu“ vzešlo na podzim 1947 na brněnském sjezdu strany její nové vedení v čele s předsedou Bohumilem Laušmanem a tajemníkem Blažejem Vilímem, které se ihned našlo vzít stranu pevně do rukou. Jedním ze způsobů bylo získání vlivu ve stranickém tisku. Do brněnského sjezdu v něm sice žádná z frakcí neměla rozhodující vliv, po něm však vedení strany přímo zasahovalo do podoby článků, některé z nich zakazovalo uveřejnit, a vyhrazovalo si tak cenzorskou pravomoc, jejíž pomocí chtělo umírnit obě zneprátená stranická křídla.

Před volbami chystanými na rok 1948 se lidé z nového vedení rozhodli znovu vstoupit na palubu sociální demokracie a přijali taktiku tzv. volební politiky, směru nezávislého jak na komunistech, tak na ostatních politických stranách. Domnívali se, že jedině tím způsobem může strana v nadcházejícím volebním klání uspět. Zda noví vůdcové odhalili úklady, přemohli zlověstný osud a mezi Scyllou „reakce“ a Charybdou „totality“ propluli do onoho bezpečného socialistického přístavu, se ukázalo záhy...

*

Sociální demokracie byla nejlépe organizovanou stranou poúnorového exilu. Kromě londýnského ústředí měla již rok po komunistickém puči zastoupení v devíti zemích svobodného světa. Čím více funkcionářů ale na Západ přechalo, tím víc názorů na její směřování se objevovalo. Všechny znesvářené skupiny se navíc domnívaly, že právě ony mají recept na udržení sociálnědemokratické tradice a poslání odvrátit hrozbu rozplynutí v nových exilových politických proudech.

Již před únorovým pučem, 1. října 1947, vyšlo v Londýně první číslo cyklostylovaného čtrnáctideníku *Londýnské listy* Josefa Běliny, který časopis založil, když prý poznal, „kam směřuje vývoj v celé střední Evropě“. Díky *Londýnským listům* získali sociálnědemokratičtí uprchlíci svou první tiskovou tribunu, jejíž vedení po brzké Bělinově smrti převzal prozatímní předseda strany Blažej Vilím. Existence *Londýnských listů* vyráběných takřka „na koleni“ závisela především na věrnosti předplatitelů. Jejich okruh se vytvářel už před únorem, po komunistickém puči byly seznamy doplňovány adresami uprchlíků, kteří poslali svůj kontakt londýnskému sekretariátu exilové strany. Když poté v polovině roku 1948 uprchl do exilu Václav Majer, převzal sice po Vilímovi předsednictví strany, avšak Vilím se stal tajemníkem a *Londýnské listy*, ze kterých se měl postupně vytvořit centrální tiskový orgán strany, zůstaly v jeho kompetenci.

Vydávání časopisu je vždy příliš svůdné na to, aby ho jeho vydavatel nepoužíval k prosazování vlastních názorů. Vilímem vedený časopis se vzdálil oficiálním stanoviskům strany v době, kdy se sociálnědemokratická delegace vedená Václavem Majerem účastnila jednání o vzniku Rady svobodného Československa plánovaného k prvnímu výročí komunistického puče. Předseda ČSSD Majer sice díky několika ústupkům zachránil kolabující jednání Rady, zároveň ale umožnil zastoupení v jejích orgánech po válce zakázaným pravicovým stranám.

S tímto kompromisem Vilím nesouhlasil. Neodrážel podle něj socialistické smýšlení obyvatel v Československu. Varoval, že „pravicové“ složení Rady stíží boj proti komunistickému režimu „z platformy demokratického socialismu“, tedy poválečného programu hospodářských a sociálních změn. Na stránkách *Londýnských listů* se objevily polemické komentáře. Také proto odmítalo vedení sociální demokracie kritický časopis finančně podporovat. Vilím tak musel jeho činnost ukončit, ačkoli Bělina ještě před smrtí souhlasil s tím, aby se z *Londýnských listů* stal ústřední tiskový orgán strany v exilu. ČSSD

začala vydávat svůj oficiální časopis *Demokracie a socialismus* od ledna 1950, když převzala agendu a zařízení *Londýnských listů*. Původně sice vedení zamýšlelo tradiční název *Právo lidu*, kvůli nedůstojné cyklostylované formě tiskoviny ale od tohoto záměru upustilo.

Počátkem roku 1950 vycházelo v československém exilu sedmdesát šest uprchlických listů. Sedmdesátý sedmý, cyklostylovaný měsíčník *Hlas*, založila Zemská organizace ČSSD v Belgii a Lucembursku, aby „zaplnila místo po *Londýnských listech*“. S finanční pomocí dánských socialistů začala také Ústřední komise sociálnědemokratické mládeže vydávat v Kodani cyklostylovaný bulletin *Zpravodaj* řízený Jiřím Horákem a Radomírem Lužou. Problémem těchto časopisů ale bylo jejich složité šíření v Československu. Zprávy se sice zakládaly na práci domácích ilegálních zpravodajců, dosah domů měly ale minimální. Domácí zpravodajové jako hlavní problém komunikace s exilem pocítovali nedostatek rozhlasových relací.

Představenstvo strany proto v polovině roku 1949 překvapila zpráva Blažeje Vilíma, který na schůzi soudruhům jakoby mimoděk oznámil, že měl příležitost k jednání o možnosti zřízení „černé propagandistické vysílačky“. Nespokojený s vývojem uvnitř strany, bez podpory ve vedení, hledal Vilím spojence mezi straníky na kontinentě. Také proto navštívil v létě 1949 Francii, kde s Radomírem Lužou a Oldřichem Haselmanem vyjednávali o projektu vysílačky plánované ve francouzské okupační zóně Německa. Projekt vysílačky byl však spojován se vznikem Strany práce, která měla sjednotit strany demokratického socialismu a organizovat v Československu ozbrojené povstání. Vilím na rozdíl od Luži souhlasil pouze s tiskovou a rozhlasovou propagandou. Když byl poté prohlédnut projekt Strany práce jako provokace StB, Vilím se svým nedůrazným postojem dostal uvnitř ČSSD do úplné izolace a v polovině roku 1950 byl po řadě dalších osobních sporů z jejího vedení vyloučen.

*

Kvůli hrozbě zatčení uprchl počátkem roku 1950 na Západ také poslední předúnorový předseda sociální demokracie Bohumil Laušman. Protože během komunistického puče jako vůdce strany nakonec přistoupil na Gottwaldovy požadavky a jako člen „obrozené“ vlády Národní fronty se podílel na následných politických změnách, exilová ČSSD se od něj distancovala. Odcestoval tedy do Jugoslávie, jejíž navenek liberální směřování dávalo demokratickým socialistům určité naděje. Snažil se získat přízeň bývalých kolegů, politicky se rehabilitovat a začít novou akci nezávislou na Radě svobodného Československa

a americké finanční pomoci. Přesunul se do Rakouska, aby byl blíž hranicím a navázal spojení s Československem, kde měl internovanou rodinu.

Plánoval, že díky zpravodajským informacím a propagandě vzroste v exilu jeho cena. Na jejich základě chtěl v Rakousku vydávat časopis v duchu demokratického socialismu a podobné plány měl i v Jugoslávii. Tamní list by se jmenoval *Proti proudu* a finančně by ho podporovala československá menšina. Z Jugoslávie zamýšlel také rozhlasovou propagandu. Vysílání mělo být organizováno podle britského příkladu z let 1942-1944, kdy *BBC* poskytla československé emigraci denní čtvrt hodinové vysílání, za něž nenesli odpovědnost Britové, ale emigrace. Vzhledem k politice jugoslávských komunistů ale nebylo překvapením, že komise KSJ nedoporučila spolupráci s politicky nespolehlivou čs. menšinou v Jugoslávii a odmítla rozhlasové vysílání v češtině pod jménem nějaké exilové skupiny.

Ačkoli se z dnešního pohledu může Laušmanovo snažení zdát donquijotovské, řada bývalých kolegů v jeho počínání viděla naději. V době rozkolu v Radě svobodného Československa se část sociálnědemokratické mládeže, která nesouhlasila s Majerovým navenek pasivním, vnitrostranicky ale autoritářským vedením, pokusila usmířit Vilíma s Laušmanem a svolat nejvyšší orgán strany – sjezd, který by si zvolil nové vedení. Myšlenku sjezdu propagovali zejména mladí sociální demokraté Josef Jonáš, Radomír Luža a redaktor *Rádia Svobodná Evropa* Zdeněk Šedivý. Tato skupina se formovala kolem časopisu *Naše cesta*. O vlivu časopisu nejen v exilu svědčí fakt, že se o něj zajímala i československá tajná služba, která dokonce vyrobila zásilky s falešnými čísly. Jonáš s Lužou začali vyjednávat s Vilímem, Laušmanem a dalším renegátem, poúnorovým hříšníkem Karlem Maiwaldem. Vilím se v Paříži dokonce v březnu s Laušmanem sešel, aby si nechal vysvětlit jeho chování po komunistickém puči.

Majerem kontrolované vedení strany na kritiku nereagovalo a nezměnilo ani svou argumentaci. Laušmana zavrhovalo jako zrádce a nadále odmítalo i aktivity mládeže, která požadovala svolání sjezdu všech bývalých funkcionářů strany. Kompromisy v jednáních na centrální exilové úrovni vysvětlovalo vedení snahou po překonání exilového rozkolu i za cenu ústupků v programových otázkách. Mládež, která původně naléhala na uskutečnění schůzky Laušman – Vilím – Luža – Jonáš, tak od záměru svolat sjezd strany ustoupila v okamžiku obnovení Rady svobodného Československa (červenec 1952) a její zájem klesal úměrně s tím, jak se v centrálním orgánu čs. exilu znovu obnovovala Majerova pozice. Laušman, přestože si dokázal z bývalých stranických kolegů vytvořit okruh příznivců, zůstával politicky izolován. Jugoslávské námluvy se Západem pomalu končily a jeho spojení s domovem kontrolovala StB. Proto je paradoxní, že československé tajné služby jeho únos připravily

v době, kdy se utápěl v beznaději, alkoholu a snad i ztrácel smysl pro realitu. První plenární schůze strany v exilu se uskutečnila až v roce 1973 ve švýcarském Gersau.

RESUMÉ

Díky *Londýnským listům* vycházejícím v Británii od října 1947 získali sociálnědemokratičtí uprchlíci svůj první časopis, který po smrti zakladatele Josefa Běliny převzal v polovině roku 1948 prozatímní předseda strany Blažej Vilím. Vilím poté předal předsednictví strany Václavu Majerovi, avšak stal se tajemníkem a *Londýnské listy*, ze kterých se měl postupně stát centrální tiskový orgán strany, zůstaly v jeho kompetenci. Vilímem vedený časopis se vzdálil oficiálním stanoviskům strany v době, kdy se stranická delegace vedená Václavem Majerem účastnila jednání o vzniku Rady svobodného Československa a připustila její „příliš pravicové“ složení. Vedení sociální demokracie odmítalo kritický časopis vycházející hlavně díky předplatnému finančně podpořit. Vilím musel jeho činnost ukončit. ČSSD začala vydávat svůj oficiální časopis *Demokracie a socialismus* v lednu 1950, když převzala agendu a zařízení *Londýnských listů*. Od záměru vydávat tradiční *Právo lidu* ustoupila kvůli nedůstojné cyklostylované formě tiskoviny. Exilové časopisy měly minimální vliv na dění v ČSR. Domácí zpravodajové jako hlavní problém komunikace s exilem pocítovali nedostatek rozhlasových relací. Vilím se snažil zařídit vysílání černé vysílačky z území Německa do ČSR. Protože tak činil bez vědomí vedení strany, byl z něj po řadě dalších osobních sporů v polovině roku 1950 vyloučen.

25. ledna 1951 se RSC rozštěpila. Část sociálnědemokratické mládeže soustředěné kolem časopisu *Naše doba*, která nesouhlasila s Majerovým navenek „pasivním“, vnitrostranicky ale „autoritářským“ vedením, chtěla využít Majerovy oslabené pozice. O vlivu *Naší doby* svědčí fakt, že se o něj zajímala i československá tajná služba, která dokonce vyrobila zásilky s falešnými čísly. *Naše doba* se snažila svolat nejvyšší orgán strany – sjezd, který by zvolil nové vedení ČSSD. Josef Jonáš s Radomírem Lužou proto opatrně začali vyjednávat s renegátem Vilímem a dvěma poúnorovými „komunistickými kolaboranty“; Karlem Maiwaldem a Bohumilem Laušmanem, který se pokoušel v Rakousku vytvořit zpravodajskou síť a vydávat časopis. Z Jugoslávie zamýšlel také rozhlasovou propagandu. Vzhledem k politice jugoslávských komunistů ale nebylo překvapením, že komise KSJ Laušmanovy návrhy nedoporučila. Majerem kontrolované vedení strany na kritiku nereagovalo. Laušmana zavrhovalo jako zrádce a nadále odmítalo i aktivity mládeže. Mládež od svého záměru odstoupila po obnovení Rady svobodného Československa, kdy se v centrálním orgánu čs. exilu znovu obnovovala Majerova pozice. Laušmana na konci roku 1953 unesly komunistické tajné služby zpět do Československa.

SUMMARY

Londýnské listy journal appeared in Britain since 1947 and represented the first newspaper of social democratic exile. After the death of its founder, Josef Bělina, the interim party chairman Blažej Vilím was in charge of the journal since the middle of 1948. Vilím was then succeeded by Václav Majer; however he became party secretary and remained in charge of *Londýnské listy* journal which was to slowly become central party press authority. The journal led by Vilím moved away from official party opinions at a time when party delegation chaired by Václav Majer participated in negotiations on founding the Council of Free Czechoslovakia (Rada svobodného Československa) and did not oppose a “rather right” representation in the council. Social Democratic Party leaders refused to finance the critical journal, which could be published mainly thanks to its subscribers. Vilím had to close the journal down. In January 1950, Czechoslovak Social Democratic Party began to publish its official journal, *Democracie a socialismus*, taking over the agenda as well as equipment of *Londýnské listy*. The party withdrew from the plan to publish the traditional *Právo lidu* newspaper due to undignified cyclostyle format. Exile journals had very limited impact on Czechoslovakia. Reporters at home saw the major limit of communication with the exile in the absence of radio broadcasting. Vilím tried to set up illegal radio broadcasting to Czechoslovakia from Germany. However, he tried to do so without the party leaders knowing about it. Therefore, after a series of additional personal conflicts, he was forced to leave the executive board in the middle of 1950.

January 25, 1951, saw a split in the Council of Free Czechoslovakia. The fact that social democrats joined both fractions illustrates the divisions inside the party. One group of social democratic Youth around the *Naše doba* journal disagreed with Majer’s passive yet authoritarian leadership inside the party and wanted to use his weakened position. The impact of *Naše doba* is illustrated by the fact that even the Czechoslovak secret service started investigations concerning this journal and created batches with false issues. *Naše doba* tried to call the highest body – party congress – to elect new executive board of the Czechoslovak Social Democratic Party. Josef Jonáš together with Radomír Luža therefore began to cautiously negotiate with renegade Vilím and two “communist collaborators” of the after February 1948 period, Karel Maiwald and Bohumil Laušman. Laušman struggled to create a news network and publish a journal in Austria. He also intended to set up propaganda radio broadcasting from Yugoslavia. Given the politics of Yugoslavian communists however, it was

of no surprise that Laušman's proposals were not put forward by the commission of the Yugoslavian Communist Party.

Executive board of the Social Democratic Party led by Majer did not respond to any criticism. The board rejected Laušman since he was considered a traitor. The board also permanently rejected activities of the Youth. The Youth withdrew its plans after the restoration of the Council of Free Czechoslovakia as Majer regained stronger position within the central body of the Czechoslovak exile. Towards the end of 1953, Laušman was kidnapped by communist secret service and brought back to Czechoslovakia.

SEZNAM PRAMENŮ A LITERATURY

PRAMENY

A) NEVYDANÉ

Archiv Československé strany sociálně demokratické

Pozůstalost Arna Haise

Archiv bezpečnostních složek

Objektový svazek č. 112 a 2231, „nepřátelské osoby z řad pravicové sociální demokracie“

fond č. 310 - sekretariát velitelství StB

fond ZV 127 MV, Proces s Bohumilem Laušmanem

Masarykův ústav a Archiv Akademie věd ČR

fond Edvard Beneš

Archiv Národního muzea

fond Rudolf Bechyně

fond Zdeněk Fierlinger

Archiv Úřadu pro zahraniční styky a informace

Svazková agenda I. správy SNB - Bohumil Laušman

British Library

The Papers of Blazej Vilim

Československé dokumentační středisko

Fond: Exilová ČSSD

Blazej Vilím (kopie z British Library)

Václav Holub

Churchill Archives Center Cambridge

The Papers of Blažej Vilím

The Papers of Jan Svoboda

The Papers of Karel Maywald

Národní archiv

fond 550, Oldřich Berger

fond KSČ – ÚV – 100/1

fond KSČ – ÚV – 100/24

fond Bohumil Laušman

fond Presidium Ministerstva vnitra

fond Presidium Zemského úřadu v Praze

fond Předsednictvo ministerské rady

fond Státní rada v Londýně

B) VYDANÉ

Edice dokumentů

Cesta ke květnu, díl I. a II., KLIMEŠ, Miloš – LEJSUK, P. – MALÁ, Irena – PREČAN, Vilém (eds.), Praha 1965.

Dokumenty z historie československé politiky 1939-1943, I., ČERVINKOVÁ, Milada - OTÁHALOVÁ, Libuše (eds.), Praha 1996.

Memoárová literatura

BECHYNĚ, *Pero mi zůstalo. 1938-1945*, Praha 1947.

Česká strana sociálně demokratická. Sborník ke 120. výročí založení strany, Praha 1998.

DRTINA, Prokop, *Československo můj osud*, Praha 1991-92.

FEIERABEND, Ladislav Karel, *Politické vzpomínky*, Brno 1994-96.

FIERLINGER, Zdeněk, *Porážky a vítězství. O jednotu dělnické třídy*, Praha 1971.

FIERLINGER, Zdeněk, *Ve službách ČSR*, II., „Od přepadení SSSR do konce druhé světové války“, Praha 1949.

FIERLINGER, Zdeněk, *Zrada československé buržoasie a jejích spojenců*, Praha 1951.

FIRT, Julius, *Záznamy ze starých deníků*, Köln 1985.
LAŠTOVIČKA, Bohuslav, *V Londýně za války. Zápasy o novou ČSR 1939-1945*, Praha 1960.
LAUŠMAN, Bohumil, *Kdo byl vinen?*, Vídeň 1953.
LAUŠMAN, Bohumil, *Pravda a lož o Slovenskom národnom povstaní*, Petrovec 1951.
Léta mimo domov, HRUBÝ, Karel (ed.), Praha 1996.
LOCKHART, Robert H. B., *Přichází zúčtování*, Krnov 2004.
LUŽA, Radomír, *Československá sociální demokracie. Kapitoly z let exilu 1948-1989*, Praha – Brno 2001.
PAGÁČ, Štefan, *Svěděk z cely číslo 13*, New York 1979.
RIPKA, Hubert, *Únorová tragédie. Svědectví přímého účastníka*, Brno 1995.
SMUTNÝ, Jaromír, *Svědectví prezidentského kancléře*, Praha 1996.

Dobové tisky

FIERLINGER, Zdeněk, *Československá sociální demokracie v našem zahraničním odboji*, Praha 1945.
FIERLINGER, Zdeněk, *Dnešní válka jako sociální krise*, London 1941.
FIERLINGER, Zdeněk, *Poslání sociální demokracie v novém státě*, Praha 1947.
Program československé vlády Národní fronty Čechů a Slováků, přijatý na první schůzi vlády dne 5. dubna 1945 v Košicích, Praha 1945.
Sozialdemokratie und Systemwandel. Hundert Jahre tschechoslowakische Erfahrung, KREJČÍ, Jaroslav (ed.), Berlin – Bonn 1978.
Zpráva o činnosti Československé sociální demokracie k XXI. řádnému sjezdu v Brně 14. – 16. XI. 1947, Brno 1947.

PERIODICKÝ TISK

Demokracie a socialismus, Hlas, Londýnské listy, Mladé (Nové) Československo, Národní práce, Naše cesta, Obzory, Právo lidu, Nová svoboda, Nové Československo, Sociální demokrat, Svět práce, Svobodné slovo, Svobodný zítřek, Zpravodaj.

LITERATURA

- ARENDOVÁ, Hannah, *Původ totalitarismu*, Praha 1996.
- ARON, Raymond, *Opium intelektuálů*, Praha 2001.
- BERGLUND, Bruce R. – KUČERA, Vojtěch, „Rudolf Bechyně a druhý zahraniční odboj. Přehled Bechyněho osobních spisů v Archivu Národního muzea“, in: *Historie a vojenství*, 47/1998, č. 5, s. 380-393.
- BRANDES, Detlef, *Exil v Londýně 1939-1943*, Praha 2003.
- BROKLOVÁ, Eva, „Politický systém v Československu 1945-1948“, in: *Československo na rozhraní dvou epoch nesvobody. Sborník z konference k 60. výročí konce druhé světové války*, Praha 2005, s. 78-85.
- BROWN, Martin D., *Jak se jedná s demokraty. Britské ministerstvo zahraničí a československá emigrace ve Velké Británii 1939-1945*, Praha 2006.
- BUREŠOVÁ, Jana – TRAPL, Bohumil Laušman. *Proměny života sociálně demokratického politika s nástupem komunistické moci v Československu*, Olomouc 2009.
- BUREŠOVÁ, Jana – TRAPL, Miloš, „Silvestrovský útěk Bohumila Laušmana do emigrace a jeho tvrdý dopad na rodinu“, in: *Emigrace. Sborník historických prací pro československá exilová studia*, Olomouc 2006, s. 59-67.
- CIESIELSKI, Stanisław, „Polští socialisté a československý únor 1948. Příspěvek tajné pražské mise PSS k „bolševizaci“ československé sociální demokracie“, in: *Soudobé dějiny*, 1997, č. 3-4, s. 521-533.
- Česká strana sociálně demokratická. Sborník ke 120. výročí založení strany*, KLABAN, Slavomír (ed.), Praha 1998.
- ČELOVSKÝ, Bořivoj, *Mnichovský syndrom*, Šenov u Ostravy 2000.
- ČELOVSKÝ, Bořivoj, *Politici bez moci. První léta exilové Rady svobodného Československa*, Šenov u Ostravy 2000.
- DOBEŠ, Jan, „Socialismus v politické teorii a praxi let 1945-1948“, in: *Československo na rozhraní dvou epoch nesvobody. Sborník z konference k 60. výročí konce druhé světové války*, KOKOŠKOVÁ, Zdeňka, KOCIAN, Jiří, KOKOŠKA, Stanislav (eds.), Praha 2005, s. 276-286.
- DANEŠ, František a kol., *Český jazyk na přelomu tisíciletí*, Praha 1997
- DOLEŽAL, Bohumil, „Ideologie třetí republiky v zrcadle Peroutkova Dneška“, in: *Střední Evropa 13*, 1997, č. 67, s. 92-102.

- DRÁPALA, Milan, *Na ztracené vartě západu. Antologie nesocialistické publicistiky z let 1945-1948*, Praha 2000.
- DURMAN, Karel, *Popely ještě žhavé. Velká politika 1938-1991*, I., „Světová válka a nukleární mír 1938-1964“, Praha 2004.
- FORMANOVÁ, Lucie – GRUNTORÁD, Jiří – PRIBÁŇ, Michal, *Exilová periodika. Katalog periodik českého a slovenského exilu a krajanských tisků vydávaných po roce 1945*, Praha 1999.
- FROLÍK, Josef, *Špión vypovídá*, Praha 1990.
- GEBHART, Jan – KUKLÍK, Jan st., *Druhá republika 1938-1939. Svár demokracie a totality v politickém, společenském a kulturním životě*, Praha a Litomyšl 2004.
- GEBHART, Jan – KUKLÍK, Jan st., „Pomnichovská politika KSČ a její reflexe v Kominterně“, in: *Bolševismus, komunismus a radikální socialismus v Československu*, IV., Praha 2005, s. 55-71 a 245-246.
- HAYEK, Friedrich August von, *Cesta do otroctví*, Brno 2004.
- HLAVOVÁ, Viera, „Sociálna demokracia na Slovensku v rokoch 1945-1948 (Pokus o obnovu)“, in: *Kapitoly z dejín sociálnej demokracie na Slovensku*, Bratislava 1996, s. 312-329.
- HOFFMANN, Roland J., *Die Anfänge der Emigration aus der Tschechoslowakei nach der kommunistischen Machtergreifung vom Februar 1948 und die provisorische Aufnahme der Flüchtlinge in der amerikanischen Besatzungszone Deutschlands*, Praha 1996.
- HORÁK, Jiří, „Českoslovenští sociální demokraté ve druhém odboji“, in: *Svědectví*, roč. 2/1958, č. 1.
- HORÁK, Pavel, *Politické představy Bohumila Laušmana – příběh demokratického socialisty*, diplomová práce, Univerzita Karlova, Filozofická fakulta, Ústav českých dějin, 2009.
- HRUBÝ, Karel, „Opozice v exilové sociální demokracii. Nad knihou Radomíra Luži“, in: *Ročenka Československého dokumentačního střediska 2003*, Praha 2003, s. 173-186.
- CHURANĚ, Milan a kol., *Kdo byl kdo v našich dějinách ve 20. století*, Praha 1998.
- JABLONICKÝ, Josef, *Povstanie bez legend*, Bratislava 1990.
- JANČÍK, Drahomír, „Zásady a průběh znárodňování v roce 1945“, in: *Dusivé objetí. Historické a politologické pohledy na spolupráci sociálních demokratů a komunistů*, Brno 2006, s. 96-111.
- JANČÍK, Drahomír – KALINA, Tomáš, „Národohospodářské elity politických stran na počátku přechodu k plánovanému řízení ekonomiky (1945-1946)“, in: *Československo na*

rozhraní dvou epoch nesvobody. Sborník z konference k 60. výročí konce druhé světové války, Praha 2005, s. 92-99.

JANEČEK, Oldřich, „Zrod politiky národní fronty a Moskevské vedení KSČ“, in: *Revue dějin socialismu*, roč. IX/1969, č. 6, s. 803-848.

JEŘÁBEK, Vojtěch, *Českoslovenští uprchlíci ve studené válce*, Brno 2005.

JIRÁK, Jan – KÖPPLOVÁ, Barbara, *Masová média*, Praha 2009.

JIRÁSEK, Zdeněk – TRAPL, Miloš, *Exilová politika v letech 1948-1956*, Olomouc 1996.

KALINOVÁ, Lenka, *Východiska, očekávání a realita poválečného Československa. K dějinám české společnosti v letech 1945-1948*, Praha 2004.

KALVODA, Josef, *Role Československa v sovětské strategii*, Kladno 1999.

KAPLAN, Karel, „Bohumil Laušman – vězení a smrt“, *Soudobé dějiny 1*, 1991, č. 2-3, s. 302-309.

KAPLAN, Karel, *Das verhängnisvolle Bündnis*, Wuppertal 1984.

KAPLAN, Karel, *Kronika komunistického Československa. Doba tání 1953-1956*, Brno 2005.

KAPLAN, Karel, *Pět kapitol o únoru*, Brno 1997.

KAPLAN, Karel, *Poúnorový exil 1948-1949*, Liberec a Český Těšín 2007.

KAPLAN, Karel, *Znárodnění a socialismus*, Praha 1968.

KAPLAN, Karel – PALEČEK, Pavel, *Komunistický režim a politické procesy v Československu*, Brno 2005.

KÁRNÍK, Zdeněk, *České země v éře První republiky (1918-1938)*, II. díl, „Československo a české země v krizi a ohrožení (1930-1935)“, Praha 2005.

KLIMEK, Antonín, *Boj o Hrad*, II., „Vnitropolitický vývoj Československa 1926-1935 na půdorysu zápasu o prezidentské nástupnictví. Kdo po Masarykovi?“, Praha 1998.

KOCIAN, Jiří, *Československá strana národně socialistická v letech 1945 – 1948*, Brno 2002.

KOCIAN, Jiří, „Politický systém v letech 1945-1948“, in: *Politické strany. Vývoj politických stran a hnutí v českých zemích a Československu v letech 1861–2004*, II., Brno 2005, s. 1125-1130.

KOCIAN, Jiří, „Program obnovy Československa v českém politickém spektru v letech 1939-1945“, in: *Moderní dějiny 1994*, sv. 2, s. 163-170.

KOCIAN, Jiří, „Znárodnění v programu československých politických stran“, in: *Dusivé objekty. Historické a politologické pohledy na spolupráci sociálních demokratů a komunistů*, Brno 2006, s. 92-93.

KOSATÍK, Pavel, *Ferdinand Peroutka. Pozdější život (1938-1978)*, Praha – Litomyšl 2000.

KOSATÍK, Pavel, *Ferdinand Peroutka. Život v novinách (1895-1938)*, Praha – Litomyšl 2003.

KOURA, Petr – SOMMER, Vítězslav, „Ve vládě s komunisty nebudeme mít žádný vliv“. Deníkové záznamy profesora Zdeňka Pešky z let 1945-1948“, in: *Paměť a dějiny* 2, č. 1, 2008, s. 131-154.

KŘEN, Jan, *Do emigrace. Buržoazní zahraniční odboj 1938-1939*, Praha 1963, 1969.

KŘEN, Jan, *V emigraci. Západní zahraniční odboj 1939-1940*. Praha 1968.

KUKLÍK, Jan ml., *Londýnský exil a obnova československého státu 1938-1945. Právní a politické aspekty obnovy Československa z hlediska Prozatímního státního zřízení ČSR v emigraci*, Praha 1998.

KUKLÍK, Jan ml., *Mýty a realita tzv. „Benešových dekretů“*. Dekrety prezidenta republiky 1940-1945, Praha 2002.

KUKLÍK, Jan ml. – NĚMEČEK, Jan, *Proti Benešovi!*, Praha 2004.

KUKLÍK, Jan ml., *Vznik Československého národního výboru a Prozatímního státního zřízení ČSR v emigraci v letech 1939-1940*, Praha 1996.

KUKLÍK, Jan, st., „Československá sociálně demokratická strana dělnická“, in: *Politické strany. Vývoj politických stran a hnutí v českých zemích a Československu v letech 1861–2004*, MALÍŘ, Jiří – MAREK, Pavel (eds.), I., s. 683-710.

KUKLÍK, Jan st., „Hledání cesty k demokratickému socialismu (k programovému vývoji Československé sociálnědemokratické strany dělnické v první polovině třicátých let)“, in: *K novověkým sociálním dějinám českých zemí*, III., Praha 1998, s. 59-91.

KUKLÍK, Jan st., *Sociální demokraté ve Druhé republice*, Praha 1993.

KUKLÍK, Jan st. – GEBHART, Jan, *Velké dějiny zemí Koruny české*, XV b, 1938-1945, Praha – Litomyšl 2007.

KUKLÍK, Jan st. – KUKLÍK, Jan ml., „Formování sociálně demokratického exilu v Paříži a v Londýně v letech 1939-1941“, in: *K novověkým sociálním dějinám českých zemí*, IV., Praha 2001, s. 11-56.

KURAL, Václav, „Úvahy a poznámky o problémech politiky KSČ v letech 1938-1945“, in: *Bolševismus, komunismus a radikální socialismus v Československu*, IV., Praha 2005, s. 72-87 a 246-248.

KURAL, Václav, *Vlastenci proti okupaci, Ústřední vedení odboje domácího 1940-1943*, Praha 1997.

LASKI, H. Joseph, *Marx a dnešek. Úvahy z válečných let*, Praha 1947.

LHOTA, Václav, *Znárodnění v Československu 1945-1948*, Praha 1987.

LOEWY, Jiří, „Otzákníky nad Bohumílem Laušmanem“, in: *Dějiny a současnost*, 2003, č. 6, s. 48-49.

MARJINA, V. Valentina, „Sovietskí a Československí komunisti na prahu míeru: vypracovanie spoločného politického algoritmu v rokoch 1944-1945“, in: *Historický časopis*, roč. 46/1998, č. 4, s. 607-630.

MARTÍNEK, Miloslav, „Cesta Jana Masaryka k sociálním demokratům (Podle výsledkových protokolů proti Bohumílu Laušmanovi)“, in: *Cestou dějin. K počtě prof. PhDr. Svatavy Rakové, Csc.*, Praha 2007, s. 267-274.

MITROFANOV, Alexandr, *Za fasádou Lidového domu. Česká sociální demokracie 1989-98: lidé a události*, Praha 1998.

NÁLEVKA, Vladimír, *Světová politika ve 20. století, I.*, Praha 2000.

NEDVĚD, Jaroslav, *Cesta ke sloučení sociální demokracie s komunistickou stranou v roce 1948*, Praha 1968.

NĚMEČEK, Jan, „Edvard Beneš a Sovětský svaz 1939-1945“, in: *Slovanský přehled*, roč. LXXXVII., č. 3, Praha 2001, s. 313-343.

NĚMEČEK, Jan, *Od spojení k roztržce. Vztahy československé a polské exilové reprezentace 1939-1945*, Praha 2003.

NOHA, Jiří, *Socialismus jest práce. Život Rudolfa Bechyného 1881-1948*, diplomová práce, Univerzita Karlova, Filozofická fakulta, Ústav českých dějin, 2004.

OSVALDOVÁ, Barbora – HALADA, Jan a kol., *Praktická encyklopedie žurnalistiky a marketingové komunikace*, Praha 2007.

PASÁK, Tomáš, *Pod ochranou říše*, Praha 1998.

Politické strany. Vývoj politických stran a hnutí v českých zemích a Československu v letech 1861-2004, MALÍŘ, Jiří – MAREK, Pavel (eds.), Brno 2005.

PELIKÁN, Jan, *Jugoslávie a východní blok v letech 1953-1956*, Praha 2001.

POLIŠENSKÁ, Milada, *Zapomenutý „nepřítel“ Josef Josten*, Praha 2009.

RAŠKA, Francis D., *Opuštění bojovníci. Historie Rady svobodného Československa 1949-1961*, Praha 2009.

RUPNIK, Jacques, *Dějiny komunistické strany Československa. Od počátků do převzetí moci*, Praha 2002.

SOMMER, Vítězslav, „Kampaň proti pravicovému oportunistu před VII. sjezdem KSČ. Případ Stanislava Budína“, in: *Bolševismus, komunismus a radikální socialismus v Československu*, V., Praha 2005, s. 78-111 a 349-355.

Sozialdemokratie und Systemwandel. Hundert Jahre tschechoslowakische Erfahrung, KREJČÍ, Jaroslav (ed.), Berlin – Bonn 1978.

SRBA, Bořivoj, *Múzy v exilu*, Brno 2003.

SVÁTEK, František, „K literatuře a sporům o dějinách exilové sociálně demokratické strany. Případ Vilím: kontexty interpretací“, in: *Ročenka Československého dokumentačního střediska 2004-2007*, JANIŠOVÁ, Milena – PREČAN, Vilém – VRBA, Tomáš (eds.), Praha 2008, s. 11-20.

ŠIMSOVÁ, Sylva, „Dokumenty o styku s domovem a o zpravodajské službě v pozůstalosti Blažeje Vilíma v Anglii“, in: *Sborník Archivu MV*, č. 4, roč. 2006, s. 319-350.

ŠIMSOVÁ, Sylva, „Propuštění Blažeje Vilíma z funkce ústředního tajemníka exilové Československé sociální demokracie v roce 1950“, in: *Ročenka Československého dokumentačního střediska 2004 - 2007*, Praha 2008.

ŠIMSOVÁ, Sylva, „Úvod k exilové osobní korespondenci Blažeje Vilíma“, in: *Sborník Archivu MV*, č. 3, roč. 2005, s. 303-319.

ŠKRÁBEK, Karel, Bohumil Laušman: „Případ pro historii“, in: *Český deník. Report. Víkend od 12. do 14. března 1994*, s. I-III.

ŠOLC, Jiří, *Útěky a návraty, Bohumil Laušman – osud českého politika*, Praha 2008.

TALMON, J. L., *O původu totalitní demokracie*, Praha 1998.

TOMEŠ, Josef, *Průkopníci a pokračovatelé. Osobnosti v dějinách české sociální demokracie 1878-2005*, Praha 2005.

TŘEŠTÍK, Dušan, *Češi. Jejich národ, stát, dějiny a pravdy v transformaci. Texty z let 1991-1998*, Brno 1999.

VOJTĚCHOVSKÝ, Ondřej, „Několik dokumentů z bělehradských archivů k působení Bohumila Laušmana v exilu v Jugoslávii“, in: *Securitas imperii*, č. 14, 2006, s. 307-353.

VOŠAHLÍKOVÁ, Pavla, „Československá sociální demokracie 1945-1948“, in: MAREK, Pavel a kol., *Přehled politického stranictví na území českých zemí a Československa v letech 1861-1998*, Olomouc 2000, s. 301-304.

VOŠAHLÍKOVÁ, Pavla, *Československá sociální demokracie a Národní fronta*, Praha 1985.

VYKOUPIIL, Libor, „Volby v květnu 1946“, in: *Československo na rozhraní dvou epoch nesvobody. Sborník z konference k 60. výročí konce druhé světové války*, KOKOŠKOVÁ, Zdeňka, KOCIAN, Jiří, KOKOŠKA, Stanislav (eds.), Praha 2005, s. 168-174.

ZNOJ, Milan, „Politický systém třetí republiky a ideová úskalí jeho interpretace“, in: *Československo na rozhraní dvou epoch nesvobody. Sborník z konference k 60. výročí konce*

druhé světové války, KOKOŠKOVÁ, Zdeňka, KOCIAN, Jiří, KOKOŠKA, Stanislav (eds.), Praha 2005, s. 174-184.

ŽÁČEK, Pavel, „Odluky osob v padesátých letech (únosy v režii československé Státní bezpečnosti)“, in: *Za svobodu a demokracii*, 3. díl, „Třetí (protikomunistický) odboj“, Hradec Králové, s. 117-141.